

Гулмирзоев Д.Г.
Оймаҳмадов Г.Н.

МЕНЕҶМЕНТИ МОЛИЯВӢ

Вазорати даромадҳо ва пардохтҳои

Ҷумҳурии Тоҷикистон

Донишкадаи андоз ва ҳуқуқ

Гулмирзоев Д. Г. Оймаҳмадов Г.Н.

МЕНЕҶМЕНТИ МОЛИЯВӢ

*Бо қарори шӯрои илмии Донишкадаи андоз ва ҳуқуқ ҳамчун
дастури таълимӣ ба чоп тавсия шудааст*

ДУШАНБЕ
«Маориф ва фарҳанг»
2004

ББК 65. 5+67.99 (2)

Г-79

Муҳаррирон:
профессор Исоматов Б.
дотсент Муҳадбердиев Ҳ.

Муқарризон:
Мудири кафедраи
«Молия ва аудит»-и ДДТТ
дотсент Ақобиров Ҳ.
Мудири кафедраи
«Молия»-и ДДМТ
дотсент Юлдошев Я. Н.

Дар дастури таълимӣ моҳият, функсия, нақши амалӣ ва
қоидаҳои рафтори эътирофшуда нисбати менҷменти молиявӣ
дар шароити иқтисоди бозорӣ баррасӣ карда шудааст.

Г $\frac{4306010000 - 46}{(504) 12 - 2004}$ 2004

© Сурушап, 2001

© Маориф ва фарҳанг, 2004

САРСУХАН

Гузариши ба иқтисоди бозорӣ ва густариши муносибатҳои бозорӣ ба кулӣ мақом ва нақши молияро нисбат ба молияи низоми амрӣ тағйир медеҳад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ мақсади асосии амалӣ гаштани муносибатҳои истеҳсоли тибқи ҳимояи манфиатҳои молиявии субъектҳои моликият сурат мегирад. Ҳар як субъекти моликият, новобаста ба ғуноғуношакли он, ба мақсаде фаъолияти иқтисодиро пеша менамояд, ки натиҷаи дилхоҳеро ба даст орад, ё худ мавҷудияти хешро дар олами пурасрори рақобатпазирии бозор ниҳон намояд. Бақанокии онҳо ба воситаи нишондиҳандаҳои микродорӣ сифатҳои молиявӣ ифода карда мешавад. Менеҷменти молиявӣ ҳамчун як қисми махсусгаштаи идораи иқтисодии фондҳои пулии таъиноти хос дошта, ки таносубияти онро менеҷери соҳаи номбаршуда, вобаста ба қобилияту қордонӣ, ташаббусу эҷодқориаш фароҳам меоварад, сабаби истиқрори рушд ё муфлисшавӣ буда метавонад.

Менеҷери молиявӣ мувофиқи қонунҳою дастуралҳои қабулшуда ва амали қонунҳои иқтисоди бозорӣ, муозинӣ ва таносуби тақсиму аз нав тақсимшавии МХМ (маҳсулоти ҳолиси милли) ва даромади миллиро ташкил намуда, фаъолияти хешро дар асоси таҳлилу назорат (ки ҳама дар якҷоягӣ вазифаҳои молия мебошанд) ташкил намуда, муносибатҳои истеҳсолии ба иқтисоди бозорӣ мувофиқро фароҳам меоварад. Азбаски соҳибкор дорони худро ба менеҷери молиявӣ бовар карда, тақдири иқтисодию иҷтимоии худро ба дасти он месупорад, ӯ пеш аз ҳама, бо донишу қордонияш ва ташаббусу эҷодқориаш бояд сазовори он боварӣ бошад. Дар гузашта, менеҷер, гарчанде хусусияти эҷодӣ надошта бошад ҳам, нисбат ба давлат фаъолияти амалиро хуб ташкил менамуд ва ҳамчун мутахассиси бехтарин эътироф карда мешуд. Имрӯз аз менеҷери молиявӣ соҳибкор натавон дониши амалӣ, балки эҷодқорӣ ва саривақт вобаста ба ҳолати бозор ҳал карда тавонистани муаммоҳои ширкат ва дар ҳолати муътадили ғайрибаҳш нигоҳ доштани қорхонаро талаб менамояд. Бо назардошти ин хусусиятҳо муаллифони китоби мазкур ба ҳулосае омадаанд, ки ба омӯзандагони ин илм ҳамон донишero пешниҳод намоянд, ки он ба ниёз ва эҳтиёҷи соҳибқори қунунӣ мусоидат карда тавонад. Қисми аввали китоб масоили назариявӣю амалияи менеҷменти молиявиро дар бар гирифта, мантиқан муҳим сохт дорад. Дар ибтидо, бозори молиявӣ ҳамчун қузъи муносибатҳои истеҳсоли ва субъекти бозор

таҳлил карда шуда, минбаъд сиёсати молиявӣ, нақш ва мақоми менеҷмент дар ин ҷараён муайян карда шудааст. Қисмати дигар оиди баҳои ширкат, яъне дорой ва сарвати хешро барои харидани коғазҳои қиматнок сарф кардан, боварӣ доштан, имкони назар будан ва ба ширкати дигар боварию эътиқод пайдо кардан, ба ӯ муносибатҳои иқтисодӣ барқарор намудан ва ғайра бахшида шудааст. Дар бахшҳои дигар масъалаҳои нақшаи бизнес, нақшаи молиявӣ ва истифодани воситаҳои гардону таносуби воситаҳои худро қарзӣ, тақсими фонди, таҳлили муносибатҳои бурунмарзӣ дохили истеҳсолӣ, таваққали молиявӣ ва ғайра мавриди таҳлил ва баҳсу мунозира қарор дода шудаанд. Чамбасти мавзӯҳо аз он шаходат медиҳанд, ки қулли шаклҳои соҳибқарорӣ на танҳо бо натиҷаи молиявӣ, балки бо таваққали молиявӣ алоқаманд мебошанд. Бинобар ин мақсад гузошта шудааст, ки моҳият ва мундариҷаи мавзӯҳои пешниҳодшуда бо қадри имкон таҳқиқ ва дастраси хонандагон гардонида шавад.

Бояд таъakkур дод, ки ба сомони расондани ин қабил китоби дарсию таълимӣ аз фанни «Менеҷменти молиявӣ» дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аввалин маротиба сурат мегирад. Аз ин лиҳоз, муаллифон ба қадри имкон аз ҳуҷҷат ва маводҳои зарурӣ, китобҳои таълимӣ илмӣ бо забони русӣ мавҷуд буда, қонуну қонуниятҳои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва арсаи байналхалқӣ амалкунанда бештар таъия намудаанд. Қисме аз ин мавзӯҳо, чадвалу графикҳо, формула, қачхатҳо ва ғайра аз китоби «Қаҳно П. В., Микроқов В. А., Қомаров С. Е. Менеҷмент. М., 1992» истифода ва таҳия қарда шудаанд.

Боби 1. БОЗОРИ МОЛИЯВӢ

- 1.1. Бозори молиявӣ - узви таркибии муносибатҳои молиявӣ
- 1.2. Моҳият ва хусусиятҳои бозори молиявӣ
- 1.3. Вазифаҳои бозори молиявӣ
- 1.4. Унсурҳои бозори молиявӣ

1.1. Бозори молиявӣ — узви таркибии муносибатҳои молиявӣ

Дар адабиёти махсуси таи солҳои охир дастрасгардида гарчанде масоили иқтисоди бозорӣ нисбатан васеъ мавриди ҳаллу фасл қарор дошта бошад ҳам, масъалаи бозори молиявӣ, ки яке аз ҷузъҳои таркибии он мебошад, аз мадди назар берун мондааст. Аз ин сабаб мо қарор додем, ки ба қадри имкон нисбат ба мафҳуми зикршуда ақидаи худро изҳор намоем. Дар ибтидо бояд ибраз дошт, ки мафҳуми «Бозори молиявӣ» дар адабиёти иқтисодии муосир хело кам дучор меояд.

Кулли муносибатҳои иқтисодие, ки нисбат ба ташаккул ва истифодаи фондҳои пулии таъиноти махсус дар мавриди тақсим ва азнавтасимкардани маҳсули ҳолиси ҷамъиятӣ ва даромади милли ба вучуд меоянд, молия ном дорад. Муносибатҳои, ки мафҳуми молиявиро фаро мегиранд, ҷузъи муносибатҳои истехсолии ҳар як ҷамъият мебошанд. Дар шароити имрӯза Тоҷикистон низ ба доираи муносибатҳои истехсолие ру овардааст, ки ҷавҳари онро муносибатҳои бозорӣ ташкил медиҳад. Молия чун ҷузъи таркибии муносибатҳои иқтисодӣ аз доираи муносибатҳои бозорӣ берун монда наметавонад. Молия ва омилҳои, ки муносибатҳои ташкил ва истифодаи фондҳои пулии таъиноти махсус дошгаро муайян мекунанд, ногузир хусусиятҳо ва қонуниятҳои иқтисоди бозориро ба худ қабул намуда, тибқи талабу дархост ва механизми онҳо инкишоф ва густариш меёбанд.

Сабаби дигари хислати бозоргонӣ гирифтани молия дар он аст, ки молия худ ба унсури асосии зерсохти бозор (молия,

сугурта, бонкҳо, андозситонӣ, сугуртаи иҷтимоӣ, биржа, молияи корхонаҳо ва соҳаҳои хоҷагии халқ) буда, дар асоси истифодаи қонунҳо ва механизмҳои бозорӣ ба роҳ монда мешавад. Ташкил, тақсим ва истифодаи фондҳои пулии субъектҳои хоҷагидорӣ, новобаста аз ашқоли моликият, дар асоси қонунҳои бозор амал намуда, таносубан ба муносибатҳои молиявии мавҷуда сирати бозорӣ мебахшанд.

Мафҳумҳои, ки моҳияти молияро ифода менамоянд (харочот, фоида, ҳақдихӯҳо, маблағгузорӣ, пардохти андоз, арзиши асли, даромаднокӣ, воситаҳои асосӣ ва гардон, истехлоқ (амортизация), нарх, бесамарӣ, музди кор ва ғайра) дар асоси қонуниятҳои иқтисодии бозорӣ ташкил меёбанд ва дар навбати худ молияро ба шароити бозор мутобиқ мегардонанд.

Соҳибхитиёрии иқтисодии Тоҷикистон маънои онро дорад, ки фаъолияти иқтисодиро дар асоси қонунҳои иқтисодии бозорӣ ба роҳ монда, молияи дар шароити бозор мутобиқшударо дарёб намояд.

1.2. Моҳият ва хусусиятҳои бозори молиявӣ

«Бозори молиявӣ» — маҷмуи муносибатҳои иқтисодӣ буда, дар асоси корчаллонӣ, ҳавасмандгардонӣ, бавучудоварӣ, истифода ва назорат оид ба истифодабарии мақсадноки фондҳои пулӣ, дар шароити тақсим ва аз нав тақсим кардани маҷмуи маҳсулоти ҷамъиятӣ ва даромади миллӣ ташкил карда мешавад.

Махсус бояд қайд намуд, ки мафҳуми «бозори молиявӣ», вобаста ба фарогирии доираи муносибатҳо назар ба мафҳуми бозори молӣ фарохтар аст. Муносибатҳои иқтисодии дар «бозори молиявӣ» амалкунанда на танҳо муносибатҳои дар ҳамаи зинаҳои такрористехсол ҷойдоштаро (истехсол, тақсим, мубо-дила ва истеъмоли неъматҳои молӣ) дарбар мегиранд, балки муносибатҳоро нисбат ба ташкили идораи иқтисодӣ, қарз ва сугуртаро низ фаро мегиранд. Ҳол он ки муносибатҳои дар

«Бозори молӣ» ҷой дошта, танҳо муносибати доираи муомилот мебошаду бас.

«Бозори молиявӣ» — ҳамчун мафҳуми иқтисодӣ хусусиятҳои хосаеро дорост, ки онҳо чунинанд:

а) муносибатҳои иқтисодие, ки мафҳуми «Бозори молиявӣ»-ро дар бар мегирад, дар доираи соҳаҳои истехсоли неъматҳои моддӣ ва ғайри моддӣ амал мекунанд;

б) дар «Бозори молиявӣ» на ҳамон қадар мубодила амал менамояд, (гарчанде мубодила яке аз омилҳои ташкилнамоандаи муносибати молиявӣ мебошад), ки ҳамон қадар фашианг, механизмо ва тадбирҳои иқтисодӣ қабул карда мешаванд, ки самарави истехсолию давлатӣ ва беҳбудии иҷтимоию иқтисодии халқ аз он вобаста бошад;

в) агар бозори мол мустақиман бо мафҳумҳои танзимдиҳанда — талабот, тақлифот, нарх ва рақобат зич алоқаманд бошад, пас «Бозори молиявӣ» ҳам зери таъсири онҳо ва ҳам аз марказ танзимдиҳандае, ки барои вазорат ва корхона пешкаш мешавад, амал мекунанд. Дар ин ҷо мо қабули қонун, дастурамал ва низомномаҳоеро, ки фаъолияти иқтисодии молиявии ҳамаи субъектҳои моликиятро ба низом меоранд, дар назар дорем;

г) «Бозори молиявӣ» ва натиҷагирии он ба дараҷаи ба эътидоловарии мафҳумҳои ба тартиб даровардашаванда ва оқилона (оптималӣ) будани андешаҳои аз марказ пешкаш шуда, пурра вобаста мебошад;

д) «Бозори молиявӣ» ва самаранокии он дар худ ду ибтидо яке сабаби рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва дигаре сабаби касодӣ хоҳад буд, дар бар мегирад.

Ба ҳам мувофиқ омадан ва мусоид будани омилҳои номбаршуда, дар мавриди мақсаднок истифода шудан, метавонанд сабаби ҳалли муаммоҳои хоҷагии халқ гардонанд ва ё ба он муаммоҳои нава зам намоянд.

Иқтисодиёти ҳар як давлат соҳи узвии ба худ хосро аз гузаштаи начандон дур мерос мегирад, ки соҳибхитиёрии иқтисодӣ ва азнавсозии онро талаб менамояд. Соҳгори узвии нави хоҷагии халқ дар асоси истифодабарии мафҳумҳои дар иқтисодиёти

бозорӣ амалкунанда ва бозори оқилонаи (оптималии) молиявӣ танҳо натиҷа дода метавонад.

Самаранокии «Бозори молиявӣ» ба омилҳои асосӣ тобеъ мебошад. Нарх ва меъёрҳо (нормативҳо) аз ҷумлаи узвҳои молиявӣ ба шумор мераванд. Омилҳои асосӣ, ки ба оптималӣ будани «Бозори молиявӣ» бевосита таъсир мерасонанд, пеш аз ҳама дараҷаи монополиягардонии (инҳисороти) истеҳсолот, рақобат ва фазои нархгузори байналхалқӣ ба молу амвол ва истифода бурда тавонистани он мебошад.

Дар Тоҷикистон ин фазо аз ду паҳлу, таъмини кадрҳои ихтисоснок ва таҷрибанок ва ахборот нисбати истифодабарии рақобат ва нархҳои байналхалқӣ ҳолӣ мебошад. «Бозори молиявӣ»-и Тоҷикистон фазои асосии худро ҳанӯз пайдо накардааст.

«Бозори молиявӣ» бо қорбарии ташкилоти ба он мансуб фаъолият менамояд, аммо бозори молиявии Тоҷикистон бо маънои илмиаш тамоман вучуд надорад, ё ин ки танҳо қадамҳои нахустин мегузорад.

Соҳтори ҷузъии он дар асоси дастурамалҳои аз низоми амрӣ меросгирифта амал мекунад. Дар шароити имрӯза танҳо наздикшавӣ ба иқтисодиёти бозорӣ ҷой дорад. Ба ғайр аз ин, ҷузъҳои қувватдиҳандаи бозори молиявӣ, ки истеҳсолот ва соҳибқориро бояд дар беҳтар гардонидани вазъии иқтисодӣ, иҷтимоӣ истифода баранд, алҳол вучуд надоранд. Дар ин ҷо набудани бозори қоғазҳои қиматнок, сахмия, облигатсия, ташкили навъҳои гуногуни вом, лотереяҳо, хариду фуруши пулҳои арзӣ, ҷамъиятҳои саҳҳомӣ, тафриқаи он, ставкаҳои фоизи қарзи бонки миллӣ, амонатгузорӣ, вобаста ба мақсади амалиашон ва мутахассисони соҳаҳои номбаршударо дар назар дорем.

Ба ғайр аз ин дар фаъолияти амалии бонкҳо ва ташкилоти суғурта, кумитаи андоз ва молия хусусият ва нишонаҳои бозоргонӣ хело ҳам кам назаррас мебошанд.

Механизми ҳавасмандгардонӣ нисбат ба маблағгузори истеҳсолӣ ва молиявӣ, қарз, суғуртаву сармоя ва сармоягузорӣ, фаъолияти муассисаҳои суғурта дар тарғиби бозор ба ҷашм намерасад.

Нарху наво ба молу маводи аз Тоҷикистон содиршаванда на бо нархҳои ҷаҳонӣ, балки саросар бо нархҳои танзимшаванда сурат мегиранд. Ин беоқибатии молиявӣ буда, самара надоштани бозорро нишон медиҳад. Сохтори молиявии воқеии имруза то ба дараҷаи мувофиқат кардан ба шароити бозори ғавқулинкишоф заҳмати зиёдеро талаб менамояд. Аммо азнавсозии дар бозори молиявӣ ҷойдошта аз ғавқулияти якҷояи сохтори қуҳна ва ташкили шӯъбаҳои нави то ҳанӯз камсамар иборат аст, ки танҳо хароҷоти идоравиро афзун мегардонанду бас.

1.3. Вазифаҳои бозори молиявӣ

«Бозори молиявӣ», аз нигоҳи мо, бояд чунин вазифаҳои иқтисодиро ҳал намояд:

— ташкили «бозори молиявӣ» дар ҳолати оптималӣ буданаш, вобаста ба объектҳои сохташавандае, ки ҳукумат нисбат ба таъмини мустақилияти иқтисодӣ андешидааст, сиёсати сармоягузорӣ (инвеститсионӣ), қарзгузаронӣ, суғуртаи иқтисодӣ ва соҳибхитиёриро таъмин намояд;

— «бозори молиявӣ» ва механизмҳои, ки дар он истифода бурда мешаванд, бояд ба иқтисодиёт хатман хавасмандиро оид ба соҳибкорӣ, корчаллонӣ, мусобика, рақобат, самаранокии истеҳсоли ва ақлонӣ (зеҳнӣ, интеллектуалӣ) таъмин намояд;

— «бозори молиявӣ», новобаста аз самти ғавқулият, ба ҳама қафолати иҷтимоиро дода тавонад;

— «бозори молиявӣ» рақобатро дар байни қорхонаҳо, ҷамъиятҳои саҳҳомӣ ва давлатҳои соҳибхитиёр нисбат ба сармоягузориҳои (инвеститсияҳои), ки таъмини бозори дохили қумҳурий ва имқонияти бурунмарзиро ба вучуд меоранд, ташкил карда тавонад;

— «бозори молиявӣ» амнияти иқтисодии соҳибқорони дохилӣ, бурунмарзӣ ва қорхонаҳои бо зарар қорқунандаро қафолат дода тавонад;

— «бозори молиявӣ» қорхонаҳои давлатӣ ва соҳибқорони ба қасодӣ гирифтқоршударо, ки дар қумҳурий яғонаанд (монополист)

ва маҳсулоти онҳо барои хоҷагии халқ бениҳоят зарур ва ё ба соҳибхитиёрии иқтисодӣ асос гузоштаанд, бо воситаҳои молиявӣ таъмин намуда тавонад;

— хизмати аудиторӣ яке аз ҷузъҳои таркибии бозори молиявӣ буда, бояд на ҳамон қадар бо корҳои тафтиши вазъи молиявии корхонаҳо ва ташкилотҳо машғул бошад, ки ҳамон қадар ба соҳибкорон маслиҳатҳо оид ба вазъи бозори иқтисодӣ ва дар оянда чӣ ҳолати иқтисодӣ тахмин карда мешавад, ба соҳибкор пешкаш карда тавонад, яъне сохтори молиявӣ бояд мушовири кафолатдиҳанда ва беҳтар намудани вазъи иқтисодиёти корхонаҳо ва бозорғониро бар дӯши худ дошта бошад;

— хизмати аудиторӣ имрӯз дар ҳар як вазорат ва ташкилот дар алоҳидагӣ ташкил карда шудааст, ки бар зарари хоҷагии халқи Тоҷикистон мебошад. Он бояд нисбати фаъолияти тамоми ашқоли моликият дар хизмат, ҳавасмандии молиявии давлатиро пуштибон ва дар як марказ ҷой дошта бошад.

«Бозори молиявӣ» бозори андоз, бонкҳо, коғазҳои қиматнок, амонатгузорӣ, сиёсати инвеститсионӣ, сугурта, пул, хизмати аудиторӣ ва кафолати молиявиро дар бар мегирад.

Аксарияти бозорҳои номбаршуда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар арафаи ташкилбӣ буда, ҳанӯз натиҷаҳои назаррасро барои хоҷагии халқ фароҳам наовардаанд.

Мақсади гузариш ба низоми бозорӣ, нисбат ба низоми амрӣ, таъмин намудани суръат ва дараҷаи баландтарини рушд ва инкишофи қувваҳои истеҳсолкунанда мебошад.

Нишондиҳандаи муҳимтарини самарайи бозори молиявӣ, аз ниғаҳи мо, таъмин намудани маблағгузориҳои давлат ва корчаллонҳои тоҷик дар мамлакатҳои хориҷӣ мебошад.

Бозори молиявӣ ва самарайи он бо нишондиҳандаҳои исмӣ (номиналӣ), яъне миқдорҳои соҳибкорони дархориҷа маблағгузошта, нисбаг ба ҳамаи соҳибкорон муайян карда мешавад. Ин нишондиҳандаро бо роҳи тақсими маблағи маблағгузоришуда ба тамоми маблағи сармоягузошташуда низ муайян кардан имконпазир аст.

Нишондиҳандаи воқеи самараи бозори молиявӣ бо сатҳи музди кори воқеи аҳолии Тоҷикистон, ё худ бо ҳолат ва имконияти соҳибкорон, ки дараҷаи даромаднокии миёнаи дар хоҷагии халқ ба вучуд омадаро нишон медиҳанд, муайян карда метавонад.

Барои сектори давлатӣ ин гуна нишондиҳанда — ҳолати буча мебошад.

1.4. Унсурҳои бозори молиявӣ

Бозори молиявӣ дар адабиёти ҳозира ҳамчун бозори қоғазҳои қиматнок ва бозори сармояи қарзӣ маънидод карда мешавад. Ин тарзи маънидокуни, аз нигоҳи мо, қасдан маҳдуд намудани бозори номбурда мебошад.

Дар мавриде, ки мо бозори молиявиرو ҳамчун бозори қоғазҳои қиматнок ё худ сармоя шарҳ медиҳем, мафҳуми бозори молиявиرو аз таъриф ва низоми молия чудо менамоем. Ҳар як амалиёти иқтисодие, ки субъектҳои иқтисодӣ, вобаста ба ташкили бизнес меандешанд, дар асоси қонунҳои иқтисоди бозорӣ ба мақсади ҷустуҷӯи манфиати молиявӣ ва аз даст надодани он ташкил карда мешавад. Муносибатҳои дар ин миён бавучудомада мафҳуми бозори молиявиرو ифода намуда, мазмуни онро васеътар мегардонанд.

Бозори қоғазҳои қиматнок ва сармояи қарзӣ як қисми бозори молиявӣ мебошад. Асосан, бозори қоғазҳои қиматнок бо мақсади андӯштани маблағҳои муваққатан озоди ҳамаи субъект ва объектҳои хоҷагии халқ, истифодаи минбаъдаи онҳо ба мақсади маблағгузорӣ ташкил карда мешавад.

Бозори қоғазҳои қиматнок дар шакли биржаҳои фондӣ ё худ шӯъбаи биржаи молӣ ташкил карда мешавад.

Биржа — (калимаи лотинӣ буда, ҳамёнро мефаҳмонад) ташкилотест, ки дар он ҷо қоғазҳои қиматнок (биржаи фондӣ), асъор (валюта), молҳои талаботи умумидошта, аз рӯи стандарт ё намуди намунавӣ фурухта мешаванд. Се шакли биржа – биржаи сарбаста, биржаи озод, биржае, ки дар он гуруҳҳои васеъ амал мекунанд, ҷой дорад.

Саҳмия — коғазӣ қиматноке мебошад, ки муҳлати муомилоги муайяно надорад, ба дорандааш шаҳодат медиҳад, ки пул ва маводеро бо мақсади ташкил ва ё инкишофи корхона (азшоавӣ ба ҷамъияти саҳомӣ) супурдааст, ба он ҳуқуқи гирифтани қисми фоидани корхонаро дар шакли дивиденд ва иштирок кардан дар идораи корхона дорад.

Саҳмияҳо оддӣ ва имтиёзнок мешаванд. Саҳмияҳои имтиёзнок танҳо ба соҳибашон баргариро нисбати гирифтани дивиденд таъмин мекунанд.

Саҳмия, дорои маълумоти ҳатмии (нари номиналӣ, муҳлати иштирок дар муомилот, тарзи пардохт, бекор намудан, гашта харидан, адои ӯҳдадорӣ ва ғайра) тибқи қонун муайянкардашуда мебошад.

Тартиби ташкил ва ситонидани фоида вобаста ба ҳислати иштирок дар бозори молиявӣ муайян карда мешавад.

Коғазҳои қиматнок ба ду гуруҳи ҷудо мешаванд: қарзӣ ва саҳмӣ. Коғазҳои қиматноки қарзӣ, пеш аз ҳама бо ставкаҳои устувори фоизӣ ва муҳлати баргардонидани маблағи асосии қарз фарқ мекунанд. Шакли маъмули ин намуди коғазӣ қиматнок вомбарг мебошад.

Коғазҳои қиматноки саҳмӣ саҳми молиқро дар моликият нишон медиҳанд. Ин коғаз саҳмия мебошад. Коғазҳои қиматнок ҳам ба тариқи фомилӣ ва ҳам ба шахси пешниҳодкунанда тавсиф карда мешавад. Шахсони алоҳида танҳо саҳмияҳои фомилро харида метавонанд, ки имконияти назоратро аз болои бастаи (пакети) соҳиби саҳмия, покизагии сарчашмаҳои ба даст овардани сармоя, муносибатро бо раёсати андоз ва ташкилотҳои молиявӣ таъмин намоянд. Дар ҳолати айнӣ ва воқеӣ будани ин муносибатҳо саҳмияҳо харида мешаванд.

Облигатсия — коғазӣ қиматнокест, ки ба дорандаи он кафолати супоридани маблағи муайян ва ҳуқуқи гирифтани фоизи муайяни даромад, то бекор намудани он дода мешавад.

Облигатсияҳо ҳамчун заёмҳои дохилии давлатӣ ва облигатсияҳои корхона ташкил карда мешавад. Онҳо метавонанд фомилӣ, ба пешниҳодкунанда бо фоиз ва бе фоиз бошанд. Чиптаҳои ҳазинаи давлатӣ, сертификатҳои амонатӣ, вексел низ дар бозори молиявӣ, ҳамчун коғазӣ қиматнок, объекти муносибат мебошад.

Чиптаҳои ҳазинаи давлатӣ — коғазӣ қиматноке мебошанд, ки бо шакл ва вақти муайян давлат ҳамчун билет чоп намуда, онҳоро дар байни аҳоли паҳн кардааст ва аҳоли аз он даромади муайянеро гирифта метавонад.

Сертификати амонатӣ — шаҳодати ташкилотҳои қарзӣ оид ба маблағи муайяни допонент кардашуда ва баъди адои муҳлати депозит додани фоиз мебошад. Корхонаҳо метавонанд соҳиби сертификати номӣ бошанд, аммо дар муомилот иштирок намеkunанд.

Вексел, ҳамчун коғазӣ қиматнок шаҳодат медиҳад, ки векселдиханда маблағи муайянеро дар муҳлати муайян бояд пардозад. Векселгиранда метавонад онро ба гарав гузорад.

Бозори молиявиро ба бозорҳои дараҷаи аввал ва дуввум чудо кардан мумкин аст. Бозорҳои дараҷаи аввали молиявӣ бо баровардани коғазӣ қиматноки нав ва дуввум барои аз нав, ё худ дубора фуруштани онҳо машғул мебошанд.

Субъектҳои бозори дараҷаи аввали молиявӣ ба гайр аз амонатгузoron ва маблағгузoron, эмитентҳоро низ дар бар мегиранд. Эмитентҳо, аз як тараф, ҳамчун шахсони ҳуқуқӣ, субъекти хоҷагӣ барои гирифтани ресурсҳои иловагии молиявӣ, маблағгузорӣ ва васеъ намудани истехсолот ҳавасманд буда, аз тарафи дигар, ҳамчун ташкилоти давлатие, ки вомбарг бароварда, қисми харочоти давлатиро подош меkunанд, баромад меkunанд. Вазифаи миёнаравиро байни эмитент ва маблағгузoron ташкилотҳои махсуси савдо — фирмаҳои диллерӣ ва брокерӣ иҷро меkunанд.

Воҳидҳои бозори коғазҳои қиматнок амалиётҳоеро, ки бо коғазҳои қиматнок алоқаманд аст, ба амал мебароранд.

Амонатдорон — амонатгузoronи инфиродӣ ва аҳоли, ки соҳиби активи ширкатҳои гуногун (корхона, фирма, корпорасия) сармоягузори институтсионалӣ (фонди нафақа, фонди амонатӣ ва вомбаргӣ, ширкатҳои сугурта ва гайра) фирмаҳои гуногуни брокерӣ ва диллерӣ мебошанд. Мақсади бозори дараҷаи аввали молиявӣ - ҷалб намудани захираҳои иловагии молиявӣ, ки барои маблағгузории истехсолӣ ва дигар харочотҳо заруранд, мебошад.

Агар амонатгузoron ояндаи эмитентро амик дарк кунанд, он гоҳ когазҳои киматноки баровардашударо зуд харидорӣ мекунанд. Барои корхона ин аҳамияти калон дорад. Бозорҳои дараҷаи дуввуми молиявӣ, асосан на барои гирдоварии захираҳои илғвагии молиявӣ, балки барои аз нав тақсим кардани онҳо дар байни субъектҳои моликият, бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи давраҳои такрористеҳсол нигаронида мешаванд.

Ба тӯфайли бозори молиявӣ тамоюли интиқоли сармоя байни корхонаҳо ва соҳаҳо таъмин карда шуда, маблағгузорӣ барои барномаҳои бартаридоштаи илмию техникӣ ва иҷтимоӣ бештар таъмин карда мешавад. Бозори молиявӣ дар ҳаракати озоди маблағҳои молиявӣ ва таъмини раванди такрористеҳсол нақши асосӣ мебозад. Бо ёрии бозори молиявӣ пасандозу амонатгузории дохилӣ ва берунӣ таъмин карда шуда, қисме аз воситаҳои он барои маблағгузoron ба корхонаҳо, фирмаҳо ва давлат дода мешавад. Бозори молиявӣ ба амонатгузoron имконияти васеи иштирок карданро дар ташкилу тақсими фоидаи корхонаҳо таъмин менамояд.

- 2.1. Сиёсати молиявӣ, мазмун ва аҳамияти он.
- 2.2. Механизми молиявӣ, нақш ва мақоми он дар амалигардонии сиёсати молиявӣ.
- 2.3. Сиёсати молиявии давлат дар давраи муосир.

2.1. Сиёсати молиявӣ, мазмун ва аҳамияти он

Сиёсат — кулли муносибатҳои иқтисодӣ мебошад. Дар ҳамаи давраи замонаҳо, вобаста ба шакл ва сатҳи фаъолият сиёсати муайянеро нисбат ба танзиму тарғиб дучор омадан мумкин аст. Аз ин лиҳоз сиёсати молиявӣ худ як ҷузъи таркибии муносибатҳои иқтисодии дарҷамъият ҳукмрон буда, рафти идораи молиявиро дар сатҳи микро ва микроиқтисод ифода менамояд. Татбиқи идораи молиявӣ, пеш аз ҳама дар асоси омӯхтан, таҳлил кардан ва вобаста ба натиҷаи муайяншуда, - роҳу равиш ва ҷораи мушаххасе андешида тавонистан аст, ки мафҳуми сиёсати менечменти молиявиро ифода менамояд. Мақсади олии менечери молиявӣ бо ҳарҷоти камтарин натиҷаи дилхоҳи молиявиро, вобаста ба нархҳои бозорӣ, таъмин намуда тавонистан аст. Сиёсат, яке аз усулҳои фаъолтарини таъсиррасонӣ ба манфиат ва ҳавасмандгардонии иқтисодӣ хизмат карда метавонад. Сиёсати молиявӣ ифодакунандаи амали шуурноки инсон оид ба таъмини мавҷудият бо натиҷаи дилхоҳ дар бозори иқтисодии рақобатнок аст.

Сиёсати молиявӣ чандин амалиётҳои натиҷадиханда ва муайянкунандаро дар бар мегирад, ки онҳо дар маҷмӯъ мазмун ва мундариҷаи онро ифода мекунанд.

1) омузиши амали қонунҳои иқтисодӣ дар доираи муносибатҳои бозорӣ ва ба талаботи онҳо баҳо дода тавонистан;

2) ба амал баровардани таҳлили ҳолати иқтисодии субъектҳои хоҷагӣ ва муайян намудани тамоюли тағйирёбии раванди ишқилоби илмию техникӣ оид ба доираи шугъл, ки қобилияти истеъмолӣ ва сатҳи қонеъгардонии талаботҳои аъзоёни ҷамъиятро ифода менамояд;

3) дар асоси муайян намудани майл аз нуктаи мувозин, ки ифодакунандаи тағйирёбии талабот ва таклифот дар бозор аст, самтҳои асосии инкиофи молияро ояндабинӣ намуда тавонистан;

4) дар асоси баҳисобгирии вазъи иқтисодӣ, муайян намудани тамоюли қурби пул дар дохил ва хориҷи мамлакат, вобаста ба он истифода бурдани механизмҳои молиявӣ ба он ҳолат ҷавобгӯӣ.

Сиёсати молиявӣ - ифоданамоёндаи муносибати иқтисодии доираи шугл аст. Масалан, сиёсати молиявӣ дар сатҳи микро ва макроиқтисод, суғурта, андоз ва ғайра қисмҳои таркибии сиёсати молиявӣ буда, дар алоҳидагӣ онҳо тарз ва усули ба худ хоси амалинамоиро доранд.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ вариантҳои гуногуни истифодаи механизмҳои молиявӣ вобаста ба ҳолати иҷтимоӣ, иқтисодӣ андешида шуда, дар мавриди зарурӣ бояд истифода шаванд, то ки соҳибкор аз ҷараёни бозорӣ берун намонад.

Дар мавриде, ки ҳаҷми истеҳсолот руз аз руз кам шуда нуфузи бекорон меафзояд, бояд механизмҳои дискресионии молиявӣ, ки онҳо ба кам кардани хароҷоти давлатӣ ва зиёд намудани меъёри андоз нигаронида шудаанд, истифода шавад.

Сиёсати молиявӣ бояд ба зиёд намудани хароҷот оид ба таҷҳизонӣ ва навсозии фондҳои асосӣ ва кам кардани хароҷотҳои истеҳсолӣ нигаронида шавад.

Дар ҳолати воқеӣ будани талаботҳо ва ночиз будани арза, механизми сиёсати молиявӣ барои зиёд намудани хароҷотҳои давлатӣ, паст кардани меъёри андоз ва мутобиқати онҳо нигаронида шуда бошад. Барои сатҳи микроиқтисод зиёд намудани хароҷоти истеҳсолии маҳсулот, аз ҳисоби таносуби дурусти воситаҳои худӣ ва қарзӣ ва кам кардани хароҷотҳои фондҳои асосӣ муфидтар аст.

Рушди иқтисод сабаби истифодаи механизмҳои махсуси молиявӣ дар бозори когазҳои қиматнок аст. Авҷи савдогарӣ ва болоравии нарх оқибати рушд аст.

Аз гуфтаҳои боло бармеояд, ки сиёсати молиявӣ, новобаста аз вақт ва шакли муаммо барои ҳалли чунин вазифаҳо нигаронида мешавад:

1) дар ҳолати маҳдудияти захираҳо фароҳам овардани шароити муътадили фаъолияти молиявӣ ва бо захираҳои молиявӣ худӣ ва қарзӣ таъмин намудани доираи шугл;

2) вобаста ба қонунҳои қабулшуда, низомномаҳо ва дастурамалҳои амалкунанда таносуби самараноки тақсим ва истифодаи захираҳои молиявиро таъмин намудан;

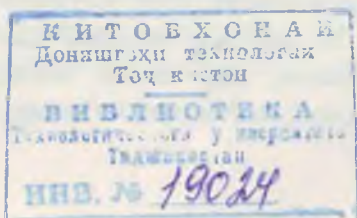
3) ташкили идораи самараноки молия дар асоси омӯзиш ва таҳлили бозор, сиёсати нарх, андоз, қарз, танзим ва ҳолати иқтисодиёт.

Сиёсати молиявиро вобаста ба доираи вақт ва нақшу мақоми вазифаҳои иҷрокардашаванда ба стратегия ва тактикаи молиявӣ ҷудо мекунад.

Ҷои қайд аст, ки стратегия ва тактика ду паҳлуи ба ҳам алоқаманди сиёсати молиявӣ буда, яке бе дигаре дар иқтисодиёт вучуд дошта наметавонад. Маънои оддии стратегия — санъат аст. Стратегияи молиявӣ сиёсати дарозмуддатест, ки ба ҳалли масъалаҳои бузурги дар пеш истода нигаронида шудааст. Барои ба натиҷаи дилхоҳ ноил гаштан алоқамандии стратегияи молиявиро бо стратегияи иҷтимоӣ - иқтисодии дар мамлакат ҷойдошта таъмин кардан зарур меояд. Дар мавриди амалӣ гаштани он дурнамои таъмини доираи фаъолият бо захираҳои молиявӣ, таъмини бақо дар олами рақобати иқтисодӣ ва имконияти васеъ намудани ҳиссаи (сигментӣ) бозорӣ муайян карда мешавад.

Барои амалӣ гаштани стратегияи молиявӣ дар навбати аввал фарзияи (концепсия)-тамоюлҳои инкишоф ва имконияти истифодабарии он бояд андешида шавад.

Мақсади дурнамо ва таҳияи барномаҳо — ба даст овардани натиҷаи самараноки молиявӣ аст. Тактикаи молиявӣ — тарз, усул ва роҳҳои амалигардонии стратегияи андешидашуда буда, асосан барои ҳалли масъалаҳои мушаххаси давраи муайяни инкишоф нигаронида шудааст. Мувофиқати стратегия ва тактика, самаранокии онҳо меъёри баҳодихӣ ба сатҳи кордонии менечери молиявӣ мебошад.

2.2. Механизми молиявӣ, нақш ва мақоми он дар амалигардонии сиёсати молиявӣ

Механизми молиявӣ чузъи таркибии сиёсати молиявӣ буда, бо ёрии он фаъолияти системаи молиявии дар мамлакат ҷойдошта таъмин карда мешавад. Шакл, намуд ва усулҳои ташкили муносибатҳои молиявӣ, ки муносибатҳои воқеии ҷараёни истеҳсол, тақсим, мубодила ва истеъмодро ифода мекунанд, дар асл мазмун ва мароми механизми молиявиро ташкил медиҳанд. Вобаста ба низоми молиявии мавҷуда механизми молиявии қорхона, сугурта ва давлатро фарқ мекунанд.

Механизми молиявӣ, агар аз як тараф бо қонунҳо, низомномаҳо, дастурамалҳо танзим карда шавад, аз тарафи дигар он таҳти таъсири қонунҳои иқтисодӣ бозорӣ (қонуни талабот, тақлифот, рақобат) ва маҳдудияти захираҳо ва таваккалу бенизомӣ сурат мегирад. Чузъҳои дар амалияи механизми молиявӣ истифодашаванда ҳамчун намудҳои захираҳои молиявӣ ташкил карда мешавад. Тарзи ташкил ва истифодаи онҳо бевосита ба амали соҳибқорӣ вобаста аст.

Дар шароити иқтисодӣ бозорӣ барои таъмини бақо ба ҳамаи табақҳои соҳибқорон зарур аст, ки аз банақшагирӣ, қарз, андоз, баҳодихӣ ба фаъолияти онҳое, ки бо муносибати иқтисодӣ барқарор намуданианд, (таваккали молиявӣ, нуқтаи хавфноки ҳаҷми истеҳсол ва гайра) бештар истифода карда, онҳоро амиқ таҳлил намоянд ва вобаста ба натиҷаи таҳлил ҷораҳои таъхирнопазир андешанд. Механизми молиявӣ «қоидаи бозии бозор»-ро дар ҳолати ҳукмронии муносибатҳои бозорӣ ифода намуда, танзими ҳолати иқтисодӣро ба души худ мегирад.

Ҳар як чузъи системаи молиявӣ, гарчанде механизмҳои алоҳидаи молиявиро истифода кунанд ҳам, онҳо дар асоси истифодаи механизмҳои умумӣ ва ягонаи он низом бунёд меёбанд.

Механизми молиявӣ ҳамчун ифодакунандаи муносибатҳои молиявӣ, дар асоси истифодаи мафҳумҳои ба иқтисодиёт тааллуқдошта ташкил мегирад. Он ҳамчун восита дар баҳодихии

муносибатҳои байни онҳое, ки бо ашколи (шаклҳои) гуногуни моликият сару қор доранд, хизмат мекунад. Менеҷерро хушғерии махсусе дар истифодаи механизмҳои молиявӣ зарур ва шарт аст.

2.3. Сиёсати молиявии давлат дар давраи муосир

Дар шароити имрӯза, мо камбудӣ ва ноқисҳои зиёдеро дар сиёсати молиявӣ бештар ҳис мекунем, ки онҳо садди роҳи иқтисодии мамлакат мегарданд. Онҳо бештар дар характери эҷодӣ набошанд сиёсати молиявӣ, ки вобаста ба дигаргунсозии иқтисодӣ ба вучуд омадаанд, аз ӯҳдаи ҳалли масъалаҳои дар хоҷагии халқ ҷойдошта баромада натавонистан, набудани барномаҳои стратегии молиявӣ оид ба гузаронидани чорабиниҳои асоснок, (чорабиниҳое, ки ба ҳалли масъалаҳои якҷаҳзагӣ равона карда нашудаанд), қанда шудани алоқаҳои молиявии хоҷагии халқ, махсусан ҳалли масоили иҷтимоӣ, (гарчанде он ба болоравии сатҳи зиндагии халқ нигаронида шуда бошанд ҳам) ва ғайра зоҳир мегардад.

Аз ин нуқтаи назар, барои дар амал татбиқ намудани сиёсати молиявӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон концепсияи сиёсати молиявиеро қор карда баромадан лозим аст, ки он сатҳи зиндагии халқро беҳтар карда, самаранокии хоҷагии халқро баланд бардошта тавонад.

Бояд тазаққур дод, ки сиёсати молиявии Тоҷикистон ҳанӯз самт ва равиши муайян надорад. Ба ин мақсад, сиёсати молиявии Тоҷикистон ба ташкили комплекси ягонаи хоҷагии халқи Тоҷикистон, васеъ гардондани тақсими ҷамъиятии меҳнат, химояи оила ва гурӯҳҳои камбизоат ва баҳодихӣ ба фаъолияти иқтисодии қорхонаҳои хоҷагии халқ бояд нигаронида шуда бошад. Асоси барномаи иҷтимоиро шароити эҷодӣ ба меҳнат муайян менамояд.

Сиёсати ҳозираи молиявӣ бояд дар асоси истифодаи шаклҳои гуногуни моликият асос ёфта, вазъи ҳозира ва стратегияи ояндаи молиявиеро амиқ қор карда барояд ва ба рафъи бӯҳронҳои иқтисодӣ нигаронида шавад.

Касри буҷа шаҳодати бӯҳрон аст. Беқурбшавии пул, зиёдшавии қарзи дохилӣ ва берунии давлат, зиёд будани корхонаҳо ва хоҷагиҳои бар зарар коркунанда, ҳарчоти зиёди ғайриистеҳсолии дар хоҷагии халқ ҷойдошта, ҳамчун нуқсон талаб менамоянд, ки барнома ва ҷорабиниҳои махсус оид ба нисбати рафти муаммоҳои ҷойдошта андешида шаванд.

Мақсади ягонаи сиёсати молиявӣ — баланд бардоштани самаранокии хоҷагии халқ ва болобардории ҳолати молиявӣ аст.

Боби 3. МЕНЕЦМЕНТИ МОЛИЯВӢ, НАҚША ВА МАҚОМИ ОН ДАР НИЗОМИ БОЗОРИ МОЛИЯВӢ

- 3.1. Мафҳум ва принципҳои менеҷменти молиявӣ.
- 3.2. Хусусият ва тамоюли пешрафти менеҷменти молиявӣ.

3.1. Мафҳум ва принципҳои менеҷменти молиявӣ

Менеҷмент аз вожаи англисии «management» гирифта шуда, маънои идора, роҳбарӣ, қобилияти идора кардан ё худмудириятро ифода мекунад.

Менеҷмент ҳамчун илм, ҷузъҳои таркибии махсусгаштаи идора ва сатҳҳои гуногуни онро, ки ҳар яке аз онҳо дорои хусусиятҳои хос мебошанд, ифода менамояд.

Дар сатҳи аввал, молия ва идораи молиявӣ ҳамчун ҷузъи таркибии зербинои ҷамъият, фаъолияти роҳбарии молиявии давлат ва ташкилотҳои онро ифода мекунад.

Дар сатҳи дуввум, идораи молиявӣ ҳамчун сохтори дохилии ташкилотҳои молиявӣ, (аз зенони ибтидоии хоҷагии халқ сар карда, то марказ) сурат мегирад.

Сатҳи саввум, ин роҳбарии шахси дониши иқтисодию молиявӣ доштаро нисбат ба коллективе, ки дар тобеияти он кор мекунад, дар бар мегирад.

Менеҷменти молиявӣ дар асоси ҳамбастагии кулли мафҳумҳои иқтисодӣ; тақозою арза, мунтазамият мутаносибӣ, ғайбаю даромаднокӣ, арзиши асли, воситаҳои асосӣ ва гардон, қарз, ғоиз, суғурта, рақобат, таваққулу баҳодихӣ, таҳлилу тафтиш, омори молияю тарҳрезӣ, дурбинию аудит нисбат ба фондҳои пулии таъиноти ҳосдошта, ки дар мавриди тақсим ва аз нав тақсими маҳсулоти ҳолиси миллӣ ва даромади миллӣ ба вучуд меояд, таъкил меёбад.

Менеҷменти молиявӣ танҳо бо хусусиятҳои шахс вобаста буда, фаъолияти хешро ба тариқи уфуқӣ (вертикалӣ) ва амудӣ

(горизонталӣ) тасвир менамояд ва бевосита ба суръат ва дараҷаи истеҳсолот таъсир мерасонад.

Асоси менечменти молиявиرو омили шахсӣ ва муносибатҳои ӯ нисбат ба натиҷабардорӣ ташкил медиҳад. Фаъолияти менечменти молиявӣ дар миқёси мамлакат тибқи сохтори муайяни ташкилотҳои молиявӣ ва ба ҳам мутобиқсозии фаъолияти кори ин ташкилотҳо, ки тарз, услуб ва усулҳои гуногуни роҳбарии иқтисодиро дар тамоми звеноҳои хоҷагии халқ, новобаста аз шакли моликият, бо мақсади ба даст овардани натиҷаи эътимоднокии иқтисодӣ ба роҳ мемонанд, ташкил карда мешавад.

Идораи молиявӣ на танҳо доираи иқтисодиёти миллӣ, балки муносибатҳои иқтисодии байналхалқиро низ ифода мекунад.

Масъалаҳои, ки дар назди менечменти молиявии ҳар як давлат меистанд, бояд инҳоро дар бар гиранд:

— омӯзиши бозори дохилӣ ва имконияти қонеъгардонии талаботи он мувофиқи иқтидори иқтисодии хоҷагии халқ;

— ҷустуҷӯи имкониятҳои, ки аз ҳисоби аз нав гуруҳбандӣ карда тавонистани иқтидори мавҷуда ба даст меояд;

— имконияти пуррагардонии иқтидори хоҷагии халқ аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилии ҳар як мамлакат;

— муайян намудани сарчашмаҳои маблағ барои ташкили иқтидори иловагӣ ва сохтори нави хоҷагии халқ аз ҳисоби ҷалб намудани захираҳои дар мамлакат мавҷудбуда;

— қарзи хоричӣ, гайридавлатигардонӣ, ташкили бозори коғазҳои қиматнок, фуруши боигариҳои табиӣ мамлакат, сохтмонҳои муштарак, маблағгузорӣ ва самаранокии он, даромаднокии маблағҳои гузошташуда барои фаъолияти ҷорӣ ва дурнамон корхона;

— баҳои таваккали молиявӣ ва бо маблағ таъмин будани сармоягузорӣ;

— идораи сармояи гардон, ҳаҷми оптималии он, қарзи дебиторӣ ва кредиторӣ, сохти таркибии сармояи гардон;

— таҳлили назорат ва тавсияи молиявӣ оид ба қобилияти ҳисоббаробарнамой, бозоргирии корхона ва тавсияҳои молиявӣ, ки ба ӯҳдаи аудит гузошта мешавад;

— омӯзиши бозори байналхалқӣ, банақшагирии молиявӣ ва таҷрибаи ҷаҳонӣ оид ба менечменти молиявӣ ва дар асоси он ташкил ва аз нав тайёр кардани мутахассисҳо;

— беқурбшавӣ ва механизмҳои идораи он ва ғайра.

Менечменти молиявӣ дар асоси ҷунин усулҳо (принсипҳо) ташкил карда мешавад:

— ташкилу истифодаи самаранокона ва назорат оиди фондҳои пулии таъиноти махсусдошта;

— тақсими муттаносиби фондҳои пулии таъиноти махсус ба мақсади таъмин кардани гирдгардиш ва гардиши сармоя;

— ташкилу бароҳмониҳои фаъолияти соҳибқарорӣ дар асоси муайян намудани баҳои ширкатҳо, ки воситаи барқарор намудани алоқаҳои иқтисодӣ байни субъектҳои хоҷагӣ мебошад;

— мувофиқсозии идораи маъмурию иқтисодӣ бо мақсади ба даст овардани натиҷаи дилхоҳи молиявӣ;

— барқарор намудани фазои ягонаи психологӣ ва муносибати инфиродӣ дар коллектив бо мақсади истифодаи қобилияти зехнии онҳо;

— баҳисобгирии сатҳи таваккали молиявӣ дар мавриди ворид, амал ва хориҷшавӣ аз бозори молиявӣ:

Барои мутахассисии соҳаи молия донишҷӯи асосҳои менечменти молиявӣ ҷунин зарурият дорад:

Якун, менечменти соҳаи молия намояндаи давлат, ташкилот ва корхонае мебошад, ки бо қонун, қарор, низомнома ва дастурамалҳои қабулшуда ҳуқуқдор карда мешавад, то ки он ҳавасмандии молиявии объектҳои молиявиро амалӣ гардонад тавонад.

Менечери молиявӣ бо сатҳҳои менечменти объектҳои, ки бо он сару қор дорад, баҳо дода тавонад. Мустақилона ҳулосаи мушаххаси иқтисодии молиявӣ бароварда, вазъи молиявии объектҳои хоҷагии халқро, новобаста аз ашқоли моликият, ба эътидол оварад ва нисбат ба натиҷаи иқтисодии молиявӣ аз ҷиҳати моддӣ ва маънавӣ ҷавобгар бошад:

Дуввум, он сохтор ташкил, тарз, услуб, методҳо, роҳҳои пешрафт ва мукаммали менечментро дар доираи ташкилотҳои молиявӣ ба роҳ монда, тарбияи мутахассисонро таъмин намояд;

Саввум, менечери молиявӣ бояд дорои чунин хусусиятҳо бошад: қобилияти ташкилотчигӣ, маъмурӣ (нормаҳои ҳуқуқӣ ва қоидаҳои ба амал бароварда тавонад), роҳбарӣ, тарбиявӣ, ходими ҷамъиятӣ ва мутахассиси варзида бошад. Қонунҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, вазъи сиёсӣ иҷтимоиро беҳтар сарфаҳм равад ва аз маърифати роҳбарӣ бархурдор бошад.

3.2. Хусусият ва тамоюли пешрафти менечменти молиявӣ

Менечменти молиявӣ ҷиҳатҳои ба худ ҳосеро дорост, ки он тибқи характери фаъолияти ташкилотҳои молиявӣ муайян карда мешавад. Охиран, фаъолияти хешро дар асоси ҳисобу китоби ғайри нақдӣ ва қисми ночизи онро ба тариқи нақд ба амал мебароранд. Онҳо новобаста аз шакли ҳисоббаробаркунӣ, ҳамчун ташкилоти соҳибхотиёр дар асоси қонуниятҳои бозор фаъолият мекунанд.

Ташкилотҳои молиявӣ мустақим, ё худ ғайри мустақим, дар тақсим ва аз нав тақсим кардани маҳсулоти ҳолиси миллӣ ва даромади миллӣ иштирок карда, аз рӯи қонун ва қарорҳои мавҷудаи идора ва банизомдарории муносибатҳои молиявӣ иқтисодии байни субъектҳои моликият ва давлат амал менамоянд. Муносибатҳои мавҷуда бояд ба давлат ва субъектҳои хоҷагии халқ имконияти мӯътадили фаъолиятро таъмин намоянд. Аз тарафи дигар, ин муносибатҳо имконияти ташкили соҳибкорӣ ва маблағгузори соҳибкорон ва кафолати молиявӣ амнияти иқтисодии онро таъмин намоянд.

Бояд тазаққур дод, ки фаъолияти менечментӣ пас аз таъдил ёфтани моликияти ин ё он субъектҳои иқтисодӣ сар мешавад.

Вай ҳамчун сарчашмаи ташаккули молиявӣ дар мавриди истифодаи муносибатҳои молиявӣ ба амал омада, дуруст ё нодуруст фаъолият намудани менечменти молиявиро нишон медиҳад.

Муносибатҳои молиявӣ дар асоси қонун ва дастурҳои қабулшуда муносибати байни субъектҳои иқтисодиро муайян

менамояд. Дар ин ҳол давлат бояд воситаи таъмин намудани рақобатпазирии соҳибкорон бошад.

Фаъолияти менечменти молиявӣ дар моёи муносибатҳои шартномавӣ ва ба ӯҳда доштани ҷавобгариҳои иқтисодӣ ба роҳ монда мешавад.

Яке аз хусусиятҳои менечменти молиявӣ ин аст, ки вай қимати гузариш ба иқтисодиёти бозоргониро аз нигоҳи истиқлолияти иқтисодии ҷумҳурӣ муайян карда, сиёсати молиявиро андешад, ҳифзу кафолат ва даромаднокии сохтори молиявиро дар ҳамаи сатҳҳои хоҷагии халқ таъмин карда тавонад.

Вобаста ба ин ташкилотҳои бозори молиявӣ (биржаҳо) когазҳои қиматнок, бонкҳо ва суғуртаи тичоратӣ ва даромаднокии муайяно бояд таъмин намоёнд.

Бояд махсус қайд кард, ки менечменти молиявӣ фаъолияти субъектҳои моликиятро бо захираҳои молиявӣ таъмин намуда, нисбат ба истиқлолияти иқтисодӣ ҷавобгар мебошад.

Фаъолияти аудити молиявӣ (ҳамчун ташкилоти махсуси бегараз) яке аз хусусиятҳои менечменти молиявӣ буда, барои ҳаллу фасли вазифаи тадқиқи илмӣ ва таъмини фоидаи субъектҳои моликият ташкил карда мешавад.

Тамоюли менечменти молиявиро ба ду гуруҳи калон ҷудо кардан мумкин аст:

— масъалаҳои ташкил ва идораи равандҳои иқтисодӣ;

— ташкил ва идораи фаъолияти ташкилотҳо ва шӯъбаҳои молиявие, ки барои идора ва бароҳмонии менечмент банданд.

Дар навбати худ ин гуруҳҳои фаъолият якҷанд тамоюли дигар доранд, ки вобаста ба сатҳи амалиётшон табилёбанда мебошанд.

Яке аз муҳимтарин ва масъултарин қисми идораи молиявӣ, вобаста ба талабот ва вазифаҳои дар назди хоҷагии халқ истода, ташкили банақшагирӣ мебошад. Пайваста ба он сиёсати молиявӣ нисбат ба амали молиявӣ ва ояндаи моликият, соҳа ва корхона, ташкилотҳо ва соҳибкорон андешида мешавад. Доираи фаъолияти менечментро дар инкишофи мамлакат, соҳа, корхона, беҳбудии зисту зиндагии халқ ташкил медиҳад. Ҷавҳари

менечменти молиявиرو сиёсати андоз, қарз, фоиз, сугурта, маблағ-гузорӣ, рақобат, тобоварии мизочон, ҳимояи иҷтимоӣ, назорат, беқурбшавӣ ва ғайра ташкил медиҳад.

Тамоюли дигари менечменти молиявӣ, баҳодиҳӣ ба ҳолати молиявии мамлакат, соҳа, корхона ва ғайра мебошад.

Тайёр ва аз нав тайёр кардани мутахассисҳо дар ташкилотҳои молиявӣ аз званои ибтидоии хоҷагии халқ сар карда, то сатҳи олии идораи давлатро дар бар мегирад.

Таҳлил ва хулосабарорӣ нисбат ба бозори иқтисодӣ ва ҷузъиётҳои таркибии бозори молиявӣ низ аз ҷумлаи он тамоюлҳо доништа мешавад.

Боби 4. БАҲОИ ШИРКАТ ВА САРМОЯГУЗОРӢ (ИНВЕСТИТСИЯ)

- 4.1. Мафҳуми баҳои ширкат.
- 4.2. Ҳисоби баҳои фирма.
- 4.3. Даромадноқӣ ва гаваккали сармоягузорӣ.
- 4.4. Талабот ва даромад аз сармоягузорӣ.
- 4.5. Андозаи сармоягузорӣ.
- 4.6. Арзиши софи чорӣ.

4.1. Мафҳуми баҳои ширкат

Дар адабиёти иқтисодии давлатҳои мутамаддин идораи маъмури ва иқтисодиро фарқ мекунанд. Он асосан ба мақсади ба даст овардани натиҷаи дилхоҳи молиявӣ дар асоси истифодаи гарзу усул ва шаклҳои гуногуни фаъолият ба роҳ монда мешавад.

Бозор, шакл, намуд ва зерсохтори он дар асоси фаъолияти махсуси идора ва истифодаи муносибатҳои молиявӣ ба роҳ монда мешавад. Ҳифзи манфиати молиявӣ дар мавриди ташкили фондҳои пулии таъиноти хосдошта ва ё паст намудани таваккал, пеш аз ҳама, таҳлил ва дарки паҳлуҳои ширкат, иқтисодиёти корхона, соҳа ва ё давлате, ки бо он муносибати иқтисодӣ барқарор карда мешавад, оғоз мегардад.

Дарки иқтисодиёти корхона, ширкат ва ё давлат дар шароити имрӯза, аз тарафи менечер ба амал бароварда мешавад. Он яке аз воситаҳои дар амал татбиқ намудани идораи фаъолияти иқтисод ба ҳисоб меравад. Баҳои ширкат ва сармоягузорӣ тарзи ҳозиразамони фаъолияти менечменти иқтисодӣ мебошад.

Бояд ёдовар шуд, ки дар маҳзанҳои бо забони русӣ интишоршуда ба таври васеъ вожаҳои «Нархи компания (ширкат), нархи маблағгузорӣ (сармоягузорӣ, инвеститсия)» ва гайра истифода мешаванд.

Бояд дар назар дошт, ки ин ҷо сухан на дар бораи «нарх ва маблағгузорӣ», ки мо нисбат ба он одат кардаем, меравад, балки дар бораи баҳои бозории корхона, ширкат ё худ давлат аст. Ин ҷо

мо пеш аз он, ки сарват ё даромади худро барои харидани когазҳои қиматнокӣ ширкат сарф намоем ва ё онро бо фоизи муайян ба амонат ба бонк супорем, мо бояд ба ояндаи ширкат, бонк боварӣ дошта бошем, фоида ва даромаднокии онҳоро нисбат ба маблаге, ки мо сарф намуданием, дар муқоиса бо хароҷоти алтернативӣ муайян намоем ва дар асоси он қарори дурусти иқтисодӣ қабул намоем.

Дорандаи дорой танҳо дар натиҷаи ба амал баровардани таҳлили молиявӣ ва пайдо кардани эътиқод нисбат ба он ширкатҳое, ки бо онҳо сару кор гирифтани аст, маблағашро бояд сарф намояд. Қабули қарор оид ба хароҷоти дорой он гоҳ дуруст аст, ки агар он фоидаи зиёдтарро нисбат ба дигар маблағгузориҳо ва ё хароҷотҳои алтернативӣ фароҳам оварад. Маблағгузори дар шароити иқтисодиёти амрӣ дар маънои мукамалгардонӣ ва сохтмони иншоотҳои гуногуни хоҷагии халқ истифода карда мешавад. Дар шароити муносибатҳои бозорӣ бошад, он ҳамчун истифодаи сармоя ба мақсади бунёди ширкат, харидани когазҳои қиматнок, пасандоз дар бонкҳои амонатгузори, бо фоизи муайян қарз додан ба муҳтоҷон, (дар асоси омузиши паҳлуи дигари ба мо муқобил истода, ки мо баҳои уро муайян намудаем), фаҳмида мешавад.

4.2. Ҳисоби баҳои фирма

Муаммои асосӣ барои сармоягузор дуруст муайян намуда тавонистани «баҳои ширкат» аст.

Мафҳуми баҳои ширкат ва ё нархи бозории он маънои нархи мол ё ширкатро надорад. Баҳои ширкат нерӯи ҳозираву оянда, баҳои фаъолият, баҳо ва оянда доштани онро дар шароити бозор ифода менамояд.

Нархи олоти амволи ширкат нишондиҳандаи баҳои фаъолияти корхона шуда наметавонад. Барои мисол, мо ду ширкатро меги-рем. Яке 12 млрд. сомонӣ, дигаре 30 млрд сомонӣ олоти амвол дорад. Рақамҳо ихтиёрӣ интиҳоб шудаанд, вале вобаста ба нархи

олоту амвол мо ба онҳо баҳои иқтисодӣ дода наметавонем, чунки сармоягузorro на маблағи олоту амвол, балки сатҳи даромаднокии ширкат ҳавасманд менамояд. Баҳои умумии ширкат дар олами бозор бо ёрии таҳлили сатҳи фаъолияти он, яъне тибқи фоида ва даромадноки, тамоюли тағйироти сегменти бозории ширкат, ба кадом дараҷа ва самаранокӣ истифодашавии иқтидори истеҳсолӣ, устувори он нисбат ба даромаднокии рақибон ва қобилияти ҳисоббаробарнамоию бозоргирии ширкат барои муддати кӯтоҳ ва тӯлонӣ бояд муайян карда шавад.

Масалан, агар суръати миёнаи солонаи афзоиши ширкат баробари 12 фоиз бошад, даромади солонаи ширкат дар зарфи 2-3 соли охир баъди пардохти андозҳо на камтар аз 12%-и ҳаҷми фурушро ташкил диҳад ва агар мувофиқати тақозо ва арза таъмин карда шавад, он гоҳ баҳои ин ширкат метавонад баробари 1²-24 фоизи даромади истеҳсолии соли қориро ташкил диҳад.

Барои муайян намудани баҳои минбаъда ва ояндаи ширкат, ки ба истеҳсоли маҳсулоти нав даст мезанад, даромади ширкатро аз рӯи нишондиҳандаҳои ҳамон сола, ки фирма ба иқтидори лоиҳавӣ вобаста ба ҳаҷми истеҳсол ва ё фуруш мебарояд, муайян кардан мумкин аст. Иқтидори лоиҳавии ширкатҳоро аз рӯи ҳаҷми фуруши маҳсулот, ки ба тариқи расмӣ соли 3 ва 5-и истеҳсолиро интихоб менамоянд, муайян мекунанд.

Ҳар як ширкат дар мавриде, ки нишондиҳандаҳои устувори молиявиро нишон медиҳад, метавонад соҳиби қарзҳои имтиёзнok шавад ва маблағгузорони зиёдро ҷалб намояд. Ҳаминро қайд кардан ҷои аст, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ ва амали механизми рақобат, сатҳи рушди устувор ва фоидагирии доимӣ, ширкатҳоро пешбинӣ кардан номумкин аст. Аз ин сабаб, ширкатҳо тарзи дигари баҳодихиро нисбат ба фаъолиятшон истифода карда метавонанд. Дар амалияи хоҷагидорӣ баҳои ширкат тибқи се бузургӣ муайян карда мешавад, ки он нисбат ба варианти дар боло зикршуда нисбатан қулайтар аст.

1. Тибқи фоидаи соф. Аз фоидаи аз ҳамаи шаклҳои фаъолият бадастомада ҳаҷми умумии зарар ва андозҳои пардохташуда кам карда мешавад.

2. Тибқи меъёри фоизи қарз. Бо даромаднокии миёнаи солонаи хоҷагии халқ дар алоқамандӣ бо қонуни тақозо ва арза муайян карда мешавад.

3. Баҳои баланси ширкат, арзиши олоту амвол ва маблағҳои ширкат, ки дар тавозуни (баланси) қайд аст.

Баҳои ширкат ба чунин формула ҳисоб карда мешавад: (11, с. 86).

$$\text{Дар ин ҷо,} \quad \text{Бш} = \frac{\Phi_c}{\Phi_k \cdot 100} \cdot \text{ббф}$$

Бш — баҳои ширкат;

Φ_c — фоизи солона;

Φ_k — фоизи қарз (нормаи миёнаи фоиз);

ббф — баҳои баланси фирма.

Тарзи ҳисоби баҳои ширкатро барои се фирмае, ки маҳсулоти яхела истеҳсол менамоянд, дида мебароем, ба шарте, ки нормаи миёнаи фоизи қарзи бонк 12% буда, даромади солонаи онҳо ва баҳои балансиашон (арзиши олоту амвол ва маблағҳояшон) ҳархела бошад.

Ҳисоботи баҳои ширкат бо воҳиди пулӣ

Ҷадвали 1.

Шир- катҳо	Баҳои балансӣ ё (арзиши олоту амвол ва маблағҳо) V_a ббф	Ҷоидаи Солона PR Φ_c	Арзиши базавӣ $\frac{PR \times 100}{RP}$ RP (12.)	Баҳои ширкат Арзиши ҳисобӣ — V_a ббф
1	8000	5000	41667	33667
2	10 000	2000	16667	6667
3	4000	1000	8333	4333

Арзиши базавии (базовая стоимость) ширкат (PR:100:RP) сармоест, ки дар мавриди бо фоизи муайян ба бонк амонат гузоштан даромади солонаеро таъмин намояд, ки дар ҳамон мӯҳлат ҳамон даромадро ширкате, ки баҳояшро муайян намуданием, низ дода тавонад. (11, с. 86).

Ҳамин тавр, дар сармоягузорӣ сахмгиранда баҳои ширкатро ҳамчун сармояи таъминкунандаи даромад тасаввур мекунад, ки бонк ба амонатгузор кафолат медиҳад.

Сармоягузори ҳақиқӣ арзиши олоти амвол ва маблағҳои ширкатро аз ҳисоби маблағгузорӣ ва то ба кадом дараҷа боло-равии иқтисодии онро ба инобат нагирифта, сахмгузориашро барои худ танҳо ҳамчун хароҷот таҳлил менамояд.

Ин аз он сабаб рух медиҳад, ки хароҷоти соҳибкор оид ба нигоҳдории арзиши олоти амвол нисбат ба хароҷоти нигоҳдории пул зиёдтар аст.

Ҷон Кейнс чунин самараро барои бозорگیرӣ мукофот номидааст. Мувофиқи ақидаи ӯ нархи ҳар як мол, ба ғайр аз пул тамоюли паस्तшавӣ нисбат ба нархи оянда дорад, ки онро чашмдор буд.

Барои сармоягузор фарқ надорад, ки дар кадом шакл маблағ гузошта мешавад, барои ӯ фоидаовариҳои он ниҳоят муҳим мебошад.

Ин муаммо дар нақшаи зер чун тасвири силсилавии ҳаётии маблағгузорӣ нишон дода шудааст. (нигаред ба нақшаи 4.1).

Нақшаи 4.1 Силсилаи ҳаётии маблағгузорӣ (11, с. 87).

дар ин ҷо:

Давраи 1. Сармоягузорӣ, хароҷоти тоистехсолӣ.

Давраи 2. Бозгашт ё худбасоии маблағҳои гузошташуда.

Давраи 3. Фоидаگیرӣ.

Барои маблағгузор се бузургӣ нақши муайянкунандаро иҷро мекунад:

1. Меъёри ҳадди аксари сармояи гузошташуда;
2. Суръати бозгашти сармоя;
3. Ҳаҷми фоидаи умумии дар соли охирини маблағгузорӣ бадастомада.

Чӣ қадаре фоидаи солона нисбат ба баҳои баланси баланд бошад (даромаднокии активҳо, олоти амвол), ҳамон қадар баҳои ширкат баландтар мешавад. Аммо ин омил ягона нест, ки баҳои охирини ширкатро муайян намояд.

4.3. Даромаднокӣ ва таваккали сармоягузорӣ

Вобаста ба сатҳи таваккали молиявӣ сармоягузор метавонад баҳои ширкатро баланд ё худ паст таъин намояд. Дар ин асно, \bar{u} бояд таносуби таъсири тақозою арза, суръати рушд, сатҳи мукамалнамоӣ ва дигар омилҳоро ба инобат гирад. Муайян намудани тамоюли тағйирёбии омилҳо дар иқтисодиёти ҳозира муаммои замон ҳисобида мешавад. Онҳо ба ширкатҳо имконият намендиханд, ки ба банақшагирии дурнамо (перспективӣ) машғул шаванд. Бо ёрии усули риёзӣ низ ин муаммо ҳал карда намешавад ва аз ин рӯ ҳавасмандии ширкатҳо нисбат ба тартибдиҳии нақшаҳои дурнамо хело суст аст. Сабаби дигари паст будани ҳавасмандӣ оид ба тариқи баплангирии перспективӣ муайян намудани самарайи ҳадди ақал ва нормаи фоиз дар оянда, на бо баҳои донишмандон, балки бо баҳое, ки бозор дар асоси қонуни тақозо ва арза, ё психологияи умумӣ муайян кардааст, мебошад.

Вобаста ба табиати сарватҳои дар ихтиёр доштаи худ одамон кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки бештар аз таваккал эмин бошанд. Аз ин сабаб онҳо аз шаклҳои ҳархелаи суғурта истифода мекунанд. Масалан, дар Тоҷикистон ширкати суғуртаи «Тоҷикинвест» ба таваккали сармоягузори ватанӣ ва хориҷӣ шугл меварзад.

Дар адабиёти кунунии иқтисодӣ ақидае ҷой дорад, ки гуё таваккал хислати хоси тоҷир бошад. Ба назари мо ин ақида асоси иқтисодӣ надорад.

Менечери хуб на он аст, ки ҳамеша дар асоси таваккал кор мекунад, балки метавонад таваккалро ба сатҳи ақал расонда, дараҷаи баланди даромадро таъмин намояд. Соҳибкороне, ки бештар ба таваккал майл доранд, дар ду ҳолат эҳтиёткор мешаванд. Ин ҳам бошад дар мавриди харид ва маблағгузорӣ. (22, с. 203).

«Таваккали маблағгузор ва баҳои микдории он пеш аз ҳама бо микдори эҳтимолии ҳадди ақал ва ё ҳаҷми аксари даромад характернок аст». Ҳар қадар фосилаи байни даромади ақал ва аксар зиёд бошад, ҳамон қадар сатҳи таваккал баланд мешавад ва баръакс. (22, с.203).

Дар амалия барои муайян намудани сатҳи таваккал нишондиҳандаи дисперсияи даромад — «Д» майли миёнаи квадрат (Даромадҳо SD)— яъне

«Д» (Даромадҳо SD) — ро истифода мебаранд,

$$D = \text{Эф} \cdot (\text{Фмак} - \text{Фи})^2 + \text{Эф}_2 \cdot (\text{Фмин} - \text{Фи})^2$$

$$D = h_1 \cdot (\text{PR}_{\text{мак}} - \text{PR}_0)^2 + h_2 \cdot (\text{PR}_{\text{мин}} - \text{PR}_0)^2 \text{ ва ё}$$

$$SD \geq \sqrt{D} \quad (11, \text{с. } 88).$$

Дар ин ҷо, Эф₁, Эф₂, h₁, h₂ - эҳтимолияти гирифтани даромади зиёд ва ҳади камтари он.

Ф_{мак} PR_{мак} — ҳаҷми зиёди даромад ва ё нормаи фоида.

Ф_{мин} PR_{мин} — ҳаҷми камтарини даромад ва ё нормаи фоида.

Ф_{интизор} PR₀ — даромаде, ки маблағгузор интизор аст.

«Дар мавриди сармоягузорӣ чунин таваккалҳо ҷой дошта метавонанд». (22, с. 203-205).

Таваккали амал (тағйирёбии шартҳои молиявӣ ва талабот) таваккали бозоргир: таваккали қатъ намудани ҳисоббаробаркуниҳо; таваккали тағйирёбии бозор; таваккали қобилияти харидорӣ; таваккали тағйирёбии меъёрҳои фоиз; таваккали тamarкази (концентратсия) коғазҳои қиматнок (набудани портфели диверсиякардашудаи коғазҳои қиматнок) ва ғайра.

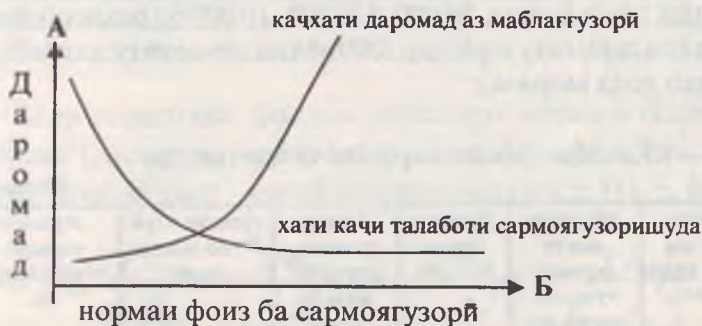
5. Маблаггузорӣ - ба мақсади афзоиши даромад - 20%;
6. Маблаггузориҳои дорой таваккал - 25%, маъноӣ таъмини даромадро дорад.

Дар мамлакатҳои алоҳида, дар вақтҳои гуногун, меъёрҳои (ставкаҳои) мавҷуда сатҳи муайяни даромаднокии якхеларо таъмин карда наметавонанд. Бинобар ин аксар гуруҳбандӣ ва меъёрҳои (ставкаҳои) ҳархелаи даромаднокиро ба инобат мегиранд.

4.4. Талабот ва даромад аз сармоягузорӣ.

Норми миёнаи фоиз ба сармоягузорӣ, вобаста ба талабот, ба сармоя ва норми бозориҳои фоизи қарз муайян карда мешавад.

Аз нигоҳи назария мувофиқати талабот ба сармоягузорӣ ва даромад аз он гирифташавандаро ба воситаи нақша чунин тасвир кардан мумкин аст. (ниг. нақш. 4.3.).

Нақшаи 4.3.

Качести талабот сармоягузорию нишон медиҳад. Дар ҳолати ҷой доштани норми маълуми фоиз, дар кадом сатҳ қарор гирифтани даромадро аз як тараф нишон диҳад, аз тарафи дигар, ҷӣ гуна меъёр доштани норми фоизро барои гирифтани сатҳи муайяни даромад нишон медиҳад. «Дар мавриде, ки меъёри фоиз ва даромад интизорӣ мувофиқ мешаванд, ҳаҷми сармоягузорӣ дар графика ба нуқтаи талаботи сармоягузорӣ майл менамояд,

ки дар он чо ҳадди самаранокии кулли сармоя баробар аст, ба норми бозории фоиз». (10, с.242).

4.5. Андозаи сармоягузорӣ

Чӣ тавре, ки дар боло қайд кардем, баҳои чории ширкат вобаста ба даромади сарчамъии (кумулятивӣ) соли охири муҳлати амали сармояи гузошташуда муайян карда мешавад.

Гуфтаи боло маънои онро надорад, ки ширкати бедаромад баҳо надошта бошад, балки баҳои ширкатҳои даромад надоштаро ҳамчун фарқи байни арзиши хариди олоти амвол (ҳисобӣ ё балансӣ) ва нархи бозории олоти амвол ва маблағҳои фирма муайян менамоянд. Чунин тарзи баҳодихиро ширкатҳои даромаднок низ истифода мебаранд ва дар активи балансиашон он баҳоро инъикос менамоянд. Ченаки номбаршуда дар мавриди ҳисоб кардани арзиши сармоягузорӣ истифода мешавад.

Мисол, агар баҳои ояндаи ширкат бо воҳиди пулӣ ин тавр муайян карда шуда бошад, 50 000, 150 000, 10 000 бо баҳисобгирии баъзе шартҳои сармоягузорӣ, ҳар 1000 воҳид сармояи гузошташуда ин тавр баҳо дода мешавад:

Ҳисоби арзиши сармояи гузошташуда

Ҷадвали 2

Ширкатҳо	Арзиши оянда дар воҳиди пулӣ FV_1 (АО)	Муҳлати амали сармояи гузошташудаи сол	Норми фонди $Rc\%$ Нф	Ҳаҷми сармояи гузошташуда бо воҳиди пулӣ Cv	Арзиши чорӣ PV бо воҳиди пулӣ	Арзиши сармояи гузошташуда Vc
1	50 000	3	20	1000	28940	3
2	15 000	4	30	1000	2790	36
	10 000	5	40	1000	3500	29

Арзиши чорӣ — арзиши имрузаи ширкат мебошад, ки дар асоси даромади ояндаи интизорӣ муайян карда шудааст. Бо ибораи дигар, он арзиши дисконтинамуда аст. (11, с. 90).

$$\text{Арзиши чорӣ: } PV \geq \frac{FV}{\left(1 + \frac{R_c}{100}\right)^n} \quad (11, \text{ с. } 90).$$

Дар ин чо: махраҷ коэффисиенти баҳои чорӣ буда, сатҳи таваккал ва даромади ояндаи сармоия гузошташударо барои тамоми муҳлати амали ширкат низ нишон медиҳад.

Арзиши чорӣ бо воситаи коэффисиентҳои баҳои чорӣ барои меъёрҳои муайяни фоиз ифода карда мешавад:

Коэффисиентҳои баҳои чорӣ

Ҷадвали 3

Меъёри фоизҳо	Солҳо				
	Якум	Дуюм	Сеюм	Чорум	Панҷум
10	1,1	1,21	1,33	1,76	1,61
15	1,15	1,32	1,52	2,08	2,01
20	1,2	1,44	1,73	2,9	2,5
30	1,3	1,7	2,2	6,6	3,7
60	1,6	2,6	4,1		10,5

Агар гирифтани фоидаи ҳарсоларо интизор бошем, он гоҳ арзиши (дисконти) чориرو дар асоси формулаи тавсиф кардаи Чон Кейнс ин тавр ҳисоб кардан мумкин аст: (11, с. 90).

$$PV \geq \frac{PR_1}{1 + \frac{R_c}{100}} + \frac{PR_2}{\left(1 + \frac{R_c}{100}\right)^2} + \frac{PR_3}{\left(1 + \frac{R_c}{100}\right)^3} + \frac{PR_n}{\left(1 + \frac{R_c}{100}\right)^n};$$

PV — арзиши чорӣ (ё баҳои чорӣ),

R_c — нормаи фоидаи интизорӣ,

PR — даромади солона,

n — миқдори соли фаъолият.

Вобаста ба баҳои чории сармоиягузошта арзиши сармоия гузошташударо низ муайян менамоянд.

$$V_c \cdot z \cdot \frac{C_v}{P_v} \cdot 100 \quad (11, \text{с. } 91)$$

Дар ин ҷо: V_c — арзиши сармояи гузошташуда;
 C_v — ҳаҷми пули маблағгузоришуда;
 P_v — баҳои ҷорӣ.

Баҳои арзиши сармояи гузошташуда нишон медиҳад, ки кадом ҳиссаи арзиши ширкатро сармоягузор дар соли охири фаъолияти сармоягузориаш ба даст меорад. Чунин аст, мулоҳизаи сармоягузор, ки менечер дар мавриди баستاني шартнома бояд ба ҳисоб гирад. Дар мавриде, ки арзиши хизматрасонии қарзи гирифтаи соҳибкор аз даромади аз сармоягузорӣ, ки ба мақсади зиёд кардани ҳаҷми активҳо ба амал бароварданӣ аст, қалон бошад, он бояд аз сармоягузорӣ даст кашад. Рафтори номбаршуда дар мавриди муайян намудани мақсаднокии сармоягузорӣ низ бояд истифода шавад. Менечери молиявӣ тарзҳои гуногуни истифодаи сармояро аз нигоҳи таъмини ояндаи ғайри баҳои ҷорӣ сармоя муқоиса менамояд.

Ҳамчун қоида даромадҳои ба даст овардашаванда бо ҳаҷми маблағи гузошташуда ва сармояе, ки дар ҳаҷми лаҳза вобаста ба ғайри мақсаддодашуда сармоягузорӣ менамоянд, муқоиса намудан зарур аст. Мисол: Бо воситаи пул облигатсияҳои давлатиро меҳаранд ва ё ба сӯи маҳсули пасандози бонкӣ онро месупоранд, то ки дар ҳаҷми муддати пасандозкардашуда даромадҳо ба даст оранд.

Агар сармоягузорӣ ба ширкат даромаднокӣ зиёдтарро нисбат ба облигатсияҳои давлатӣ ва депозити бонкӣ таъмин намояд, он гоҳ сармоягузор ба ширкат маблағгузорӣ менамояд. Сармоягузор манфиати молиявии худро ҷуста, муайян менамояд ва баъд аз он қарори молиявиро қабул мекунад.

Менечери молиявии ширкат бояд манфиати молиявии корхонаҳоро ҳифз намуда, талаботро оид ба маблағгузорӣ, вобаста ба сатҳи ғайри мақсаднокии бонк ба пасандоз, амали рақобат ва дараҷаи беқурбшавии пулро ба ҳисоб гирад. Меъёри ғайри мақсаднокии бонк

ба пасандоз вобаста ба ҳаҷми фоидаи миёнаи байнисоҳавии хоҷагии халқ муайян карда мешавад.

4.6. Арзиши софи чорӣ

Дар адабиёти иқтисодии хориҷӣ арзиши сармояи гузошташударо чунин $Nct\ Present\ Vabul\ (NPV)$ меноманд. (11, с. 91).

Арзиши софи чорӣ самараи сармоягузорино нишон медиҳад.

$$NPV = -C + \frac{PR_1}{1 + R, \psi 100} + \frac{PR_2}{(1 + R, \psi 100)^2} + \frac{PR_3}{(1 + R, \psi 100)^3} + \dots + \frac{PR_n}{1 + R, \psi 100^n};$$

Даромади интизорӣ танҳо бояд аз сармояи гузошташуда муайян карда шавад. Мисол, барои ширкати якум, мувофиқи маълумоти ҷадвали 2 даромад дар ҳаҷми 3% нисбат ба баҳои ояндаи ширкат муайян карда шудааст. ($500000 \cdot 3,100 = 1500$).

FV - баҳои ояндаи ширкати 1 = 50 000

Vс: — арзиши сармояи гузошташудаи ширкати 1=3%.

Пас, сармояи маблағгузоришудаи соҳиби ширкат ба ӯ 1500 с фоидаи интизориро таъмин менамояд. Таъсири беқурбшавӣ нисбат ба тағйирёбии фоида низ бояд ба инобат гирифта шавад. Агар ҳаҷми фоида бо нархҳои воқеӣ (реалӣ) муайян карда шуда бошанд, бо ҳамон нархҳо ставкаҳои баҳисобгирӣ низ бояд ҳисоб карда шаванд. Дар мавриди бо нархҳои исмӣ (номиналӣ) ҳисоб карда шудан, ставкаҳо низ ҳамон тавр ҳисоб карда мешавад. Беқурбшавии ноустувор ва номуайянии иқтисодӣ сабаби баланд шудани меъёрҳои қарзи бонкӣ мегардад.

- 5.1. Моҳият ва мазмуни нақшаи бизнес ҳамчун воситаи ҷалб намудани соҳибкорон ба сармоягузорӣ.
- 5.2. Қисмҳои таркибии нақшаи бизнес – имкониятҳо, мол ва хизматрасониҳо, бозорҳо, лоиҳаи молиявӣ.

5.1. Моҳият ва мазмуни нақшаи бизнес ҳамчун воситаи ҷалб намудани соҳибкорон ба сармоягузорӣ

Маҳдудияти ресурсҳо, тақсимои ҷамъиятии меҳнат, махсусгардонии истеҳсолкунандагон - шартҳои зарурии эҳё ва ташаккули иқтисодии бозорӣ буда, қонуни умумии тақозо ва арза, рақобат ва нарх механизми танзимдиҳанда ва таҳриқдиҳандаи он мебошанд.

Соҳибкорӣ, ки мақсад ва мароми иқтисоди бозорӣ мебошад, то давраи муайяни инкишофи муносибатҳои истеҳсолӣ, бо маҷрои инкишофаш худ ба худ вобаста буд. Таҷрибаи сотсиализм ва истифодаи банақшагирии иқтисодӣ ҳамчун механизми марказонидашудаи идораи иҷтимоӣ иқтисодӣ ва музаффариятҳои таъминнамудаи он соҳибкоронро ба ҳулосае овард, ки тартибдиҳӣ ва истифодаи нақшаи бизнес воситаи ягонаест, ки то ба қадри имкон возеҳиятро дар олами номаълуми иқтисод таъмин намояд. Аз ҷиҳати то имрӯз шахсе даъвои тартиб додани нақшаи соҳибкории ягонаи звеноҳои гуногуни хоҷагии халқро талаб накардааст, чунки он дар доираи иқтисоди бозорӣ ғайри имкон аст. Дар асоси талаботҳои воқеии ҷойдошта кунун дурнамои ягонаи хоҷагии халқ (барои 1-3 сол) бо воситаи истифодаи васеи компютерҳо имконпазир аст.

Акнун барои субъектҳои макро ва микроиқтисод одат шудааст, ки бе пешниҳоди лоиҳа ё нақшаи соҳибкорӣ сармоягузорро барои маблағгузорӣ, ки воситаи ҳалли муаммои иқтисодӣ молиявӣ соҳибкорӣ аст, ҷалб карда наметавонанд. Шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ маблағҳои озоди худро ба мақсади гирифтани фоида ба соҳибкорӣ эҳтиёҷманд дар ҳама мавридҳои медиҳанд, ки

агар бовар кунанд, ки ӯ нақшаи соҳибқорӣ асосноккардашударо пешниҳод менамояд ва нияти ҳиссагузорӣ намуданро дорад ва боварӣ дорад, ки доираи амали интихобнамудаи вай дар иқтисоди бозорӣ боэтимод аст ва саҳмгирандаро бо натиҷаи дилхоҳе таъмин карда метавонад.

Нақшаи бизнес аз тарафи менечер ҳамчун механизми мураттаби идора ва натиҷаи фаъолияти зеҳнии он истифода карда мешавад.

Тарзи таҳия, нишондиҳанда ва унсурҳои нақшаи бизнес ба кулӣ аз барномарезии сотсиалистӣ фарқ дорад. Нақшаи соҳибқорӣ дар асоси омузиши бозор ва декларатсияҳо тартиб дода шуда, лаппиши чунин тағйирёбандаҳоро ба мисли нарх, дигаргуншавии қурб, эътимоднокии амал, сатҳи рақобат, оянданокии мавқеъ дар бозор ва ғайраро ба ҳисоб мегирад.

Нақшаи бизнес — вазифаҳои муайянеро (вобаста ба ҳолати иқтисодию молиявӣ дар бозор) иҷро мекунад:

— банақшаگیرӣ, аввало имконияти ҳалли муаммоҳои асосиро барои дар сатҳи микроамалнамояндагон фароҳам овардан;

— бовар кунонида тавонистани дигар соҳибқороне, ки ба муносибати корчаллонӣ шугл варзиданианд;

— таъмини ҳолати устувор ва муайяни амал дар ҳолати бенизомии бозорӣ;

— сафарбарнамоии ресурсҳо ва таъмини истифодабарии самараноконаи онҳо;

— воситаи ба ҳадди ақал расонидани хатари эҳтимолии таҳдиддошта;

— имконияти бо таносуби муайян тақсим намудани ресурсҳо ва таъмин кардани таносубият дар доираи фаъолият;

-- пешگیرӣ карда тавонистани хавфи муфлисшавӣ, таъмини рақобатпазирии нисбӣ, даромаднокии қонегардонанда ва имконияти сари вақт нав карда тавонистани фондҳои асосӣ ва таносуби воситаҳои қарзӣ ва худӣ. Инқори онҳо сабаби муфлисшавӣ буда метавонад: Мақсади нақшаи бизнес — таъмини мавҷудияти сармоя, бадастории натиҷаи дилхоҳ, васеъ намудани мавқеъ дар бозор, таъмини таносубият, ҳамоҳангии

имконияти баамалбарории таҳлилӣ ва мукоисаи натиҷаи воқеӣ бо нишондиҳандаҳои ояндабиниюшуда мебошад.

Ба воситаи нақшаи бизнес ҷалб намудани саҳмгирандагонро таъмин намуда, бо ёрии он андухт ва васеъ шудани доираи шугл таъмин карда мешавад. Ҷалб намудани ҳиссагузор дар шароити сӯхбати дӯстона паси пиёлаи чой сурат мегирад ва аз ин сабаб нақшаи бизнес бояд ҳаҷман хурду пурмазмун, қисмҳои таркибии дар иқтисодиёти бозорӣ эътирофшуда ва рақамҳои ба он мувофиқу бозғимодеро дошта бошад. Дар мавриде, ки мо нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва ё узвҳои таркибии нақшаи бизнесро бо раванди чойдошта пай дар пай ҷойгир нанамоем, боварии нияти саҳмгирӣ доштанро кам карда, аз як тараф навбудани худамонро дар иқтисоди бозорӣ нишон диҳем, аз тарафи дигар шубҳаро нисбати оянданокии доираи амаламон ба миён меорем.

5.2. Қисмҳои таркибии нақшаи бизнес — имкониятҳо, мол ва хизматрасониҳо, бозорҳо, лоиҳаи молиявӣ

Нақша, ҳамчун восилаи баҳампайваस्तкунандаи эҳтиҷманду саҳмгузор, ҳаҷман на бештар аз 20 саҳифа бошад. Он бояд чунин ҷузъҳои таркибиро дар бар гирад: — имкониятҳо, мол ва хизматрасониҳо, бозорҳо, лоиҳаи молиявӣ.

Нақша — бизнеси таҳиядодашуда – воситаи ба ҳам алоқаманд намудани ҳиссагузорҳои воқеиро аз як тараф ва аз тарафи дигар роҳнамо ва ташкилотчигии иштирокчиёни онро таъмин менамояд.

Новобаста ба ин бартариҳои мавҷуда ҳар як соҳибкор нақша ва рақамҳои онро аз рақибон пинҳон медорад.

Таҳлили ҷузъҳои таркибии нақша ба мо имконияти кушодани моҳият ва зарурияти онро оид ба гирдоварии саҳмгузoron фароҳам меорад. Нақшаи бизнес дорон чунин қисмат мебошад:

Имкониятҳо:

Қисми имконият ҳаҷми 1-2 саҳифаро дар бар мегирад. Сароғоз он мавқеи сармоядорро бояд оиди саҳмгирӣ ва ё иштирок намудан

дар маблағгузорӣ муайян намояд. Дар он маълумот барои технологияи корхона, моли нав ва хусусиятҳои он, бозорҳои имконпазири фуруш, ғунҷоиш ва сегменти бозор дода мешавад: Дар нақша ба андозаи ҳадди ақал будани таваккали саҳмирандаи ҳақиқӣ нишон дода шуда, гирифтани фоидаи дилхоҳ кафолат дода мешавад.

Ҷузъи номбаршуда дар асоси таҳияи ҳамаи бахшҳои дигар сохта шуда, худ дар охир тартиб дода мешавад.

Мол ва хизматрасониҳо: Бахши мазкур ҳамчун меъёри дар олами бозоргонӣ маъмул аз 1-2 саҳифа иборат буда, хислати тасвирӣ, яъне навиштагириро дорад. Дар ин боб шарҳи мақсад ва сабаби истехсоли мол ва хизматрасониҳо, афзалияти онҳо нисбат ба моли рақибон, тавсифи иқтисодию техникӣ, мавқеи истифода ва нархи дурнамои онҳо нишон дода мешавад.

Танзимгари нақша ба баъзе саволҳо низ бояд ҷавоб гуяд. Масалан, тарзи амалӣ гардонидани мақсад оид ба истехсоли мол ва хизматрасонӣ, барҷаста нишон дода тавонистани хислатҳои ғайриоддӣи онҳо (нарх, дизайн, оддигӣ...);

— чӣ гуна будани муҳлати зисти технологияи онҳо (муҳлати фарсоиш);

— дар кадом ҳолат қарор гирифтани ақида, кор (ақида, тамсилаи интишор, нусхаи намунавӣ ва ғайраҳо);

— амвол чӣ тавр истехсол мешавад (сармояғунҷоиш, меҳнат ғунҷоиш ва материалғунҷоиш).

Ба мақсади фароҳамоварӣ ва ҳавасмандгардонии маблағгузорӣ дар нақшаи бизнес, баъди мол ва хизматрасонии яқум, таъҷилан ду номгуи моли дигар нишон дода мешавад, ки яке бо нархи паст ва камбудию нуқсонҳои бади истифодааш, дигаре бо нархи баланду хусусиятҳои беҳтарин бошанд. Чунин амал аз як тараф имконияти васеъ намудани бозор ва ҳаҷми фурушро таъмин намояд, аз тарафи дигар зиёд намудани фоидаи ширкатро ба вучуд меорад. Табиист, ки дар давраи тайёр намудани нақша ва лоиҳаи маблағгузоришаванда сармоягузorro таваккали баланд интизор аст, аз ин ру, истифодаи далелҳои моддӣ ба манфиати моли тавсияшаванда хело мувофиқи матлаб аст.

Баҳои рақобатпазирии мол мақоми махсусро ишғол намуда, **фахрмандиро** дар саҳмгиранда, бояд фароҳам оварда тавонад.

Бо мақсади таъмини эътимоди баланд ва боварӣ дар нақшаи бизнес кайд кардани бартарихои хурдтарин мувофиқи матлаб нест.

Бозорҳо. Ҳиссаи мазкур на бояд бештар аз 5-6 саҳифа бошад. Баҳши номбаршуда қисми аз ҳама асосии нақшаи корӣ буда, ифодаи натиҷаи тадқиқоти бозор, ки шуъбаи маркетинг ба амал баровардааст, мебошад. Қисми таркибии нақшаи мазкур микдор, таркиб ва қобилияти харидоронро муайян намуда, дар асоси он ҳаҷми фуруши интизорино пешбинӣ менамояд.

Қисми зикргаштаи нақша бояд на танҳо ба саволҳои дар боло кайдшуда ҷавоб гуяд, балки ба саволҳои зерин низ маълумот дода тавонад:

— Шумо чӣ тавр молҳоятонро тақсим менамояд? (бевоҷиба бо ёрии миёнаравон, бо нақлиёт ва ё ба хориҷ мефурӯшед, таърифҳо, ӯҳдадорихо, монеаҳо ва ё бо ёрии муомилоти бартерӣ);

— иқтисодии бозориатон барои 5-10 соли оянда чӣ қадар аст?

— таъсири омилҳо ба хоҷагидорӣ шумо, яъне тамоюли тағйирёбии бозор, эҳтимолияти барномаҳои кӯмакрасонӣ чӣ гунаанд?

— ҳиссаи рақибон дар бозор ва имконияти таъсиррасонии онҳо ба ҳаҷми амалиёти шумо чӣ навъ сурат мегирад, ва гайра?

Дар баъзе лоихаҳо нақшаи маркетинг алоҳида тартиб дода шуда, ҳиссаи ҳарсолаи бозорӣ ва тамоюли тағйирёбии он ба ифодаи фоиз ва пулӣ нишон дода шуда, тарзи паҳннамоеи мол, ҳавасмандгардонии талабот, тамоюли тағйирёбии нархи мол ва хизматҳо, тарзҳои хизматрасонии баъди фуруш дар он акс меёбад.

4. Нақшаи молиявӣ. Нақшаи мазкур шишондихандаи натиҷаи амал ва умеду орзуҳои соҳибкор аст. Ин қисм 2-3 саҳифаи нақшаи бизнесро дар бар гирифта, ба мақсади аз рақибон шишон доштани сирри соҳибкорӣ бо ифодаи арзишӣ ва фоиз таҳия шуда, маълумотҳоро дар бораи ҳолати ҷараёни молиявии ҳаҷми сармоягузорӣ (инвеститсия) ҳаҷми фуруш ва тамоюли тағйирёбии

талабот нисбати маблағгузориҳо ва гайраро фаро мегирад. Дар олами сармоя тартибдиҳии нақшаи сармоягузорӣ дар алоҳидагӣ аз ҳақиқат дур нест. Дар он маблағҳои лозимӣ, ҳиссаи воситаҳои худӣ, маблағҳои қарзқардашаванда ва ҳиссаи саҳмирандагони воқеӣ нишон дода шуда, сатҳи самаранокии истифодабарии маблағҳои сармоягузорӣ нишон дода мешавад.

Лоихаи молиявӣ ба мисли нақшаи бизнес барои 3-5 сол тартиб дода мешавад. Нақшаи соли якум бошад, моҳ ба моҳ, соли дуввум—се моҳ ва барои солҳои минбаъда ба муҳлати 1-сол тартиб дода мешавад. Иқтисодиёти давраи гузариш ҳануз тамсилаи мақбули баҳисобгирии бухгалтериро, ки тамоми олам эътироф кардааст, интиҳоб накардааст. Аз ин сабаб, тамсилаҳои нақшаи молиявиеро, ки дар иқтисоди бозорӣ васеъ истифода мешавад ва он ҳадди ақали масрафро тақозо менамояд, мавриди таҳлил қарор медиҳем.

Нақшаи молиявии соли якуми амал бояд бо миқдори муштарӣ муайян алоқаманд карда шуда, дар он хусусияти масрафи соли якуми истеҳсолот ба инобат гирифта шавад.

Нақшаи соли дуввум дар асоси натиҷаҳои тадқиқи ҳаҷми бозор ва тамоюли тағйирёбии умумии он сохта шавад. Нақшаи соли саввум ва минбаъда аксаран дар асоси тамсилаҳои (моделҳои) нарх сохта шуда, дар асоси ифодаи фоиз нисбат ба ҳаҷми фуруш таҳия мешавад. Барои ширкатҳои, ки маҳсулоти илм-талабро истеҳсол менамоянд ва хароҷоти зиёдеро барои тадқиқи бозор сарф менамоянд, чунин тамсилаҳои нархҳо тавсиф карда мешавад:

- 1) фуруши солона — 100%;
- 2) арзиши моли фурухташуда — 50%;
- 3) фоида ва хароҷоти изофӣ (накладная расходная) — 50%;

аз он ҷумла:

- хароҷот барои маркетинг, савдо, тақсимот — 15%;
- хароҷот барои чоринамоя — 10%;
- арзиши нигоҳдории аппарати роҳбарикунанда — 8%;
- фоида то андозбандӣ — 17%.

Нақшаи молиявӣ, ки худ як чузъи нақшаи бизнес аст, дар асоси чунин ҳуҷҷатҳо тартиб дода мешавад:

- I. ояндабинии ҳаҷми фуруши маҳсулот ва фоида,
- II. нақшаи даромад ва хароҷотҳо, таносуби фоизи онҳо,
- III. нақшаи воридшавии пул ва пардохтҳо,
- IV. баланси активҳо ва пассивҳо,
- V. нақшаи воситаҳо аз руи сарчашма ва тамоюли истифода шуданашон;
- VI. муайян намудани нуқтаи ҳаҷми истехсоли безарар;
- VII. ҳисоби ояндабинии ҳаҷми фуруши маҳсулот ва фоида;

Дар асоси нишондиҳандаҳои нақшаи маркетинги тадқиқотҳои махсуси бозорҳо, рақамҳои омор, ақидаи экспертҳо ва дигар тадқиқоту омӯзишҳо сохта мешавад.

II. Нақшаи даромад ва хароҷотҳо яъне:

— аз фоидае, ки аз фуруши маҳсулот ва хизматрасонӣ ба даст омадааст;

— арзиши аслии маҳсулоти фурухташуда;

— фоида аз фуруш;

— хароҷотҳои умумии хоҷагидорӣ (хароҷоти савдо, хароҷоти нигоҳдории намояндагӣ, таблиғ, иҷораи иморат, музди кори маъмурият ва идора, хароҷотҳои манзил, суғурта ва ғайра);

— фоида то пардохти андоз;

— фоида баъди пардохти андоз иборат мебошад.

Тартибдиҳии нақшаи мазкур имконият медиҳад, ки сатҳи бо даромад таъмин намудани истехсоли маҳсулот, даромаднокии он, сатҳи хароҷотҳои истехсолӣ ва ғайриистехсолӣ, муносибати корхона бо буча ва ҳаҷми фоидаи софи интизорӣ муайян карда шавад.

III. нақшаи воридшавии пул ва пардохтҳо чунин сохти таркибӣ ва мақсадро ифода менамояд;

— пули нақд (дар ибтидои моҳ);

— воридоти пул (маблағи аз фуруш ба даст омада, дохилшавии маблағҳо бо ёрии ҳисобхое, ки ба тариқи қарзӣ фурухта шудаанд, пасгардондани маблағҳои қарзшуда ва дигар воридҳо);

- ҳамаи пули нақди воридшуда;
- ҳачми умумии пули нақди мавҷуда (сатри 1+сатри 3);

III. Пардохтҳои пулӣ (пардохт ба ивази мол, музди кор, ҳаққи реклом, маблағи иҷора, пардохти сугурта, ҳаққи қарз, фоизи қарз, ҳаққи андозҳо ва ғайра);

Инро ҳамчун:— афзоиш (+), норасоӣ (-) пули нақд дар охири моҳ (сатри 4 — сатри 6)- тасвир кардан мумкин аст.

Мақсади нақшаи мазкур аз як тараф, муайян намудани талабот ба воситаҳои пулӣ барои таъмини фаъолияти муътадили корхона бошад, аз тарафи дигар, муайян намудани мувофиқати воридшавии маблағ ва пардохти он мебошад. Дар пояи он маълум кардан мумкин аст, ки корхона пули муайянеро барои баробар намудани ҳисобҳо дорад ё не, сатҳи бозоргириаш чӣ гуна бояд бошад.

IV. Баланси активҳо ва пасивҳо. Тарози дорой ва қарзҳо.

Ҳамаи тарозҳо аз рӯи схемаи зерин сохта мешаванд.

1. Доройи (активҳои) қорӣ (пули нақд, пулҳои дар сарҳисобӣ (счётҳо) будаи пешниҳодшуда, захираи моли тайёр, ашёи хом, масолахҳо, коғазҳои киматнок).
2. Доройи (қайдшуда) устувор (таҷҳизот, истехлок ва ғайра).

Пасивҳо ва сармоияи худӣ корхона.

3. Ҷаҳдадорӣҳои дарозмуддат,
4. Ҷаҳдадорӣҳои қутоқмуддат - (счётҳои мебошанд, ки барои ҳисобҳои мавриди пардохт пешниҳод шудаанд) ҷаҳдадорӣҳои қорӣ нисбат ба қарзҳои дарозмуддат;
5. ҳамаи қарзҳои ғайридорой (пасивҳо);
6. сармоияи худӣ корхона (дорой — қарз);
7. қарзҳо ва сармоияи умумии корхона;
8. Нақша — оид ба сарчашмаҳо ва истифодабарии воситаҳо. Нақша — сарчашмаи гирифтани восита ва истифодаи онҳо, тағйирёбии доройҳои ширкатро дар муҳлати муайян нишон медиҳад. Нақша

— алоқамандии сарчашмаи воситахоро бо сармоия гардони ширкат муайян мекунад. Саҳмирандагон ҳолати молиявии корхона ва сатҳи самаранокии хоҷагидориро муайян менамоянд.

Нишондиҳандаҳои нақша оид ба сарчашмаҳо ва истифодаи воситаҳо иборатанд аз:

1. Воситаҳо аз ҳисоби ҳамаи сарчашмаҳо;
аз он ҷумла:

- қарзҳо (дароз ва кӯтоҳмуддат),
- фоидаи соф, истехлок (амортизатсия),
- дигар воситаҳои худӣ.

2. Истифодаи воситаҳо аз он ҷумла: хариди иншоот ва таҷҳизот,

аз он ҷумла:

- хариди иншоот ва таҷҳизот,
- қисми афзудаи захираи ашъи хом, масолех;
- баргардонидани қарзҳо;
- хариди коғазҳои қиматнок;
- пардохти дивидендҳо ва ғайра;

3. Қисми афзудаи сармоия гардон.

Ҳуҷҷатҳои воқеии корхонаҳо, ки ба стандартҳои байналҳалқӣ мувофиқанд, дар ҷадвали зер гирд оварда шудаанд.

Нигаред ба ҷадвали (4, 5, 6).

Тарҳрезии фоида

Ҷадвали 4 (11, с. 96).

	Соли якум	Соли дуюм	Соли сеюм
	моҳ	семоҳа	
1. бақияҳо дар аввали сол: ҳазина, ҳисоби дар бонк буда.			
2. воридшавии маблағҳо: маблағи аз фурӯш бадастомада, дебиторҳо, воситаҳои қарзӣ.			
3. ҳаман воситаҳои нақдӣ.			

<p>4. харочотхо. Харочотҳои мустаким, харочоти идора оид ба фуруш, пардохти иҷора, пардохти хизматрасониҳо. Харочоти маркетинг, фоизи сармоя, пардохти бима (сугурта), дигар харочотҳо.</p> <p>5. ҳаман харочотҳо.</p> <p>6. даромади умумӣ (зарар) то пардохти андозҳо (сатри 3-сатри 5).</p>			
--	--	--	--

Нақшаи харочотҳо

Ҷадвали 5 (11, с. 96).

	Соли якум	Соли дуюм	Соли сеюм
	моҳҳо	семоҳаҳо	солона
<p>1. ҳаман сармоя</p> <p>2. даромадҳо (зарар) то пардохти андозҳо</p> <p>3. хариди дорой</p> <p>4. пардохтҳо вобаста ба вомбаргҳо</p> <p>5. фонди эҳтиётӣ</p> <p>6. харочотҳои ташкилӣ ва ғайра</p> <p>7. ҳамагӣ (сатри 1+2-3-4-5-6)</p>			

Тароз (баланс)

Ҷадвали 6. (11, с. 97).

	Соли якум	Соли дуюм	Соли сеюм
	моҳо	семоҳаҳо	солона
Дороӣ (активҳо):			
1. воситаҳои нақдӣ			
2. воридот			
3. захираҳо (запас) ҳамагӣ дорони ҷорӣ			
4. таҷхизотҳо			
5. дигар дорони моддӣ			
6. инвеститсияҳо ҳамагӣ дорони дар кайд буда, дорони умумӣ пассив (қарзҳо):			
1. қарзҳои дарозмуддат			
2. дигар қарзҳои кредиторӣ			
3. хароҷотҳои ғайриҷаҳидиш			
4. ҳиссаи амонатгузори номуташаккил			
5. сармоян саҳомӣ			
6. фонда (зарар) пассивҳои умумӣ, қарзҳо			

IV. Тарзи муайян намудани нуқтаи безарари ҳаҷми истехсол

Нуқтаи безарари ҳаҷми истехсол гуфта, нуқтаи самаранокии истехсолиро меноманд, ки дар он фарқи байни даромад ва хароҷот баробари сифр бошад. Дар ҳолати номбаршуда маблағи умумии фуруш ба масрафи доимӣ ва тағйирёбанда, ки ҳолати безарари истехсолро ба вуҷуд меорад баробар аст.

Нуқтаи истехсоли безарар чунин муайян карда мешавад:

$$M \geq \frac{X_d}{H_{\text{в.м}} - X_{\text{н.м}}}$$

M — миқдори маҳсулоте, ки дар истехсоли он зарар ҷой надорад;

X_0 — ҳаҷми (суммаи) хароҷотҳои доимӣ, ки барои истеҳсоли маҳсулот зарур аст;

H_{um} — нархи воҳиди маҳсулот;

X_{um} — ҳаҷми (суммаи) хароҷотҳои тағйирёбанда барои истеҳсоли 1 дона маҳсулот.

Дар мавриде, ки истеҳсоли якчанд маҳсулот ҷой дорад, формулаи нуқтаи истеҳсоли безарар чунин намуд мегирад:

$$X_{um} = \frac{Xg}{(H_{BM} - X_{TK})^* M_1^* \dots^* (H_{BM} - X_{TK})^* M_T}; \quad (20, \text{с. } 275)$$

X_{um} — ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот;

Xg — ҳаҷми хароҷоти доимӣ;

H_{BM} — нархи ҳар воҳиди алоҳидаи маҳсулот;

X_{TK} — хароҷоти тағйирёбандаи воҳидҳои алоҳидаи маҳсулот;

M — маблағи аз фурӯши номгӯйҳои алоҳида бадастомада.

Нақшаи молиявӣ ба чунин муаммоҳо ҷавобгӯй мебошад:

- ҳаҷми фурӯш ва фоидаи умумӣ;
- таносуби фоизи хароҷот ва даромад;
- ҳаҷми умумии сармоягузорӣ (инвеститсияҳо);
- истифодаи воситаҳои худӣ ва қарзӣ, сарчашмаҳои онҳо ва мӯҳлати пардохти қарзҳо;
- мӯҳлати кусурбарории (подошти) сармояи гузошташуда;
- мӯҳлати дар навбати аввал дода шудани дивидендҳо;
- хароҷотҳои истеҳсол, мубодила ва ғайра.

Лоихаи молиявӣ аз нақшаи даромад, хароҷот ва тароз (баланс) иборат аст.

Нақшаҳои тасбиткардашуда (қайдкардашуда) дар асоси қоидаҳои умумии иқтисоди бозорӣ тартиб дода мешаванд. Онҳо барои 3-сол таҳия шуда, соли якум ҳармоҳа, соли дуюм семоҳа ва барои солҳои минбаъда яклухт барои тамоми сол пешбинӣ карда мешаванд.

Нақшаи даромадҳо дорои маълумот дар бораи динамикани ҳаҷми фурӯш, арзиши мол, ки хароҷоти нақлиётро ба эътибор гирифтааст, фоидаи умумӣ мебошад. Хароҷотҳои доимӣ алоҳида

нишон дода мешаванд ва чунин таркиб доранд: харочотҳои ичорапулӣ, сугурта, истехлок, идора, маркетинг ва фуруш. Аз сабаби он, ки ҳаҷми харочотҳо новобаста ба миқдори истехсоли маҳсулот ба роҳ монда мешавад, бинобар онҳоро харочотҳои доимӣ мегӯянд. Чунин тақсимбандии харочотҳо дар адабиёти ғарб бештар истифода карда мешаванд. Дар мамлакатҳои мутамаддини иқтисоди бозорӣ мафҳуми даромади Марцинали хеле васеъ истифода бурда мешавад. Он ҳамчун фарқи байни маблағи аз фуруш бадастомада ва харочотҳои тағйирёбанда муайян карда мешавад. Таркибан, даромади Марцинали аз суммаи фоида ва харочотҳои доимӣ иборат мебошад. Зарурияти чунин ғуруҳбандиро таҷрибаи эътирофшудаи нархгузори ба миён меоварад. Дар чунин ҳолат харочоти доимӣ на ҳамчун нисбати харочоти мустақим ба музди кори асосӣ, балки вобаста ба қобилияти рақобатпазирии моли мушаххас муайян карда мешавад. Агар аз фоидаи умумии аз фуруш бадастомада харочотҳои доимӣ кам карда шаванд, фоидаи умумӣ ё худ зарари ширкат аниқ карда мешавад.

Дар нақшаи харочотҳо (ҳисоботи хазина) маълумотҳо дар бораи динамикаи харочот ва барқарор намудани ҳамаи маблағҳои сармоягузошташуда таҷассум карда мешавад. Ба харочотҳо масрафи олоту амвол, маблағҳо, пардохтҳо вобаста ба истифодаи вомбаргҳо (заёмҳо), хариди таҷҳизотҳои ғайриистехсоли, молу амвол, маблағи зарар аз харочот ва ғайра дохил карда мешаванд.

Тароз (баланс) ва ё ҳисоботи балансӣ

Тароз — инъикоскунандаи сохти таркибии дороиҳо ва қарзҳои шахсони ҳуқуқӣ мебошад. Активҳо — аз активҳои қорӣ ва бақайдгирифташаванда (ё устувор) иборатанд. Активҳои қориро ҳамчун қисми босуръат тағйирёбандаи воситаҳои ширкат кадр менамоянд. Таркибан, активҳои қорӣ аз ҳисобномаи дар бонк доштаи ширкат, хазина (касса), қарзҳои дебиторӣ ва дигар маблағҳои воридшаванда иборат аст. Дороиҳои бақайдгирифташуда (ё устувор) бошад, аз арзиши таҷҳизот, истехлок ва ғайра бунёд ёфтааст.

Тарози (баланс)-и молиявии аксарияти давлатҳои дар шароити бозор амалкунанда сохтори яхела дошта бошад ҳам, мазмуни баъзе аз моддаҳои он аз якдигар фарқ мекунад.

Дар қисмати қарзҳои тароз мавқеи асосиро таносуби воситаҳои худию қарзӣ ва характери тағйирёбии онҳо дар давоми вақти нақшавӣ иҷро менамояд.

Дар мавриди тартибдиҳии нақшаи бизнес ҳамонро бояд ба инбат гирифт, ки ширкатҳо дар соли якуми фаъолият ба ҷои ғайри зарар мебинанд ва аз ин рӯ бори гарони харочот ба зиммаи ҳиссагузориҳо гузошта мешавад.

Дар шароити иқтисодии бозорӣ манфиатҳои иқтисодии соҳибони ширкат ва саҳмгирифтагон аз якдигар фарқ доранд. Агар соҳибкор маблағҳои сармоягузорию пурра истифода бурдан хоҳад, яъне, дар зиёд намудани ҳиссаи дар маблағи умумии ба ширкат гузоштааш ҳиссагузор бошад, он гоҳ харочоти сармояи шахсии худро бояд кам намояд.

Азбаски байни ширкат ва саҳмгузор рақобат оид ба истифода ва ҳиссагириш дар сармоя ҷой дорад, соҳибони ширкатро зарур аст, ки ҳиссаи муайяни воситаҳои қарзиро нисбат ба ҳамаи сармояи худӣ, вобаста ба таъсири омилҳои зиёде ба мисли ҳаҷм ва намуди олоти амвол ва маблағҳо (дориҳо), нормаи ғайри қарз, боздеҳи сармоя ва ғайраро ба эътибор гирад. Дар мавриди аз ҷониби соҳибкор муайян карда нашудани таносуби асосноки сармояи худӣ ва қарзӣ, ба ӯ хавфи муфлисшавӣ таҳдид мегардад. Таҷрибаи пешқадами олами сармоя исбот кардааст, ки дар соҳаҳои илмталаб ҳиссаи воситаҳои қарзӣ бояд на бештар аз 30%-и ҳаҷми маблағгузорию умумиро ташкил диҳад. Аз ин меъёр зиёд намудани қарз хатари аз даст рафтани фаъолияти соҳибкориро ба миён меоварад.

Баъд аз он ки саҳмгузор барои сармоягузориш ба нақшаи пешкашнамуда ризо мешавад, дар он ҷо байни онҳо бояд мувофиқат оид ба сохти таркибии сармоягузориш вучуд дошта бошад.

Боби 6. ВОСИТАҶОИ ҚАРЗӢ ВА ХУДИИ СУБЪЕКТҶОИ ХОҶАГӢ ДАР ИҚТИСОДИ БОЗОРИ

- 6.1. Сармоя, моҳият ва сарчашмаҳои ташаккули он.
- 6.2. Сарчашмаҳои худии сармоягузори: истехлок, захира, фондаи эҳтиётӣ (резервӣ) ва фонда.
- 6.3. Сарчашмаҳои қарзӣ: авроқӣ - қарзӣ (облигатсия), қарзи бонкҳо, саҳмия.

6.1. Сармоя, моҳият ва сарчашмаҳои ташаккули он

Яке аз расмҳои одатшудаи ҳамаи соҳибкорон ин аст, ки дар мавридиташкил ва ё фаъолияти иқтисодӣ, гирдгардиши фондахоро танҳо аз ҳисоби дорони ба худашон тааллуқдошта таъмин карда наметавонанд ва мачбур мешаванд, аз ҳисоби сарчашмаҳои қарзӣ сармоягузориро таъмин намоянд. Гирдгардиш ва гардиши фондҳои истехсолӣ дар хоҷагии халқ ба он оварда мерасонад, ки яке аз субъектҳои иқтисодӣ соҳиби маблағи озод ва дигаре ба он муҳтоҷ мегардад. Сабаби чунин ранг гирифтани қарз дар он аст, ки доираи фаъолияти бисёре аз соҳаҳои сирати мавсимӣ дошта, дар доираи онҳо вақти истехсол ва вақти муомилот ба ҳамдигар мувофиқат намекунад. Дар Тоҷикистон 45%-и воситаҳои истехсолоти дар хоҷагии халқ ҷойдошта ба соҳаҳои мавсимӣ мансуб мебошанд. Чӣ тавре ки қайд кардем, соҳаҳои мавсимӣ хело зиёд ба қарз рӯ меоранд ва аз ҳисоби он муаммоҳои худро ҳал менамоянд.

Давраи гузариш, чанг, бӯҳронҳои камистехсолнамоӣ ва таваррум сабаби он шуда метавонад, ки мамлакат ба мақсади қонеъ гардонидани талаботи хоҷагии халқ ба воридоти амвол аз хориҷи мамлакат бештар зарурият пайдо мекунад, ки сабаби ба қарз эҳтиёҷ пайдо кардани он мешавад. Яке аз сабабҳои пайдо шудани талабот ба қарз тағйирёбии нархҳо низ буда метавонад. Сабаби асосии ба воситаҳои қарзӣ рӯ овардани соҳибкор он аст, ки навигарҳои ба истехсолот воридшаванда зуд-зуд тағйир меёбанд, ки сатҳи рақобатпазирӣ низ ба он вобаста

аст. Аз дигар тараф бозор сармоядорро маҷбур месозад, ки моли истеҳсолнамудаашро ҳамеша мукамал гардонад, чунки истифодаи пешрафти илмӣ-техникӣ муҳлати зисти молро бениҳоят кӯтоҳ намуда, хавфи муфлисшавиро фароҳам меорад. Таҷрибаи соҳибкорӣ нишон медиҳад, ки агар ширкат ҳаҷми муомилотро то ба 20% зиёд намояд, вай ҳатман муҳтоҷ ба маблағи сармоягузори дарозмуддат мешавад. Ба зами ин сол аз сол арзиши технологияи нав ва ихтироотҳо баланд шуда, сабаби болоравии арзиши асли ва нархи фуруши маҳсулоти технологӣ мегарданд.

Таҳлили олами бозорӣ исбот кардааст, ки истифодаи маблағи фоида барои сармоягузорӣ ё худ аз ҳисоби кам кардани сармояи гардон ба амал баровардани сармоягузорӣ сабаби паст шудани қурби саҳмия, кам шудани қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ ва бад шудани ҳолати корхона дар бозор мешавад. Низоми кунунии бозор хоҳу ноҳоҳ соҳибкорро маҷбур месозад, ки он саривақт сармоягузори ро таъмин намояд, вагарна, нақш ва мавқеи худро дар бозор аз даст медиҳад.

Дар чунин ҳолат истифодаи маблағҳои худӣ барои ба амал баровардани сармоягузорӣ кофӣ нест, аз ин сабаб ширкат ба сарчашмаи қарзӣ рӯй меоварад. Аз ҳисоби маблағи қарзӣ ба амал баровардани маблағгузорӣ маънои паст шудани даромадноки ва бад шудани ҳолати молиявиро надорад, аммо агар соҳибкор таносуби муайяни истифодаи воситаҳои қарзӣ ва худиро ба ҳисоб нагирад, рақибон, ҳатман ширкатро хароб менамоянд. Ҳар як соҳибкор дар мавриде, ки аз ҳисоби қарз муаммои иқтисодии истеҳсолоти хешро ҳал намудан мехоҳад, аз маблағи қарзгирифташуда бояд чунон самаранок истифода барад, ки ҳаққи фоизи қарз ва маблағи қарзгирифтаашро сари вақт баргардонда тавонад ва барои истеҳсолоти худ, ақаллан, фоидаеро аз маблағҳои қарзгирифта таъмин намояд, ки ба нормаи миёнаи фоизи бонк баробар бошад. Соҳибкоре, ки муҳтоҷи қарз аст набояд аз 30 фоиз зиёдтар нисбат ба сармояи оинномавиаш қарз гирад. Агар ширкат таносуби маблағи қарзкардашударо нисбат ба воситаҳои ба худ тааллуқдошта вайрон намояд, эътимоди таъкилотҳои қарздиҳанда нисбат ба корхона суст шуда, ба ҷои

қарзи имтиёзнок ба он тибқи шартҳои асоратовар қарз доданашон аз эҳтимол дур мешавад. Пас қонуни нонавишта риояи таносуби байни воситаҳои худӣ ва қарзӣ будааст. Ба ғайр аз ин, тибқи одат маблағи қарзқардашударо ҳамчун сарвати аз бонк гирифташуда тасаввур мекунам.

Ҳаминро қайд кардан лозим аст, ки дар шароити иқисоди бозорӣ ҳамаи субъектҳои моликият ба мисли бонк, сугурта, молия, аудит, давлат, соҳибқорони ватанӣ ва хориҷӣ маблағҳои муваққатан озодшударо ба қарз медиҳанд ва аз ҳисоби он шароити молиявиашонро устувор менамоянд.

Худи ширкат низ аз ҳисоби фуруши коғазҳои қиматнок ба мисли авроқи қарзӣ (облигатсия), саҳмия, барот (вексел), ва ғайра низ маблағ ба даст оварда метавонад, вале чунин шакли қарз нисбат ба дигар намудҳои қарзе, ки дар боло қайд кардем, қиматтар аст. Мушкilotҳои дар олами бозорӣ ҷойдошта ба он оварда мерасонад, ки соҳибқорон зиёдтар аз ҳисоби сарчашмаҳои қарзӣ талаботи хешро қонеъ мегардонанд. Солҳои охир дар натиҷаи болоравии талабот ба қарз на танҳо нархи он, ки бо фоизи қарз ифода меёбад, қимат шуд, балки меъёри истифодабарии қарзӣ зиёдшудаистода сатҳи даромаднокиро низ коҳиш дод ва қарздоршавии мизочонро хело раванқ дод. Қиматшавии нархи истифодаи қарз вобастагиро ба қарздиханда вусъат дода, соҳибқорро маҷбур месозад, ки нисбат ба бонк соҳибистиклол бошад в ё бо бонкҳо якҷоя шавад. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон бошад оид ба бонкҳо ва бонки миллий, ҳуқуқи ба корхонаҳо якҷоя шудан ва фароҳамоварии олигархияи молиявиро ҳанӯз намодааст.

Манфиати инкишофи Тоҷикистон бошад, муаммои ҷойдоштаро воқеъбинона ҳал менамояд.

Истифодаи ҳаҷми қарз пеш аз ҳама вобастааст ба он, ки он то кадом дараҷа ва бо кадом даромаднокӣ муаммои қарзгирандаро ҳал менамояд. Фоидаи иловагӣ, ки маблағи қарзгирифта меорад, дар асл бояд хароҷоти баргардонидани қарзро пушонид ва ба худи соҳибқор низ фоидаи муайянро таъмин намояд. Қарзи зиёд эътиқодно нисбат ба ширкат ва рейтинги он паст менамояд, аз ин

сабаб аксарияти соҳибкорон натиҷаи молиявиرو аз болобардории самаранокӣ афзалтар медонанд.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ хавфи гум кардани назорат аз болои корхона низ сабаби маҳдудият дар истифодаи сармоия қарзӣ аст. Чунки қарздиҳанда ҳар гуна душвории корхонаеро, ки суръати баланди рушд дорад, ба манфиати худ истифода бурда, назоратро аз болои он қорӣ намудан меҳаҳад.

Муайянкунандаи тақдирӣ ширкат дар шароити бозор менечер аст. Дар баъзе мавридҳо менечер қарори ҷалбнамоии маблағи қарзиро бо ёрии чоп ва фуруши когазҳои қиматнок ҳал намудан меҳаҳад, ки ин хавфро барои аз болои ширкат қорӣ намудани назорат барои онҳое, ки **бастаи (пакети) назоратиро** харидаанд, фароҳам оварда метавонад. Мувофиқи назария соҳибқорони бегона агар 20% то 50% саҳмияи саҳҳомро харанд, ба сиёсати дурнамои ширкат таъсир расонида метавонад, ва агар зиёда аз 50 фоизи онро ба даст оранд, он гоҳ назоратро пурра аз болои ширкат қорӣ карда метавонанд. Меъёри бастаи (пакети) назоратӣ ҳеҷ гоҳ дақиқ 50% буда наметавонад, чунки чи қадаре, ки аъзоёни ҷамъияти саҳҳомӣ зиёд бошанд, ҳамон қадар ҳаҷми **бастаи назоратӣ** хурд аст. Барои ширкатро аз даст надодан ҳатман бояд аз тарафи менечер чунин тадбирҳо андешида шаванд: маҳдуд намудани чопи ӯҳдадорихои қарзӣ, ки ҳуқуқи овоздиҳиро медиҳанд, нигоҳ доштани қурби баланди саҳмия, ташкил намудани ғоидаи захиравие, ки дар мавриди зарурӣ баъд аз фурухта шудани саҳмияи худ онро аз нав харида тавонад. Аз гуфтаҳои боло маълум мешавад, ки таносуби ягона дар байни воситаҳои қарзӣ ва худӣ имруз ҷой надорад ва дар ояндаи наздик эҳтимолияти бавучудоии он низ аз эҳтимол дур нест. Барои ширкатҳои гуногун таносуб ва ҳалли ин муаммоҳо ба ҳолати молиявии инфиродии онҳо вобаста аст.

6.2. Сарчашмаҳои худии сармоягузорӣ

Ширкатҳое, ки дорони сарчашмаи молиявии худиянд, ҳолати беҳтар дошта метавонанд. Бояд тазаққур дод, ки ширкатҳо ҳамагӣ

се сарчашмаи воситаҳои худиро доранд, ки худсармоягузорино таъмин карда метавонанд: фонди истехлок, фонди захиравӣ ва фоидаи умумӣ. Барои соҳибкороне, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ фаъолият менамоянд, сарчашмаи асосии худӣ аз ҳисоби фонди истехлок ва фонди захиравӣ ба роҳ монда мешавад. Он аз 75 то 90 сад дар сади маблағҳои худ сармоягузорино ташкил медиҳад. (6, с. 23).

Вазни қиёсии фоидаи умумӣ дар сарчашмаҳои худӣ хело ҳам ночиз мебошад. Ин аз сабаби ба давраи силсилаи такрористехсол зич вобаста будани он руҳ медиҳад. Фондҳои эҳтиётӣ, ки аз ҳисоби фоида ташкил карда мешаванд, сарчашмаи боэътимод ва устувор мебошанд, ки баъзе чузҳои он ба мисли захира барои иваз намудани воситаҳои асосӣ, захираи таъмири махсус, захираи кафолати сифат ва ғайра аз андозбандӣ озод мебошанд, ки шароити мусоидро барои ташкили фоида муҳайё месозад. Бояд иқроӣ шуд, ки фондҳои номбаршудаи аз андозбандӣ озод дар иқтисодиёти Тоҷикистон мавқеъ надоранд, чунки то ҳанӯз тарзи тақсими фоида, ки аз иқтисоди амрӣ мерос гирифтаем, истифода мешавад ва мувофиқи он аз фоидаи аз андозбандӣ боқӣ-монда фондҳои инкишофи корхона, фонди ҳавасмандии моддӣ ва фонди маданияи маишӣ ташкил карда мешаванд, ки ба талаботи муносибатҳои бозорӣ чандон мувофиқ нестанд. Дар шароити имруза аввало аз ҳисоби фоида дивиденди сахмия, фоизи қарзи бонк ва андозпардохта мешаванд, ки он ҳам дар ҷумҳурии мо то ҳол ҷорӣ карда нашудааст. Дар давлатҳои, ки дар он ҷо муносибатҳои бозорӣ ҳукмронанд, вобаста ба силсилаи такрористехсол зарбиби (коэффисиенти) пасту баланд шудани беқурбшавӣ ҷорӣ карда нашудааст, чунки он нигоҳдории фондҳои эҳтиётиро камсамар мегардонад ва аз ин ҷиҳат ширкатҳо зарур медонанд, ки маблағҳои дар фонд андӯхташударо таъҷилан истифода баранд ва аз пасандози он даст кашанд. Мувофиқи ақидаи мо барои ба ширкатҳо муҳайё сохтани имконияти истифодаи навигарии илмӣ-техникӣ дар давраи гузариш вобаста ба зарбиби беқурбшавӣ ҷуброн кардан мувофиқи матлаб мебуд.

Яке аз сарчашмаҳои устувортарини воситаҳои худӣ фонди истехлок буда, он ҳам аз таъсири беқурбшавӣ эмин нест. Ба

менечер зарур аст, ки моҳияти аслии истехлокро дарк намуда норасоихоӣ онро муайян намояд. Усулҳои ташкил ва роҳҳои ба иқтисод таъсиррасонандаи онро мавриди таҳлил қарор диҳад.

Фондҳои асосӣ дар раванди истифода ба ҳурдашавии ҷисмонӣ ва маънавӣ дучор мегарданд ва онҳо бояд аз нав барқарор карда шаванд. Вале барои барқарор намудан онҳо аз соҳибкор мавҷуд будани маблағи муайянеро талаб мекунад. Аз ин сабаб хурдшавиро бо пул ифода намуда, дар сӯҳбасти истехлок онро пасандоз мекунад. Ифодаи пулии хурдашавиро истехлок меноманд. Маблағи истехлок барои таъмири ҷорӣ, таъмири асосӣ, барои такмили ҷиҳозонидан ва навсозии фондҳои асосӣ истифода карда мешавад.

Мисол, (рақамҳои ихтиёрианд), агар арзиши фондҳои асосӣ 12 000 000 сомони ро ташкил диҳад ва мӯҳлати миёнаи истифодаи онҳо 10 сол бошад, он гоҳ барои ёфтани суммаи истехлок мо нархи онро ба мӯҳлати хизмати он тақсим менамоем.

$$N = \frac{12000000}{10 \text{ сол}} = 1.2 \text{ млн} \cdot 200 \text{ ҳазор сомони хурдашавии яқсола}$$

Маблағҳои солони фарсудашавиро ба ҳаҷми маҳсулоти истехсолшаванда, ё худ ба арзиши он тақсим намуда, нисбат ба воҳиди ягонаи маҳсулот чӣ қадар рост омадани фарсудашавиро муайян кардан мумкин аст. Барои ёфтани нормаи истехлок бошад, арзиши солони фарсудашавиро ба 100% зарб зада, ба нархи фондҳои асосӣ тақсим менамоем. Масалан:

$$\frac{1.2 \text{ млн} \cdot 200 \cdot 100\%}{12000000} = \frac{120000000}{12000000} = \frac{120}{12} = 10\%$$

Нормаи истехлок асосан бо фоиз ишора карда мешавад. Мувофиқи мисоли дар боло овардашуда нормаи солони истехлок 10%-ро ташкил медиҳад. Бояд тазаққур дод, ки меъёри нормаи истехлокро давлат муайян намуда, онро ҳамчун механизми танзим истифода мебарад. Дар шароити иқтисодии бозорӣ се навъи ҳисоб намудани истехлок ҳамаҷоя, ки ҳар яке аз онҳо вобаста ба ҳолати иқтисодӣ нақш ва мақоми худро доирад. Он се навъи ҳисоб намудани истехлок дар амалияи хоҷагидорӣ инҳоянд:

1. Методи линейнӣ, пастраванда (регрессивӣ) ва инкишофёбанда (прогрессивӣ). Тахти методи линей нормаи муайяни истехлокро, ки барои тамоми муҳлати хизмати фонди асосӣ қорӣ карда шудааст, мефаҳманд. **Регрессивӣ** — усуле мебошад, ки дар аввали истифодаи фондҳо нормаи баланди истехлок ва минбаъд нормаи паст муайян карда мешавад. Қорӣ намудани тарзи регрессивии ҳисоби истехлок, агар аз як тараф ба соҳибкор имконияти кам кардани муҳлати хурдашавии воситаҳои асосиро ба вучуд оварад, аз тарафи дигар, аз ҳисоби он менечер метавонад дар мавриде, ки рақибон ба бозор молашонро ворид менамоянд, нархи онҳоро паст намуда бо ҳамин рақибонро шикаст диҳад. Методи инкишофёбанда асосан барои доираи фаъолияти, ки фондҳои асосиашон зуд-зуд нав карда мешавад ва ё амволе, ки бештар барои содирот пешниҳод мегардад қорӣ карда мешавад. Методи мазкур имконияти рақобатпазирии соҳибкорро нисбат ба фуруши маҳсулот ва нигоҳдории мавқеи он дар бозор таъмин менамояд. Яке аз муаммоҳое, ки менечер дар мавриди истифодаи нормаи истехлок бояд ҳал намояд, дуруст муайян карда тавонистани арзиши миёнаи солонаи фондҳои асосӣ мебошад.

Табиист, ки фондҳои асосӣ дар қараёни истехсолот иштирок карда, минбаъд аз қор мебароянд. Дар ин асно барои ҳисоб кардани арзиши солонаи онҳо чунин формуларо истифода мебаранд.

$$\Phi_{ик} \approx \frac{45000(12 - 6)}{12} \approx 24000$$

Фарз кардем, фондҳои асосӣ 17-уми июн ба маблағи 45000 сомонӣ аз қор баромадаанд. То охири сол онҳо 6 моҳ қор намекунанд.

Аз 25 август бошад ба маблағи 21000 сомонӣ — фондҳо аз нав ба қор дароварда мешавад, фондҳои асосӣ дар давоми сол ҳамагӣ 4 моҳ қор мекунанд. Дар ин ҳолат суммаи миёнаи солона ин тавр муайян карда мешавад.

$$\Phi_{ас} \approx \frac{21000 \times 4}{12} \approx 7000$$

Ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки истехлок унсури арзиши асли буда, аз андозбандӣ озод карда шудааст. Меъёреро ки давлат

муайян менамояд, бояд ба ҳолати иқтисодиёт вобаста карда шуда бошад. Агар мамлакат дар ҳолати бӯҳрони камистехсолнамоӣ бошад, давлат нормаи баландтари истехлокро муайян менамояд ва бо ҳамин ба соҳибкор имконияти навсозӣ ва васеъ намудани фондҳои асосиро муҳайё месозад. Агар мамлакат дар арафаи бӯҳрони барзиёдистехсолнамоӣ бошад, онгоҳ давлат нормаи пасти истехлокро қорӣ менамояд. Дар натиҷа қисми хоҷагиҳое, ки дараҷаи истехсолот ва амволашон ба талаботи бозор ҷавобгӯй нестанд, муфлис мешаванд.

Аз ин сабаб ҳар як менечер, бояд моҳирона аз меъёри қорӣ-шаваанда истифода карда тавонад.

Ҳаминро қайд кардан лозим аст, ки Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон аз шаклҳои мавҷудаи истехлок танҳо як намуди онро (линеиро) қорӣ кардааст, ки манфиати иқтисодиро ифода карда наметавонад.

6.3. Сарчашмаҳои қарзӣ

Ба гайр аз сарчашмаҳои худӣ, чунин сарчашмаҳои қарзиро ширкатҳо истифода менамоянд:

1. Авроқӣ - қарзаи ширкатҳо;
2. қарзи бонк ва ташкилотҳои қарзӣ молиявӣ;
3. қарз ба ивази амволи беҳаракат ва ё гаравӣ;
4. қарзҳои хориҷӣ;
5. қарзҳои ҳукуматӣ;
6. қоғазҳои тичоратӣ.

Сарчашмаҳои қарзӣ дар ҳар як мамлакат вобаста ба вазъи иқтисодию иҷтимоӣ, хусусиятҳои таърихӣ ва табиӣ, тибқи тано-субиятҳои ба худ хос мавриди баҳрабардорӣ қарор мегирад. Масалан, дар Япония бештар аз системаи қарзи давлатӣ ва бонкӣ истифода менамоянд. Барои ИМА сарчашмаи асосӣ - қарзи авроқӣ - қарзаи ширкатҳо ба ҳисоб меравад. Аксарияти соҳибкорон аз механизмҳои қарзии дар боло қайдшуда моҳирона истифода менамоянд.

Авроки қарза - когази киматноки шаҳодатдиханда аст. Дорандаи он бошад, пули муайяно супоридааст ва облигатсиядиханда ӯхладор аст, ки фоизи муайяно пардозад ва арзиши номиналии онро дар мавриди ба фурушанда баргардонидан гардонида диҳад. Мӯхлати адои пардохти (погашение) облигатсия ба тариқи қонунӣ дақиқ карда шуда, ба ҳаҷм ва ё мавҷудияти фоида вобастагӣ надорад. Ширкатҳое, ки дивиденди облигатсияро пардохта наметавонанд, ба тариқи маҷбурӣ аз байн бурда мешаванд.

Облигатсияҳо бо амволи беҳаракати ширкатҳо (корпоратсия) таъмин ва нотаъмин буда метавонанд. Облигатсияҳои бо амволи беҳаракат таъмин набударо танҳо ширкатҳои аз ҷиҳати молиявӣ эътимоднок ба фуруш мебароранд. Облигатсияҳои номбаршуда на танҳо ифодакунанда ё барандаи таваккали баланд мебошанд, балки ба дорандагони он дивиденди баланд низ дода мешавад. Дар селенги биржа облигатсияҳои мазкур, ки таъмин нестанд, номи бони партовахоро (партовабонро) доранд, ки то кунун ҳиссааш меафзояд. Пардохти (погашение) облигатсияҳо дар вақте ки дар шартномаҳо нишон дода шудааст, якбора ва ё давра ба давра ба амал бароварда мешавад.

Афзалияти облигатсия нисбат ба дигар намудҳои қарз аз он иборат аст, ки ба меъёри фоизи паст ҳос аст. Механизми додани дивиденди авроки қарза содда буда, аз андозбандӣ озод ва имконияти пеш аз мӯхлат баргардонидан ва гашта гирифтани арзиши номиналии он ҷой дорад. Сарчашмаи номбаршуда ширкатро аз касоднаомяндагони беруна эмин дошта метавонад. Ширкати авроки - қарза фурухта ҳатман аз ҳисоби фоида ва ё маблағи авроки - қарза фонди махсус созмон медиҳад, ки имконияти гашта харидани авроки - қарзаи фурухтаро фароҳам орад ва ё дар мавриде, ки маблағи казoi пайдо менамояд, облигатсияҳоро пеш аз мӯхлат харида мегирад ва ё ба сахмияҳои оддӣ, ки шартҳои шадиди пардохт надоранд, тақдир медиҳад. Амалан кимати авроки-қарза дар бозори когазҳои киматнок дар асоси таъсири як қатор омилҳо ба вуҷуд меояд. Дар шароити имрӯза арзиши ҷорӣ он аз рӯи формулаи зерин муайян карда мешавад. (11, с. 101).

$$A_{\text{чо}} = \frac{1}{1 + M\phi\delta} + \frac{1}{(1 + M\phi\delta)^2} + \frac{1}{(1 + M\phi\delta)^3} + \dots + \frac{1}{(1 + M\phi\delta)^n}$$

$$(M\phi\kappa + A_{\text{и}}) = \frac{A_{\text{и}}}{(1 + M\phi\delta)^n}$$

$A_{\text{чо}}$ — арзиши ҷории облигатсия

$M\phi\delta$ — меъёри фоиз дар бозор

$M\phi\kappa$ — меъёри фоиз бо купон

$A_{\text{и}}$ — арзиши номиналии авроқи - қарза

$A_{\text{и}}$ — арзиши пардохти (погашения) авроқи - қарза.

n — миқдори солҳо то пардохт (погашения).

Ба ибораи дигар, арзиши авроқи - қарза ҳамчун суммаи дисконтикардашудаи арзиши дивидендҳо, дар солҳои, ки он маблағ бояд пардохта шавад ва арзиши ҷорие, ки фурушанда облигатсияро баргашта меҳарад, муайян карда мешавад. Бояд иброз дошт, ки чӣ қадаре ки меъёри фоиз баланд бошад, ҳамон қадар арзиши ҷории авроқи - қарза паст мешавад.

Сарчашмаи дигари воситаҳои - қарзӣ ва ё мабалағгузорӣ аз ҳисоби қарз, қарзи бонкӣ ва муассисаҳои молиявӣ бонкӣ мебошад. Таҷрибаи давлатҳои инкишофёфта нишон медиҳад, ки истифодабарии ҳиссаи сарчашмаи номбаршуда сол аз сол афзуда истода, сабаби болоравии меъёри фоиз мегардад. Аз устувории мавқеи худ дар иқтисодиёт истифода карда, бонкҳои бузург танҳо ба шахсиятҳои ҳуқуқӣ, яъне корхонаҳои калон қарзҳои имтиёзнок дорад, кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки минбаъд бо корхонаҳои хурд сару кор нагиранд ва агар муносибат барқарор карданӣ шаванд ҳам, ба онҳо бо шартҳои асоратовар қарз диҳанд, ки дар оянда ин гуна корхонаҳо ба шӯъбаи бонкӣ табдил ёбанд.

Авҷи сатҳи рақобати байни бонкҳои хурд ва калон ба он оварда мерасонад, ки барои таъмини мавҷудият дар иқтисоди бозорӣ танҳо бонкҳои хурд ба корхонаҳои хурд қарзҳои имтиёзнок медиҳанд, ҳол он ки рафтори бонкҳои калон бар хилофи он аст. Мувофиқи мантиқ бонкҳои хурд он захираҳои пулиро, ки талаботи корхонаҳои калонро қонеъ гардонанда тавонад,

надоранд ва бо мақсади таъмини бехатарии иқтисодӣ хоҳиш дошта бошанд ҳам, бояд бо корхонаҳои калон кордор набошанд. Дар акси ҳол корхонаҳои калон бонки хурдро шикаст медиҳанд.

Дар ҳаёти воқеии иқтисодии Тоҷикистон истифодабарии саҳмия ва облигатсия хело суфт сурат мегирад. Ин ҳам бошад, сабаби худро дорад. Тоҷикистон сохти капиталистии истехсолотро аз сар нагузаронида, якбора аз ҷамъияти феодалии ба коммунистӣ гузаштааст. Аз ин сабаб он таҷрибаи истифодаи саҳмияро надорад, чунки дар ҷамъияти коммунистӣ аз сарчашмаи қарзӣ ба мисли саҳмия истифода накарда, хело хуб ва моҳирона танҳо аз қарзи бонкӣ истифода мебарданд. Аз ин рӯ, вобаста ба таҷрибаи андӯхтаамон, имрӯз бо гузариш ба иқтисоди бозорӣ мо аз сарчашмаи қарзи бонкӣ хело хуб истифода бурданро бояд бештар ёд гирем ва дар оянда барои ҳамаи шаклҳои моликият истифода кардани қарзи бонкиро нисбат ба истифодаи дигар шаклҳои қарз дар Тоҷикистон (мувофиқи таҳмини мо) таъмин намоем. Дар шароити иқтисоди бозорӣ яке аз воситаҳои асосии ҳалли муаммои ҷалб намудани воситаҳои қарзӣ истифода аз шартномаи опсион мебошад. Ин шартнома ҳамчун ўҳдадорӣ дугарафа дар бораи додани ҳуқуқ ва ўҳдадорӣ, харид, фуруш ва ё хариду фуруши активҳои муайян (дар шакли коғазҳои қиматнок, арз ва гайраҳо) тибқи нархҳои муайян дар таърихи дақиққардашуда сурат мегирад. Аксар вақт шартномаи опсион байни ду тараф баста мешавад, яке фурушанда, ки коғазҳои опсионро менависад ва ба харидор медиҳад. Харидор он гоҳ ҳуқуқи дар вақти нишондодашуда бо нархи муайян харидану фурухтани миқдори дақиқи саҳмияро аз шахси нависанда пайдо мекунад.

Облигатсия, ҳамаи намуди коғазҳои қиматноке мебошад, ки муносибатҳои қарзиро байни қарздиҳанда (харидор) ва қарзгиранда (интишордиҳандаи коғазҳои қиматнок) тасдиқ менамояд. Интишордиҳандаи саҳмия ўҳдадор аст, ки ҳамчун қарзгиранда дар муҳлати муайян қарро баргардонад ва ба қарздиҳанда фоида низ инъом намояд.

- 7.1. Моҳияти молиявии сармояи гардон.
- 7.2. Нишондиҳандаҳои самаранокӣ истифодаи воситаҳои гардон.
- 7.3. Роҳҳои баланд бардоштани манфиатнокии истифодаи воситаҳои гардон.

7.1. Моҳияти молиявии сармояи гардон

Асоси мавҷудияти ҳар як соҳибкор ба ҳаракат даровардани сармоя мебошад, чунки беҳаракатӣ маънои муфлисшавӣ ва ё ба бозор ворид нашуданро дорад.

Ҳаракати сармояи соҳибкор дар шакли

$$P - M - \frac{B_u}{K_k} \dots I \dots M' \rightarrow P'$$

ба роҳ монда мешавад. Дар он ягонагии се давра ва се шакли гирдгардиши сармоя ифода мегардад.

Гирдгардиши сармоя гуфта, ҳаракати онро аз як давра ба давраи дигар, ки дар ҳар яке аз он давраҳо дар шакли муайян ва дар лаҳзаи муайян дар се шакл вучуд дорад, мефаҳманд.

Гирдгардиши сармоя дар се шакл: сармояи молӣ, маҳсулдеҳ ва пулӣ ташкил ёфта, ҳамчун ягонагии раванди истехсол ва муомилот сурат мегирад.

Менечери молиявӣ субъекти идораи рафти гирдгардиши сармоя буда, асосан ба тақсиму азнавтақсим, таҳлилу тадқиқи самаранокӣ ва ташкили назорат аз болои захираҳои молиявӣ банд мебошад.

Азбаски ягонагии раванди истехсолот ва муомилот ифодакунандаи моҳияти гирдгардиш ва гардиши сармоя мебошад, аз ин ҷиҳат мо гуфта метавонем, ки гирдгардиш ва гардиш рафти ҳаракати харочоти истехсолотро нишон медиҳад. Менечер суръат, дараҷа, тамоюл ва ҳиссаи сегменти бозориро дар рафти

ҳаракат муайян намуда, бо амали хеш ба идораи иқтисодӣ ибтидо мегузорад.

Вобаста ба хусусияти иштирок дар гардиш ва тарзи гузаронидани арзиш ба маҳсулоти истеҳсолшуда, мувофиқи ақидаи К. Маркс сармоя ба сармояи асосӣ ва гардон ҷудо мешавад. (14, с. 187-188).

Як қисми сармояи истеҳсолие, ки дар истеҳсоли маҳсулот иштирок карда, арзиши худро қисм ба қисм вобаста ба ҳӯрдашавӣ ба маҳсулоти тайёр мегузаронад, *сармояи асосӣ* меноманд. Арзиши иморат, тачҳизот, мошинаҳо ва ғайра ба сармояи асосӣ мансуб аст.

Қисми дигари сармояи истеҳсолӣ, ки дар як гардиш иштирок карда, арзиши худро пурра ба арзиши маҳсулоти тайёр мегузаронад ва намуди зохирии худро тағйир медиҳад ва дар шакли пул баргашта ба дасти соҳибкор меояд, *сармояи гардон* номида мешавад.

Ба сармояи гардон арзиши ашёи хом, сӯзишворӣ, материалҳои ёрирасон, истифодаи воситаҳои алоқа ва музди кор дохил мешавад.

Масрафи соҳибкор вобаста ба давраи силсилаи такрористеҳсол ба ҳароҷоти доимӣ ва тағйирёбанда ҷудо мешавад, ки он низ ба худ механизми хос идоракарданро дорад. Масрафе, ки барои пур кардани омилҳои истеҳсоли ба амал бароварда шуда, ҳаҷми харчи он ба миқдори маҳсулоти истеҳсолкардашуда вобаста нест, *ҳароҷоти доимӣ* номида мешавад. Тақрибан масрафи номбаршуда аз ҳароҷоти пардохти истеҳлок, музди кори маъмурияти корхона, ҳароҷоти шабакаҳои гармидиҳанда ва равшанидиҳанда, иҷорапулӣ, ҳароҷотҳои пулӣ барои эҳтиёҷоти маъмурию-хоҷагидорӣ, сугуртапулӣ, фоизи қарз, андоз, дивидендҳо ва ғайра иборат аст. Бояд иброн дошт, ки ҳароҷоти доимӣ нисбат ба миқдори истеҳсоли маҳсулот таносуби чаппа мебошад, яъне агар миқдори истеҳсоли маҳсулот зиёд шавад, ҳароҷоти доимӣ кам шуда, нисбат ба як воҳиди он бетағйир мемонад.

Ҳароҷоти доимӣ вобаста ба тағйирёбии нарх, ӯҳдадорихон дар шартнома ҷойдошта ва дигаргуншавии норми истеҳлок каму зиёд шуда метавонад.

Харочоти тағйирёбанда масрафи соҳибкор мебошад, ки вобаста ба миқдори маҳсулоти истеҳсолкардашаванда тағйир меёбад. Харочоти тағйирёбанда, нисбат ба як дона маҳсулоти истеҳсолкардашуда бетағйир буда, бо зиёдшавии миқдори истеҳсоли маҳсулот боло рафта, бо кам истеҳсол кардани он паст меравад. Ба он: масрафи ашёи хом, материалҳо, сӯзишворию барк, музди кори коргарони асосӣ, харочоти нақлиёт ва савдои комиссияӣ, хоҷагии коммуналӣ, алоқа ва ғайра дохил мешавад.

Дар мавриди гирдгардиш сармоя дар шакли пулӣ, истеҳсоли ва молӣ амал намуда, аз рӯи хусусияти истеҳсоли, ба доимию тағйирёбанда ва вобаста ба хусусияти пулию молӣ, ба сармояи муомилотӣ чудо мешавад.

Аз гуфтаҳои боло маълум мешавад, ки харочотҳои истеҳсоли аз масрафи доимӣ иборат буда, идораи он аз менечер муайян намудани зарибнокӣ, сменанокӣ, боздихӣ ва самаранок истифодабарии истеҳлокро талаб менамояд. Боздихии фондҳо, ҳамчун нисбати нархи маҳсулоти истеҳсолкардашуда, ба нархи воситаҳои асосии истеҳсоли, муайян карда мешавад.

Барои таъмини истеҳсоли маҳсулот ба соҳибкор, ба ғайр аз фондҳои асосӣ, истифодаи воситаҳои гардон зарур мебошад.

Дар навбати худ, воситаҳои гардон аз фонди гардон ва фонди муомилот иборат аст. Воситаҳои гардон аз рӯи нақшаашон дар истеҳсолот ба захираҳои истеҳсоли ва маҳсулоти нимтайёри истеҳсоли ва харочотҳои давраҳои оянда тақсим мешаванд. Фондҳои муомилотӣ бошанд, аз маҳсулоти тайёре, ки дар анбор, роҳ ва ғайра ва маблағҳои пулӣ, ки дар хазина, счёти бонкӣ ва қарзҳои оидотӣ (дебиторӣ) воқеанд, иборат мебошад.

Аз рӯи сарчашмаи бавучудоиашон воситаҳои гардон ба воситаҳои худӣ ва қарзӣ чудо мешаванд. Нигаред ба мавзӯҳои пештара.

Воситаҳои худӣ дар мавриди ташкили соҳибкорӣ ба созмондихии фонди уставӣ арзи вучуд карда, чунин сарчашмаҳоро дар давраи гузариш ба иқтисоди бозорӣ дошта метавонад: чекҳои ғайридавлатигардонӣ, даромадҳо, ҳиссаи ҳиссагузорҳо,

дивидендҳо ва саҳмияҳо, ҳиссаи ташкилотҳои бо якдигар алоқаманд, маблағҳои буҷа, қарз ва ғайра.

7.2. Нишондиҳандаҳои самаранокии истифодаи воситаҳои гардон

Ба менечери молиявӣ зарур аст, ки сатҳ ва дараҷаи самаранокона истифода бурдани воситаҳои гардонро муайян ва бо нуфузи идораи ҳеш ҳолати соҳибкориро дар бозор устувор намояд. Нишондиҳандаҳо, ки самаранокона истифодабарии воситаҳои гардонро нишон медиҳад, пеш аз ҳама, миқдори гардиши сармоя ва зариби гардиш мебошанд. Миқдори гардиши воситаҳои гардон бо формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$M_r = \frac{O}{o}$$

Дар ин ҷо M_r — миқдори гардиш

O - миқдори рӯзҳои сол, ки 360 рӯзро дар бар мегирад, o - миқдори рӯзҳои, ки дар давоми он воситаҳо як маротиба давр мезананд.

Барои муайян кардани миқдори гардиш нишондиҳандаи маълум (миқдори рӯзҳо дар як сол) ва нишондиҳандаи номаълум (миқдори рӯзҳои, ки дар давоми он фондҳо як маротиба давр мезананд) истифода меkunанд. Ба ин мақсад нишондиҳандаи зариби гардиш истифода карда мешавад:

Дар ин ҷо:

$$Kr = \frac{M\Phi}{MMc; \text{вос. гар. бок.}}$$

Kr — Зариби гардиш

$\sum M\Phi$ — Суммаи маҳсулоти фурухташудаи солона

MMc *вос. гар. бок.* — Маҳсулоти миёнаи солонаи воситаҳои гардони боқимонда

Мувофиқи коэффисиент миқдори рӯзҳои, ки дар давоми он фондҳо як маротиба давр мезананд, меёбанд. Соддатар карда

гуем, мо О-хурдро, ки дар махрачи формулаи якум буд, ёфтем. Нишондихандаи дигар, ки таҳлили он идоранамоиро фароҳам меорад, муайян намудани қобилияти ҳисоббаробарнамоии ширкат мебошад.

Имконияти соҳибкор оид ба саривақт ба амал бароварда тавонистани ўҳдадориҳою ҳисоббаробарнамоиҳо воситаи идора мебошад. Ўҳдадориҳо оид ба ҳисоббаробарнамоӣ дар мавриди хариду фурӯш, қарзгирию қарздиҳӣ ва иҷрои ўҳдадориҳо, нисбат ба пардохт, андоз, фоиз, дивиденд ва ғайраҳо ҷой доранд.

Бозоргири. Ифодакунандаи қобилияти харидории ширкат, яъне соҳибкор дар ҳамон лаҳза имконияти хароҷот карданро дорад.

Аз гуфтаҳои боло маълум мешавад, ки мафҳуми воситаҳои гардон суммаи фондҳои гардон ва муомилотро дар бар мегирад.

Ибораи номбаршуда дар иқтисодиёти муосир маънои сармоияи гардон, активҳои ҷорӣ ва сармоияи кориро низ дорад.

Идораи воситаҳои гардон аз менечер қобилият ва дониши васеъро оид ба ҳалли муаммоҳо нисбати маблағҳои пулӣ, коғазҳои киматноки зудфурӯхташаванда, қарзҳои кӯтоҳмуддати дебиторию кредиторӣ ва сохти таркибии активу пасивҳои ҷориро талаб менамояд.

Мафҳумҳои иқтисодии дар боло зикршуда як қисми муносибатҳоро оид ба воситаи гардон ифода намуда, имконияти муайяннамоии дороиҳои софи ҷориро фароҳам меорад.

Активҳои софи ҷорӣ ифодакунандаи як қисми муносибатҳои воситаҳои гардон буда, аз як тараф маънои ҳамаи маблағҳои пулӣ ва коғазҳои зудфурӯхташаванда, ки ширкат дар шакли нақд ва ё дар счёти бонкӣ нигоҳ медорад, бошад, аз тарафи дигар захираҳои моддӣ, ки дар оянда низ қимати худро гум намеkunанд, ташкил медиҳад. Дар давлатҳои, ки дар шароити иқтисоди бозорӣ инкишфефта амал менамоянд, воситаҳои гардонро ҳамчун дороиҳои ҷорӣ шарҳ медиҳанд ва дороиҳои софи ҷориро ҳамчун фарқи байни дороиҳои ҷорӣ ва ўҳдадориҳои кӯтоҳмуддат муайян намуда, имконияти ширкатро оид ба қобилияти бозоргири ва ҳисоббаробарнамоӣ муайян менамоянд.

Дар олами сармоя тарзи қабулшудаи муайян кардани дорониҳои софи қорӣ ин тавр аст:

Ҷадвали 7

№	Дорониҳои қорӣ		Уҳдадорониҳои қутоҳмуддат
1	Пулҳои нақд ва депозитҳои бонкӣ	1	Счётҳои, ки пулашро ба кредиторон ва дигарон ҳатман додан зарур аст.
2	Счёти дебиторҳо (маблагҳои эҳтиётӣ нисбат ба қарзҳои ноумед бояд кам карда шавад)	2	Векселҳои, ки ҳатман пардохт намудан зарур аст.
3	Векселҳои дигари қутоҳмуддат ва счётҳои аксептшудаи дебиторҳо (ки аз онҳо маблагҳои эҳтиётӣ кам карда шудааст)	3	Пардохтҳои, ки муҳлати ҳисоббаробарномаиашон расидааст.
4	Захираҳои молҳо (ашён хом, маҳсулоти нимтайёр, моли тайёр ва дигар воситаҳо, ки барои истехсол зарур аст)	4	Облигатсияҳо ва дигар уҳдадорониҳои дарозмуддат, ки муҳлати адоиш соли қорӣ мерасад.
		5	Дивидендҳои, ки ҳатман дар шакли нақдина ба саҳмиядорон пардохтан зарур аст.

Ҳар як соҳибкор дар асоси омуختани бозор дурнамои фуруши маҳсулот, даромаду хароҷоти ширкат, умуман ва дар алоҳидагӣ нисбат ба хароҷотҳои гуногун муайян намуда, дар асоси он тақозоро нисбати воситаҳои гардон ба нақшаи қорӣ мегирад.

Банақшагирии талаботҳои оид ба воситаҳои гардон, дар асоси омузиши бозор, ба ширкатҳои имконият медиҳад, ки тамоюлҳои истифодабарии маблаг ва сарчашмаҳои онро муайян намоянд.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ тақдирӣ ширкатҳои навташқил пурра ба қисми воситаҳои гардон, ки дар шакли пули нақд бояд ба нақша гирифта шуда бошад, вобаста аст.

Байни ҳамаи сармоя ва сармоиҳои софи қорӣ таносуби муайян-кардашудаи ҳатмӣ қорӣ надорад. Ҳаҷми сармоиҳои гардон вобаста ба хусусиятҳои давраи силсилаи такрористехсол, талаботҳои қорӣ фирма ва омилҳои, ки давраи такрористехсол дар шароити муносибатҳои истехсоли ҳукмрон истехсол, тақсим, мубодила ва истеъмол ба миён овардааст, ташқил карда мешавад.

Дар ҳар як давра омилҳои ба худ ҳосе, ки ҳаҷм ва соҳти таркибии воситаҳои гардон таъсир мерасонанд, вучуд доранд.

Ба ҳаҷм ва сохти таркибии воситаҳои гардон бевосита омилҳои истеҳсол, муомилот, тақсим ва истеъмол таъсир мерасонад. Ҳаҷм ва сохти таркибии воситаҳои гардон пеш аз ҳама ба омилҳои истеҳсоли вобаста аст. Асоси омилҳои номбаршударо муҳлати сикли истеҳсоли, мавсимнокии истеҳсолот, сатҳи истифодаи иқтидори истеҳсоли, арзаҳои омилҳои истеҳсоли ва ғайраҳо ташкил медиҳад.

Омилҳои дигар ҳолати муомилот мебошад, ки он ҳам аз сатҳи рақобат, шароити бозор, тамоюли тағйирёбии ҳаҷми фуруш, индекси нарх ва қурби тақозо ва арза вобаста аст. Вобастагии ҳолати муомилот ва тағйирёбии он ба ҳолати истеҳсоли алоқаманд мебошад. Чунин пайвастагии бевосита ба ҳаҷм ва сохти таркибии воситаҳои гардон омилҳои молиявӣ қарзӣ ва ҳисоббаробарнамоӣ низ таъсир мерасонад. Он омилҳо-таносуби фуруши маҳсулот ба нася ва ё бо пули нақд, фуруши нася вобаста аст, ба ширкат оид ба қарз ва инкассасияи пули нақд, имкониятҳои молиявии ширкат, давраҳо ва муҳлати воридшавии пардохтҳо, сатҳи беқурбшавӣ ва талаботҳои ғайри оддӣ ба пули нақд, эҳтимолияти гум кардани қобилияти ҳисоббаробарнамоии харидорон ва фурушандагон, ки маблағи онҳо пардохта шудааст ва ғайра таъсир мерасонанд.

Дар мавриде, ки омилҳои номбаршуда ва таъсири онҳо ба ҳаҷм ва сохти таркибии воситаҳои гардон ба инобат гирифта мешавад, мо набояд тақсимот ва таъсири онро ба воситаҳои гардон фаромуш кунем. Омилҳои, ки ба тақсимот ва воситаҳои гардон таъсир мерасонанд, пеш аз ҳама, сатҳи даромадгирии истеъмолнамояндагон, арзаҳои таносуби андоз, дивиденд, қарз нисбати маблағи дар ихтиёри ширкат боқимонда ва ғайраҳо мебошанд.

Ҳамон чоизи қайд аст, ки вобаста ба ҳаҷм, динамика ва сохти таркибии воситаҳои гардон, на танҳо суръату дараҷаи гардиши фондҳо, балки қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ, бозорگیری ва мустақилияти ширкат нисбати сарчашмаҳои беруна ва мақоми он дар бозори қарз вобаста аст. Агар дигар хел карда гӯем, баҳои сифатии ширкат муайян карда мешавад.

7.3. Роҳҳои баланд бардоштани манфиатнокии истифодаи воситаҳои гардон

Менечери молиявӣ дар асоси омӯзиши таъсири омилҳои дар боло зикршуда ҳаҷми активҳои софи чориро, ки барои фаъолияти ширкат кифоянд, муайян намуда, маблағи озоди боқимондари ба манфиати худ истифода мебарад. Дар давлатҳое, ки муносибатҳои бозорӣ ҳукмронанд, барои муайян намудани ҳаҷми воситаи гардони нақд аз формулае, ки У. Баумолем пешниҳод намудааст, истифода менамоянд: (11, с. 104).

$$Kopt = \sqrt{\frac{2CT}{Rp}}$$

Дар ин ҷо $Kopt$ — ҳаҷми оптималии як амалиёт.

C — хароҷотҳои доимии амалиётҳо (арзиши миёнаи ҳар як амалиёт);

T — миқдори нақдинаи умумӣ, ки ба нақша гирифта мешавад ва барои вақти муайян зарур аст.

Rp — меъёри фоизи коғазҳои қиматноки зудфурӯхташаванда.

Нақдинаи миёнаи боқимондари ҳамчун таносуби $1/2$ ҳаҷми оптималии як амалиёт муайян менамоянд. Миқдори оптималии амалиётҳо оид ба гузаронидани пул барои муҳлати $Nopt$ — аз рӯи формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$Nopt = T/Kopt$$

Ҳамин тавр, вазифаи менечер оид ба идораи воситаҳои гардон иборат аст: аз муайян намудани таносуби оптималии воситаҳои худӣ ва қарзӣ, миқдори гардиши воситаҳои гардон, кам кардани муҳлати воридшавии маблағҳо, таносуби маблағҳои нақд ва гайринақдӣ дар ҳайати воситаҳои гардон зиёд намудани вақти ҳисоббаробарнамоӣ бо кредиторҳо, яъне онҳое, ки пул гузаронидаанд аз мо маҳсулот хариданианд, сермаҳсул истифода бурда тавонистани қисми воситаҳои гардон, ки аз як гардиш зиёданд, муқоисаи вақти пардохти қарзҳои дебиторӣ, мо

пули маҳсулоти нияти харидорӣ доштаамонро пардохтаем (яъне дигарон ба мо қарздор) ва кредиторӣ (мо ба дигарон қарздор).

Менечери ширкат кушиш ба харч медиҳад, ки вақти пардохти қарзҳои кредитории он нисбат ба вақти пардохти қарзҳои дебиториаш зиёдтар бошад. Бо ибораи дигар, ширкат қарзхояшро бояд дертар ҳисоббарорӣ намуда, аз онҳое, ки ба фирма қарздоранд, тезтар онҳоро рӯёнад. Дар олами сармоя муқоисаи вақти пардохти қарзҳо чунин таҳлил карда мешаванд:

Мӯҳлати қарзи дебиторӣ = Фуруши пардохтанашуда X 365

Дар ин ҷо:

$$\text{Фуруши пардохтанашуда} = \frac{\text{қарзҳои дебитории ҷорӣ}}{\text{ҳаҷми фуруш}}$$

мӯҳлати қарзи кредиторӣ = харидҳои пардохтанашуда x 365

$$\text{Харидҳои пардохтанашуда} = \frac{\text{қарзи кредитории ҷорӣ}}{\text{харочотҳои мустақими истехсолӣ}}$$

Маблағи барзиёди қарздорӣ мо нисбат ба маблағҳои қарзи дигарон, яъне пули хариди пардохтанашуда нисбат ба пули ба мо қарздор будагон зиёдтар бошад. Дар ин ҳолат ба мо имкон кам кардани фарқи активҳои ҷорӣ ва уҳдадорихои кӯтоҳмуддат фароҳам оварда мешавад, ки он имконияти ба даст овардани даромади иловагиро таъмин мегардонад.

Барои тезонидани пардохти қарзи кредиторӣ ва боздоштани пардохтҳои қарзи дебиторӣ ва таъмини даромади иловагӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ чунин тавсияҳо истифода мекунам.

Тарзи тезонидан ва боздоштани ҳисоббаробарнамоиҳо ба қарзҳои дебиторию кредиторӣ.

%	Тезонидани ҳисоббаробарнамоиҳо	Боздоштани ҳисоббаробарнамоиҳо
	<i>Қарзҳои дебитори</i>	<i>Қарзҳои кредитори</i>
1	Гузaronидани маблағи байни бонкҳо бо телеграф	1. Зиёд намудани муҳлати ҳисобу китоби байни бонкҳо бо ёрии гузаронидани пул ба бонкҳои бениҳоят дур.
2.	Додани имтиёз барои ҳисоббаробарнамоии пеш аз муҳлат	2. Чекхоро бо почта раван кардан.
3	Пеш аз фуруш барои ҳисоббаробарнамоӣ пешниҳод намудани счотҳо ба харидор.	3. Истифодаи акредитиве, ки бозхондашаванда аст.
4.	Алоқаҳои шахсӣ ва мукотиба бо дебиторон.	4. Рӯй гардонидан аз маблағи барзиёд депонент кардашуда.
5.	Ҳисоббаробарнамоӣ ба тарики пешакӣ супоридан ва ё ба тарики кредитивӣ ва гайра.	5. Истифодаи муҳлати максималии аксепт ва гайра.

Тавсияи пешниҳодшуда имконияти зиёдтар нигоҳ доштани ба манфиати ширкат истифода бурдани фарқи барзиёди қарзи дебиториро нисбат ба қарзи кредитори таъмин менамояд, ки аз ҳисоби он сатҳи боманфиат истифодабарии воситаҳои гардон меафзояд. Чунин аст вазифаҳои менечери молия Ӣ дар идораи иқтисодии воситаҳои гардони субъектҳои моликият.

Яке аз муаммоҳое, ки менечер онро ҳатман бояд баррасӣ намояд, муайян намудани ҳаҷми воситаҳои гардон барои як давраи гирдгардиш ва ё барои семоҳаҳо мебошад.

Барои ба роҳ мондани идораи воситаҳои гардон ва ё муайян намудани нормаи он, нормаи хароҷотро барои як дона маҳсулот ба миқдори маҳсулоте, ки дар давоми рӯз истехсол менамоянд, зарб мезананд. Дар ин асос нормаи захира барои рӯзҳо муайян карда мешавад.

Боби 8. ИДОРАИ ФОИДАИ СОҲИБКОРӢ

- 8.1. Фоида, моҳият ва намудҳои он.
- 8.2. Омилҳои ба фоида таъсиррасонанда.
- 8.3. Тамоюлҳои тақсими фоида.

8.1. Фоида, моҳият ва намудҳои он

Мақсад ва мароми ҳар як соҳибкор, вобаста ба қобилияти лаёқат, ба даст овардани фоида дар шароити ҳуқумронии муносибатҳои истеҳсолии бозоргонӣ мебошад.

«Нормаи фоида, навиштааст К.Маркс, қувваи ҳаракатдиҳандаи истеҳсолоти капиталистӣ мебошад; танҳо ҳамон маҳсулотеро бояд истеҳсол намуд, ки он фоида тавлид карда тавонад».

Сабаби асосии дар иқтисодиёт ҷой доштани фоида, бавучудой ва истифодаи муносибатҳои пулию молӣ дар ҷамъият аст. Вобаста ба механизми амали қонуни тақозою арза, нархи муозине ба вучуд меояд, ки соҳибкор ҳамчун иштирокчи он бозор, мол ё хизматрасониашро бо он нарх ба истеъмолгар мефурушад. Фарқи нархи муозин ва арзиши асли ҳамчун нишондиҳандаи маҳсули натиҷаи амал, ё худ инъоми соҳибкорӣ сурат мегирад.

Дар мавриде, ки нарх ва хароҷотҳои иқтисодӣ баробар бошанд, фаъолияти соҳибкорӣ бе маҳсул буда, дар ҳолати ҷой доштани фарқ, яъне нархи фуруш аз арзиши асли баланд будан фоида ҳамчун инъоми (мукофоти) соҳибкорӣ ба назар намоён мешавад.

Менечери молиявӣ фоидаро ҳамчун фарқи нархи фуруш ва арзиши асли муайян намуда, бо ҳаҷми он сатҳи самараи амали иқтисодиро баҳо медиҳад. Барои соҳибкорони ба бозор алоқадошта ҳаҷми фоида меъёри номаълум мебошад. Сабаб он аст, ки омилҳои арзиши аслиро бавучудоранда меъёрианд, яъне ки соҳибкор барои ҳар як дона маҳсулоти истеҳсолшаванда меъёри хароҷоти муайянро сарф намуда, онро ҳамчун сирри истеҳсоли аз рақибон пинҳон медорад. Сатҳи меъёрнокии хароҷоти истеҳсоли

ба пешрафти илмию техникӣ ва номгуи захираҳои истифодаи алтернативӣ дошта вобаста мебошад.

Сатҳи арзиши асли ба фаъолияти ақлонаи (интеллектуалии) инсон пурра алоқаманд буда, вобаста ба мавқеъ ва мақоми соҳибкор, рақибон ва давлат, бо мақсади таъмини ҳолати муайяни иҷтимоӣ - иқтисодии аъзоёни коллектив ва Ҷоидагирӣ истифода карда мешавад.

Паҳлуи дигари муайянкунандаи ҳаҷми Ҷоида нархи бозори танзимнашаванда аст.

Ҳамин тавр, Ҷоида ва ҳаҷми он, аз як тараф ба меъёри танзим (арзиши асли) вобаста бошад, аз тарафи дигар, ба нархи мувозини дар асоси амали қонуни тақозо ва арза бавучудомада муайян карда мешавад.

Ҷоидаи бадастовардашуда муносибатҳои тақсимотиро оид ба таъмини даромаду хароҷоти субъектҳои моликият низ фароҳам меорад. Ҳар як субъектҳои моликият, вобаста ба Ҷоидаи муносибатҳои истеҳсоли ва шакли шугл, аз он Ҷоида баҳравар мешавад.

Соҳибкор ба ивази сармоя — Ҷоидаи соф, коргар ба ивази қувваи коргарӣ – музди кор, давлат ба ивази таъмин бо ресурсҳо ва қарзтаъминномаанда Ҷоидаи мегиранд. Аз ин ҷо ҳулоса бармеояд, ки иштирокчиёни доираи муносибатҳои моликият вобаста ба шакли фаъолият, даромадҳоро дар шаклҳои гуногун ба даст меоранд.

Натиҷаи амал дар иқтисодиёти бозорӣ бояд яке аз вазифаҳои молияро, ки ҳавасмандгардонӣ аст, ба амал барорад. Муносибатҳои ҳавасмандгардонӣ оид ба натиҷаи молиявӣ талаботи иштирокчиёни бозорро дар шахсияти соҳибкор, давлат ва ресурс-таъминкунанда бояд Ҷоида намояд.

Ҳар як иштирокчиҳои бозор ҳавасмандии қонеъгардонии талаботҳои ҷузъ ва кулл буда, даромади муайянеро бояд инъом гирад.

Меъёри Ҷоида аз як нигоҳ, нисбат ба рақибон истифодабарии навигарҳои илмию техникаи бартаридоштаро Ҷоида намояд, аз тарафи дигар, ҳолати иқтисодии бозор ва мавқеи соҳибкоро

дар он инъикос менамояд. Ноустувории бозор ҳолати табиии иқтисодиёт буда, ба меъёри фоидагирӣ ва мақомдории соҳибкорӣ хатман таъсир мерасонад. Аз ин рӯ, вазифаи муқаддаси менечери молиявӣ таъмини идора ва бақои он дар олами пуртуғён ва пурасрор аст.

Дар иқтисоди бозорӣ шаклҳои гуногуни фоида, ки мақом ва нақши хосаро дар ҷамъият ифода менамоянд, ҷой доранд.

Яке аз он шаклҳо фоидаи бухгалтерӣ ё худ молиявӣ мебошад, ки онро ҳамчун фарқи нархи аз фурӯш бадастомада ва хароҷотҳои ғайримустақими (бавоситаи) ширкат муайян менамоянд. Хароҷотҳои бавоситаи фирма масрафест, ки барои омилҳои истеҳсолот (меҳнат, замин, сармоя) сарф шудааст.

Ҳар қадар омилҳои истеҳсолот бо хароҷоти кам истифода шаванд, ҳамон қадар мавқеи онҳо нисбат ба рақибон устувор мегардад.

Фоидаи иқтисодӣ муносибат ва сатҳи таваккали соҳибкорро нисбат ба дигарон ифода намуда, ҳамчун фарқи нархи фурӯш ва хароҷотҳои мустақим ва ғайримустақим муайян карда мешавад.

Ба хароҷотҳои мустақим (аён) хароҷотҳои ашёи хом, сӯзишворӣ, энергия иҷорапулиҳо, фоиз, истеҳлок ва ғайраҳо шомиланд, хароҷотҳои (бавосита) бошанд, муқоисаи хароҷоти амалишуда ба хароҷоти эҳтимолӣ мебошанд. Мисол, мо маблағро барои сохтани корхона сарф кардем ва бо ҳамин худро аз гирифтани фоизи амонатсупорӣ маҳрум кардем. Фоизи амонат барои мо, ҳамчун хароҷоти ноаён бояд ба ҳисоб гирифта шавад, аз ин рӯ, мо бояд аз нархи фурӯш хароҷоти аён ва ноаёнро кам кунем, фоидаи боқимонда фоидаи иқтисодӣ аст.

Натиҷае, ки афзалият ва ё норасоии доираи шугли интиҳоб намудани соҳибкорро нишон медиҳад, мафҳуми фоидаи муътадил ва ё фоидаи баробар аст. Хароҷоти амали соҳибкорӣ ва сатҳи фоидаории он агар ба фоизе баробар бошад, ки бонк ба ҳамон маблағ ҳамон қадар фоиз диҳад, фоидаи муътадил ҳисобида мешавад.

Менечери молиявӣ ба ғайр аз фоидаҳои дар боло зикршуда бо мафҳумҳои фоидаи умумӣ, фоидаи балансӣ, фоидаи бақиявӣ ва

фоидаи соф сару кор дорад ва онҳоро аз чихати иқтисодӣ таҳлил намуда, нақшаҳои идораи молияви ро фароҳам меорад.

Хукмронии муносибатҳои бозорӣ аз менечер истифодаи мафҳуми фоидаи умумиро, ки ҳамчун фарқи нархи фуруши маҳсулот ва хароҷоти тағйирёбанда муайян карда мешавад, зарур мегардонад. Фоидаи умумиро фоидаи марҷиналӣ (маржиналёная прибил) ҳам меноманд. Нишондиҳандаи миқдори умумии фоида, ки аз ҳамаи шаклҳои амал дар миқёси корхона ба даст оварда шудааст, фоидаи балансӣ номида мешавад. Узван фоидаи балансӣ аз се қисми асосӣ бунёд ёфтааст:

а) фоида (зарар) аз фуруши маҳсулот, қори иҷрошуда ва хизматрасонии ба амал баровардашуда; фоида (зарар) аз фуруши воситаҳои асосӣ ва фуруши дигар амволи ба корхона тааллуқдошта;

— фоида (зарар) аз амалиётҳои ғайритиҷоратӣ, ки корхона ба амал баровардааст. Дивидент ва фоизҳо аз ҳисоби сармоягузори ба дигар ширкатҳо, иҷоралулиҳо, ҳиссагузориҳо ба амалиёти корхонаҳои дигар, ҷаримапулиҳо ва фоидахое, ки аз ҳисоби аз нав нархгузори ба миён омадааст ва дигар сарчашмаҳо ба вучуд меояд.

Фоидаи бақиявӣ — категорияи мушаххаси иқтисодӣ мебошад, ки менечер онро ҳамчун фарқи фоидаи соф ва суммаи умумии активҳо, ки арзиши сармояро ба он фарқ зарб зада, муайян менамояд.

Фоидаи бақиявӣ = (арзиши сармоя Х суммаи активҳо) — фоидаи соф. Яке аз нишондиҳандаҳои сатҳи истифодабарии хароҷоти тағйирёбанда воситаҳои гардон ҳадди хароҷоти ширкат мебошад, ки он чунин муайян карда мешавад:

$$X_x = \frac{\Delta X_T}{\Delta ИМ}$$

Ин ҷо X_x — ҳадди хароҷоти тағйирёбанда;
 ΔX_T — зиёдшавии хароҷотҳои тағйирёбанда;
 $\Delta ИМ$ — зиёдшавии маҳсулоти истеҳсолшуда;

Нишондиҳандаи мазкур, вобаста ба сатҳи нарх дар бозор, ба ширкат имконияти қабул намудани қарори мушаххасро оид ба кам ва ё зиёд намудани ҳаҷми истехсол ва таъмини миқдори фоидаи муайяно фароҳам меорад.

Арзиши сармоя гуфта, нормаи фоидаро ба сармоя дар воҳиди вақти муқоисашаванда меноманд:

$$Арз C_{оп} - (H_{ф} ба сармоя х 3 моҳ ё 1 сол)$$

Фоидаи софро ҳамчун фарқи фоидаи аз ҳамаи шаклҳои фаъолият бадастомада ва зарари ҷой доштаю андозҳои супоридашуда муайян менамоянд:

$$\Phi_c = (\Phi_{ф} - 3 - An)$$

Дар ҳаёти воқеии иқтисодӣ зарурати истифодабарии мафҳумҳои фоида аз амалиётҳои асосӣ, фоида то ва баъди пардохти андоз ва фоизҳои қарзу облигатсия ҷой дорад. Менечери молиявӣ мафҳумҳои фоида аз фаъолияти асосӣ, фоида то ва баъди пардохти андозҳо, фоида то пардохти фоизҳо ва гайраҳоро дар амалия истифода мекоранд.

Фоидаи баъди андозбандӣ боқимонда аз чунин пардохтҳо ва ҳиссаҷудокуниҳо ташкил меёбад:

- пардохти фоизҳои авроқи-қарза (облигатсияҳо);
- пардохти дивидендҳои сахмияҳои бартаридошта;
- ҳиссаҷудокуниҳо барои фонди эҳтиётӣ (резерв);
- ҳиссаҷудокуниҳо ба дигар фондҳо;
- пардохти дивидендҳои сахмияҳои оддӣ

Фоидае, ки баъди пардохтҳои авроқҳои қарза (облигатсияҳо) сахмияҳои афзалиятдор ва ҷудо намудани ҳисса барои фонди эҳтиётӣ (резервӣ) боқӣ мемонад, фоидаи тақсимнашударо ташкил медиҳад.

Таҳлили ҳамаи амалҳои номбаршуда ва қарорҳои мушаххасро, ки шакли воқеии идора аст, менечери молиявӣ ба ӯҳда дорад. Тақдири бақонокии ширкатро таҷрибанокӣ, дониш ва малакаю маҳорати менечери молиявӣ муайян менамояд.

8. 2. Омилҳои ба ғоида таъсиррасонанда

Ғоида ҳамчун фарқи байни нархи фуруш ва арзиши асли муайян карда мешавад. Омилҳои ба ғоида таъсиррасонандаро аз ду паҳлӯи муқоисашаванда, яъне аз арзиши асли ва нарх сустҷӯ намудан лозим аст. Сабаби паст шудани арзиши асли ба сатҳ ва дараҷаи болоравии ҳосилнокии меҳнати муҷассам ва ҷорӣ вобаста мебошад. Таҳти болоравии ҳосилнокии меҳнат кам кардани воҳиди вақт дар истеҳсоли воҳиди маҳсулот фаҳмида мешавад.

Нишондиҳандаи болоравии ҳосилнокии меҳнат зиёд шудани миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда дар воҳиди вақти муайян мебошад. Агар мантиқи зиёдшавии миқдори истеҳсоли маҳсулотро дар доираи вақти муайян таҳлил намоем, маънои кам шудани сарфи меҳнатро дар ҳар як дона маҳсулоти истеҳсолкардашуда медиҳад. Таҳти болоравии ҳосилнокии меҳнати муҷассам ҳосилнокии меҳнати мошин, таҷҳизот, ё худ иншоот дар назар дошта мешавад.

Ду сабаби болоравии ҳосилнокии мошинро аз ҳамдигар фарқ мекунам. Якум, бавҷудорӣ дастгоҳи нав, ки иқтисодӣ баландро нисбат ба дастгоҳи кӯҳна таъмин менамояд. Дувум, дар заводе, ки дастгоҳ истеҳсол карда мешавад, дар натиҷаи баланд шудани ҳосилнокии меҳнат арзон шудани нархи дастгоҳи нав нисбат ба дастгоҳи кӯҳна ба миён меояд. Аз ин сабаб, дастгоҳи нав дар мавриди хурдашавӣ арзиши камтаринро ба маҳсулоти нав мегузаронад. Дар интиҳо арзиши аслии маҳсулот паст гардида, ғоида бештар ба даст оварда мешавад.

Ғайр аз болоравии ҳосилнокии меҳнати мошин, афзоиши ҳосилнокии меҳнати ҷорӣ, ки бо болоравии ихтисоснокии коргар таъмин карда мешавад, зиёдшавии ғоидаро фароҳам меорад.

Ба паст шудани арзиши асли ва афзуншавии ғоида зиёдшавии миқдори гардиши сармоя низ таъсир мерасонад.

Миқдори гардиш вобаста ба вақти гардиш аст, ки он аз вақти истеҳсоли ва муомилот иборат аст. Барои кам кардани арзиши асли ва зиёд намудани ғоида ҷузъҳои таркибии вақти истеҳсолиро бояд таҳлил намуд. Он аз вақти корӣ, вақти танаффусҳои табиӣ, вақте ки фондҳо дар ҳолати захира маҳфузанд, вақти муомилот,

яъне вақти фуруш, вақте ки фондҳо дар шакли захираи пулӣ дар хазина, ё худ счотҳо ҷой доранд, вақте ки ҳуҷҷатҳо дар роҳанд ва ғайра иборат аст. Барои кам кардани вақти гардиш вақти ҷузъҳои онҳоро фароҳаморандаро кам карда, ҳаҷми ғоидаро зиёд менамоянд.

Ба ҳаҷми ғоиди ширкат бевосита махсусгардони истеҳсолот, ҷойгиркунонии психологии коргарон ва самаранок истифода кардани воситаҳои зудфурухташаванда таъсир мерасонанд.

Омилҳои нархӣ, вобаста ба сатҳи танзими давлатӣ, меъёр ва номгуи андозҳо, тақозою арза, ҳолати иқтисодиёт, (қурбнокӣ касри буҷа ва соҳаи асосӣ, ки дар заминаи он мамлакатро инкишоф доданианд), меъёри супоришҳои давлатӣ, нақши менечер дар ҳимояи манфиати молиявии ширкат, давлат ва ғайра низ мустақиман ба ғоиди таъсир мерасонанд.

8.3. Тамоюли тақсими ғоиди

Азбаски шакл ва тарзи тақсими ғоиди бениҳоят зиёд ва мураккаб аст, бинобар ин то ҳанӯз таърихи башарият меъёр ва ҳаҷми ғоидаро, ки талаботҳоро қонеъ гардонда тавонад, муайян накардааст, то ҳатто компютерҳои муосир ҳам аз уҳдаи ҳал кардани он то ҳол намебароянд.

Муаммои тақсими ғоиди ҳамчун шакли зуҳури муносибатҳои истеҳсолии байни гурӯҳҳои ҷамъиятӣ буда, асосан муносибати соҳибкорон, сармоягузoron, қарздиҳандаҳо ва андозситонҳоро дар бар мегиранд. Ҳар як иштирокчи субъектҳои иқтисодӣ кушиш ба харҷ медиҳанд, ки дар тақсими ғоиди ҳиссаи зиёдтареро соҳиб шавад, ҳол он ки ҳолати дорандаи ғоиди вобаста аст, ба оқилона будани таносуби тақсими он. Муайянкунандаи меъёри тақсими ғоиди, албатта, давлат мебошад, ки он ҳам вобаста ба ҳолати буҷа, қурби пул, давраи сикли такрористеҳсол, даромадгирии аҳоли, вазъияти иқтисодию сиёсии давлат муайян карда мешавад.

Дар ҳамаи давлатҳо вобаста ба меъёри тақсими ғоиди ҳиссаи муайяни соҳибкорӣ аз ҳолати кушод ба ҳолати ниҳон ва

ё ба ҳолати баръакс гузашта метавонанд, ки барои иқтисодиёти давлат ва корхона бенатиҷа буда наметавонад. Ба ақидаи мо, меъёри оқилонаи тақсими ғоида бо назардошти чунин масоили умдаи иқтисод бояд сурат гирад:

-кадом соҳаи хоҷагии халқ вазифаи зербинои инкишофи мамлакатро ба уҳда дорад?

-воситаҳои асосии истехсолии он соҳа аз ҳисоби кадом истехсолот- ватанӣ ё хоричӣ ташкил ёфтааст?

-даромаднокии миёнаи солонаи он чанд ғоизро ташкил медиҳад? Ғоидаи ҳолиси боқимонда имконияти такрористехсоли васеъро таъмин кардан дорад?

-ҳолати рақобатпазирӣ ва мавқеи он дар пешбурди иқтисод чӣ гуна бошад?

-қабули қонунҳои зидди инҳисорӣ (монополӣ) ва қабули онҳо аз ҷониби аъзоёни ҷамъият чӣ гуна аст.

-меъёри андоз аз ғоида ва даромаднокии миёнаи солонаи соҳаҳои хоҷагии халқ чӣ тавр ба ҳам мувофиқат мекунад?

-мақоми давлат оид ба соҳибкорӣ ва имконияти он дар дастгирии онҳо чӣ гуна аст?

Тақсими ғоида муаммоҳои аз нав андозбандишавии ҳамон як намуди маблағҳоро ҳал намуда, дар натиҷа маҷрои иқтисодиётро ба низоми муайян медарорад.

Дар олами иқтисод чандин гуруҳбандии тақсими андозбандии ғоида дида мешавад.

Дар баъзе давлатҳо намудҳои гуногуни ғоида бо меъёрҳои дақиқкардашуда алоҳида - алоҳида андозбандӣ карда мешаванд.

Дар баъзеи дигарашон аз ғоидаи тарози пардохтҳои аввалин-дараҷа андоз, дивиденд, ғоиз, захира ва ғайраро ҷудо намуда, баъд онро тақсим менамоянд. Тарзи тақсим вобаста ба сохтори иқтисодии мамлакат ва камхарҷии намуди тақсим интиҳоб карда мешавад.

Мавофиқи ақидаи мо, тарзи тақсими ғоида, ки дар ҷамъияти коммунистӣ ҷой дошт, яке аз вариантҳои беҳтарини тақсимот ба шумор мерафт. Он вобаста ба даромаднокии миёнаи соҳавӣ ҳиссаи ба буҷа ситондашавандаи андозро муайян менамуд.

Мувофиқи моддаи 11 дастурамали рақами 17 оид ба муайян кардан ва пардохти андоз ба буҷа чунин услуби тақсими ғоидаи умумӣ дар Тоҷикистон пешбинӣ шудааст:

-ғоидаи умумӣ ба мақсади андозбандӣ ба суммаи пардохтҳои зерин қам қарда шавад;

-пардохтҳои рентавӣ бо тарзи муқаррарқардашуда ба буҷа аз ҳисоби ғоида супорида мешавад;

-пардохтҳои рентавӣ — шакли ба буҷа ситондани қисми ғоида, ки фароҳамоии он бо омилҳои ғабӯлияти ширқат алоқаманд нест, чунки он ғоида дар натиҷаи шароити хуби табиӣ, нақлиётӣ, техникаию иқтисодӣ ба вучуд омадааст;

-даромадҳое, ки (дивиденд, ғоиз) вобаста ба миқдори саҳмия, облигатсия ва дигар қоғазҳои қиматнок, ки ба қорхона тааллуқ доранд, ба даст оварда мешавад;

-даромад аз иштироки саҳмия дар ғабӯлияти дигар қорхонаҳо, ба ғайр аз даромадҳое, ки берун аз марзи Тоҷикистон ба даст оварда мешавад;

-даромадҳое, ки аз ҳисоби иҷорадиҳӣ, казино ва дигар бозиҳои бизнесӣ, видеосалонҳо ба миён омадааст. Аз даромади номбаршуда хароҷоти ташкили соҳибқорӣ ҳатман қам қарда мешавад;

-ғоида аз амали миёнаравӣ ва савдоҳои қоммиссионӣ;

-ғоида аз ғабӯлияти суғурта, ғоида аз баъзе амалиётҳои бонкӣ;

-ғоида аз истеҳсол ва ғуруши маҳсулоти хоҷагии қишлоқ, хоҷагиҳои шикорӣ, ба ғайр аз ғоидаи ташкилотҳои хоҷагии қишлоқи намуди индустриалӣ дошта;

-зараре, ки аз ҳисоби таъмини истеҳсол ва ғуруши маҳсулоти хоҷагии ёрирасон ба миён омадааст, дар мавриди муайян намудани ғоидаи андозситонидашаванда ба инобат гирифта намешавад. Барои дуруст муайян намудани маблағи андоз аз ғоида ба андозсупоранда зарур меояд, ки ҳисоби алоҳидаи шаклҳои ғабӯлиятро қорӣ намояд.

Барои дақиқ намудани маблағи ғоидаи андозбандишаванда, чун қоида, аз ғоидаи умумӣ миқдори ғоидаи барои фонди

эхтиётӣ чудо кардашуда, ки таносуби муайяно нисбат ба фонди оинномагӣ ифода мекунад, тарҳ менамоянд. Баъд аз фоидаи боқимонда андоз меситонанд. Меъёри андоз аз фоида дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба меъёрҳои байналхалқӣ баробар карда шудаанд. Азбаски шарту шароити иқтисодии Тоҷикистон нисбат ба онҳо фарқнок аст, он бояд ба ҳисоб гирифта шавад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ тарзи дигари тақсими фоида низ ҷой дорад. Дар мавриде, ки ҳисоби алоҳидаи намудҳои фоида ҷорӣ карда шудааст, ҳар як фоида дар алоҳидагӣ бо меъёрҳои ба худ хос андозбандӣ карда мешавад. Аз фоидаи баъди андозбандӣ боқимонда чунин пардохтҳо ва ҳиссагузориҳо ба амал бароварда мешавад:

- пардохти баҳраи авроқи қарза (облигатсия);
- додани даромади саҳмияҳои бартаридошта;
- ҳиссаҷудокуниҳо ба фонди эҳтиётӣ;
- ҳиссаҷудокунӣ ба дигар фондҳо;
- додани даромади саҳмияҳои оддӣ.

Фоидае, ки баъд аз пардохт ва ҳиссаҷудонамоиҳои номбаркардашуда боқӣ мемонад, дар иқтисодиёт бо номи фоидаи тақсимнашуда маълум аст. Таҳлили ҳамаҷонибаи тақсими фоида ба ҷанбаҳои дар боло қайдшуда, воситаи дар амал татбиқшавии фаъолияти менечер оид ба татбиқи идораи иқтисодӣ дар ҳаёти иқтисодӣ мебошад.

Авроқи қарза (облигатсия). Авроқи қарза ба гуруҳи қоғазҳои қиматноки зуднақдшаванда мансуб буда, вобаста ба тарзи тақсими фоида дивиденди он пардохта мешавад. Дар аксарияти давлатҳои, ки дар он ҷо муносибатҳои бозорӣ ҳукмронанд, дивиденди авроқи – қарзро ширкатҳо то андозбандӣ шудани фоида мепардозанд. Дар он давлатҳои, ки шаклҳои гуногуни фоидаи бавучудоянда баҳисобгирии алоҳидаи хешро дорад, дивиденди авроқи- қарза бо меъёрҳои гуногун андозбандӣ карда мешаванд. Авроқи - қарза шакли қарзест, ки аъзоёни ҳуқуқӣ ва воқеии ҷамъият ба ширкатҳо медиҳанд ва минбаъд пардохти дивиденди он новобаста аз ҳолати молиявӣ — иқтисодии ширкатҳо дар ҳаҷми муайян бояд таъмин карда шаванд. Ҳаҷми дивиденди пешниҳодшаванда мувофиқи қонунҳои иқтисодии

этирофшуда бояд ба нормаи даромаднокии миёнаи соҳаҳои хоҷагии халқ баробар бошад ва пардохти он (дивиденд) аз тарафи соҳибкорон бо қонунҳои ҳуқуқӣ муайян карда шуда, хусусияти пардохти аввалиндарачаро дошта бошад. Дар мавриде, ки Ҷоидаи ширкат аз маблағи дивиденди пардохтшавандаи авроқи-қарза кам бошад, сарчашмаҳои ҷаиди дигар бояд дарёфт карда шаванд, то ки муаммои пардохти дивиденд ҳалли дурусти худро ёбад. Сарчашмаҳои гуногуни дорой, ки аз ҳисоби онҳо дар мавриди норасоии Ҷоида дивиденди авроқи – қарза пардохта мешаванд, пеш аз ҳама маблағи дар суратҳисоби фонди эҳтиётӣ маҳфузбуда мебошад.

Додани дивиденди саҳмияҳои афзалиятдор. Меъёр ва тарзи додани даромадҳои саҳмияҳои бартаридошта вобаста ба қонунгузори давлатҳои оид ба соҳибкорӣ муайян карда мешавад. Аз ин сабаб он дорой хусусиятҳои хос мебошад. Масалан, мувофиқи қонунгузори Русия, моликони саҳмияҳои афзалиятнок гирандаи дивиденд буда, дар мавриде, ки маблағи Ҷоида барои додани дивиденд намерасад, пардохти он аз ҳисоби фонди эҳтиётӣ, ки ширкат онро ташкил кардааст, бояд таъмин карда шаванд.

Аммо, дар як қатор давлатҳои Аврупо дивиденди саҳмияҳои афзалиятнок меъёри паст дошта, танҳо дар мавриде дивиденд дода мешавад, ки агар Ҷоида дар ширкат ҷой дода бошад. Ҳол он ки Ҷоидаи авроқи — қарза (облигатсия), новобаста аз он ки ширкат дар қадом ҳолати молиявӣ - иқтисодӣ мебошад, Ҷоида дорад ё надорад, он Ҷоида бояд пардохта шавад. Дар мавриде, ки Ҷоида барои адои дивиденди саҳмияҳои афзалиятнок камӣ мекунад, Ҷоидаи нақди мавҷударо мутаносибан ба арзиши исмӣ (номиналии) он саҳмияҳо тақсим менамоянд. Мувофиқи қоида, дорандагони чунин саҳмияҳо, аз як тараф, ҳуқуқи овоз надошта бошанд ҳам, аз тарафи дигар, онҳо ҳуқуқи аввалиндарачаи амволиро дар мавриди аз амал бозмондани ширкат доранд, ки он ифодакунандаи бартарии он саҳмия мебошад. Дар олами сармоя чунин шаклҳои саҳмияҳои афзалиятноки этирофшударо фарқ менамоянд ва вобаста ба хусусияти бурси пулу сармоя (биржаи

фондӣ) як ё якчанд шаклҳои онро дар инкишофи иқтисодиёт истифода мебаранд:

- сахмияҳои куммулятивӣ (андӯхттаъминномаюнда)

- ин шакли сахмия дивидентҳои пардохтнашударо ҳам намуда, минбаъда онҳоро ба дорандагони сахмия бармегардонад;

- сахмияҳои гардон ё бадалшаванда.

Мавриди қайд аст, ки сахмияи номбаршуда қобилияти бадалро бо сахмияҳои оддӣ дорад. Сахмияи дархостшавандаро созмондиҳандагони он тибқи нархҳои шартномавӣ, баъд аз фуруш, баргашта харидан ва ё онро ба сахмияҳои оддӣ табдил додан ҳуқуқ доранд.

- Сахмияҳои муҳлати муайяни шартӣ дошта ва пардохти дивиденди сахмияи зикршударо танҳо дар вақти муайяншуда, ё худ ба дараҷаи муайян расидани ғоида ба амал баровардан мумкин аст.

- Сахмияҳои истгоҳи барқии Сангтӯдаро ба чунин ғуруҳ шомил намудан мумкин аст.

- Сахмияҳои афзалиятнок. Созмондиҳандагон асосан миёни ташкилдиҳандагон тақсим намуда, меъёри ғоизи баландтарро ба доранда фароҳам меоранд;

-сахмияҳои ғомилӣ ба шахси мушаххас номнавис шуда, дивидендро низ ба ӯ фароҳам меорад.

-сахмияҳо ба пешниҳодгарон. Ин шакли сахмия соҳиби мушаххасро надорад, вале имконияти озод харидану фурухтанро дорад. Дивиденди онро, албатта, пешниҳоднамудагон мегиранд.

Ширкатҳои сахмияи афзалиятнок интишоркарда бо мақсади таъмини рақобатнокӣ ва мавҷудият дар олами бозорӣ ҳаракат менамояд, ки миқдори сахмияҳои интишорнамударо бо роҳи гашта харидан ва ё онҳоро ба сахмияи оддӣ табдил додан кам кунанд. Ширкатҳо дар ҳолати зарурӣ эмиссияи он сахмияҳоро кам мекунанд.

Қоидаи эътирофнашудаи рафтор дар олами бозорӣ он аст, ки эмиссияи сахмияҳои афзалиятнок бояд нисбати сармои уставӣ аз 10 ғоиз зиёд набошад.

Захираҳо. Тақсими фоида дар аксарияти давлатҳои дунё бо мақсади таъмини қобилияти рақобаттобоварӣ, ҳисоббаробарнамоиҳо, пардохтҳо (андоз, фоиз, дивиденд, қарз, бима), навсозии фондҳои асосӣ, рафъи оқибатҳои касодӣ ва пастравии қурби пул ташкил карда мешаванд. Истифодаи он тибқи қонун ва андозбандии имтиёзнок сурат мегирад. Дар шароити иқтисодиёти бозорӣ ширкатҳо чунин намудҳои захираҳоро ташкил ва истифода мекунанд:

1. Захираҳои арзишӣ (баҳодиханда);

2. Захираҳо оид ба амалигардонии ўҳдадориҳо (қарзӣ);

3. Захираҳо аз ҳисоби фоида бо мақсади пешгирии ҳодисаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии ғайриҷашмдошт.

Мувофиқи қонунҳои иқтисоди бозорӣ захираҳои арзишӣ ё баҳодиханда ба мақсади муайян дар чунин шаклҳо ташкил карда шудаанд: захираҳо оид ба қарзҳои пардохтанашуда, захираҳо нисбат ба ҷиҳозониш ва навсозии воситаҳои асосӣ, захираи кафолати сифат ва пасгардонии мол, (дар мавриде, ки маҳсулоти фурухташуда сифати бад дошта, эътибори (баҳои) ширкатро коҳонида тавонад) ва ғайра. Захираҳо оинаи воқеи арзиши дороиҳо буда, имконияти пешгиринамоии таъсири беқурбшавӣ, муфлисшавии рақибон ва қарздоронро фароҳам меорад.

Ташкили захираҳо, тибқи ўҳдадориҳо бо мақсади таъмини пардохтҳои ҳатмии дар оянда имконпазир истифода мешавад. Пардохтҳои ҳатмии имконпазир ва ташкили захира, вобаста ба андоз, қарз, фоиз, дивиденд, суғуртапулӣ ва муфлисшавӣ, ба роҳ монда мешавад. Онҳо асосан вобаста ба тарзи тақсими фоида, ки қонунгузори мамлакат муайян намудааст, аз ҳисоби фоидаҳои то андозбандӣ, ё баъди андозбандӣ ташкил карда мешавад. Захираҳо аз ҳисоби фоида, асосан, барои ширкатҳо ба мақсади ба амалбарории андӯхт ташкил карда шуда, муаммоҳои нигоҳдории сатҳи дивидендро дар шароити бад шудани ҳолати иқтисодиёт ва ҷой доштани харочотҳои ғайриҷашмдошт ҳал менамояд. Азбаски захираҳои ташкилкардашуда аз андозбандӣ озоданд, бояд, ҳатман, бо мақсади мушаххас истифода шаванд. Агар, чунин расмият аз тарафи ширкат вайрон карда шавад, он гоҳ, маблағи захираи

истифодашуда ҳамчун фоидаи аз андозбандӣ пинҳонгардида арзёбӣ карда шуда, аз корхона чарима ситонида мешавад.

Дар ҳар як ширкат ҷой доштани захира қимати онро дар назди ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ хеле ҳам баланд бардошта, имконияти гирифтани қарзҳои имтиёзнокро барои он фароҳам меоварад.

Фондҳо. Ширкатҳо — фондҳои алоҳидаи ҳавасмандгардонандаро, ба ғайр аз ҳисоби (счёт) захираҳо, ташкил диҳанд ҳам, фондҳои шонбаҳисоби захираҳо мувофиқаст. Ташкили фондҳо дар шароити механизми рақобат на танҳо барои беҳтар намудани шароити иҷтимоӣ маишӣ зисту зиндагии одамон, балки барои қонеъ гардондани эҳтиёҷоти ҳавзаӣ ғайриистеҳсолӣ нигаронида шудааст. Як қисми фоидаи ширкат ҳамчун ҳавасмандгардонанда барои пардохти дивидендҳо истифода мешавад ва соҳибкор онро аз истифодабарӣ хориҷ менамояд. Бо ҳамин ҳудуд аз даромадгирӣ аз ҳисоби он маблағ озод менамояд. Азбаски мақсади асосии соҳибкор гирифтани фоида аст, ӯ бояд ҳар як сарчашмаи озод боқимондаро бо мақсади таъмини даромади зиёд истифода барад. Роҳҳои дар муддати кӯтоҳ бадастории фоидаи зиёдро менечери ширкат мечӯяд ва аксар вақт маблағҳои озодмондаи фондҳоро барои хариди қоғазҳои қиматноки зуд нақдшаванда истифода мебарад. Гарчанде хариди қоғазҳои қиматноки дар муддати кӯтоҳ нақдшаванда фоидаи зиёдро таъмин карда натавонад ҳам, он барои ширкат шароити дар муддати кӯтоҳтарин дар бозори қоғазҳои қиматнок фурухташавиро таъмин менамояд.

Дар олами сармоя вақт нақш ва мақоми махсусро дорад ва аз ин лиҳоз ширкатҳо қоғазҳои қиматноки зудфурухташавандаро ба қоғазҳои қиматбаҳои кӯтоҳмуддат ва ӯҳдадорихои қарзӣ ҷудо мекунанд. Бо ибораи дигар, менечер дороии муваққатан озодро ба қоғазҳои зуднақдшавандаи кӯтоҳмуддат ва ӯҳдадорихои қарзӣ табдил медиҳад. Қоғазҳои қиматноки кӯтоҳмуддати зуд нақдшаванда дар шакли:

-баротҳои (векселҳои) ба муддати кӯтоҳ, ки бонк ё давлат то ба як сол додаанд;

-қоғазҳои тичоратӣ – ӯҳдадорихоӣ ширкатҳо, ки ба муддати аз як моҳ то ба як сол чоп шудаанд ва пешниҳодшаванда мебошанд;

-саҳмияҳои бартаридошта, (ниг.саволи пештарро) сурат мегирад.

Саҳмияҳои афзалиятнок низ ба гурӯҳи қоғазҳои қиматноки зуднақдшаванда мансуб буда, бо даромади саҳмиябароранда таъмин карда шуда, аз маҳдудияти мӯҳлати амал озоданд ва танҳо аз нигоҳи харидорӣ қоғазҳои қиматнок, ки ба мӯҳлати як сол онро харидааст, ба гурӯҳи қоғазҳои қиматбаҳои кӯтоҳмуддат шартан ворид намудан мумкин аст.

Қоғазҳои қиматноки зуднақдшаванда, ки ба гурӯҳи ӯҳдадорихоӣ қарзӣ мансубанд, аз авроқҳои қарзаҳои давлатӣ ва ширкатҳо (облигатсияҳои), пулҳои дар хазина ва ҳисобномаҳои дар бонк ҷойдоштаи ширкатҳо ва гувоҳномаҳои, ки бонк ба амонатдиҳандагон додааст, иборат мебошад. Шахсонӣ ҳуқуқи, ки ба бонк маблағҳои озодашонро ба муддат ва фоизи муайян амонат мегузоранд, аз бонк гувоҳнома (сертификат) мегиранд, ки онро харидану фурӯштан мумкин аст.

Вазифаи менечери молиявӣ, дар мавриди ташкили фондҳо, муайян намудани таносубияти байни пулҳои нақд ва қоғазҳои қиматбаҳо ва таъмини гуногуннамоӣ (диверсификатсия) бастаи асосии саҳмия мебошад. Гуногуннамоӣ бастаи авроқи арзишӣ (қоғазҳои қиматнок) ба мақсади инъикос намудани дигаргуниҳои бозорӣ ва бартараф кардани пастравии якбораи нархи қоғазҳои қиматнок нигаронида мешавад.

Одатан, қоғазҳои қиматноки зуднақдшавандаро ба се гурӯҳ чудо менамоянд. Ба гурӯҳи якум, қоғазҳои зуднақдшаванда, пеш аз ҳама – қарзҳои оидатӣ (дебиторӣ), қарз ба хизматчиён, маблағҳои дар амонат буда дохил мешаванд.

Қарзи оидатӣ гуфта, маблағро меноманд, ки харидор (истеъмолкунанда) ба фурӯшанда (истеҳсолкунанда) месупорад. Ба гурӯҳи дуввум, қоғазҳои қиматноки нақдшавандагии мутлақ, яъне пулҳои дар хазина ва ҳисобномаҳо ҷойдошта – санг ва фулузоти қиматнок дохил карда мешавад. Ба гурӯҳи саввум,

дороиҳои нақдшавандагии сирати сусти дошта, яъне захираи ашёи хом, материал, маводҳои нимтайёр, маҳсулоти тайёр ва ғайра ворид карда мешавад.

Ҳаҷм ва таносуби фонд вобаста ба вазъи иқтисод ва тақозои бозор аз тарафи менечер муайян карда мешавад, ки он ҳамчун воситаи нисбии ҳалли муаммоҳои ширкатҳо аст.

Даромадҳои сахмияҳои оддӣ

Субъектҳои, ки соҳиби ширкат мебошанд, худ сармоягузори сахмияҳои оддӣ ҳастанд. Соҳиби ширкат, ки сахмияҳои корхонаи худро харидааст, ифодакунандаи таваккали хело шадид мебошанд. Дар олами бозоргонӣ сармояи ба сахмияи оддӣ гузошташударо сармоягузори хатарнок меноманд. Меъёри даромади сахмияи оддиро оид ба пардохт қарори директорҳо муайян менамояд. Дорандаи сахмияи оддӣ на танҳо даромади устувору мунтазам, балки ҳуқуқи овозро низ пайдо мекунад. Пардохти даромадҳои устувору мунтазам на танҳо нишондиҳандаи ҳолати ширкатҳо, балки яке аз шартҳои асосии таъмини нархи устувори сахҳом аст.

Дар мавриде, ки ширкат даромаднокии пасттаринро нишон медиҳад, вазифаи асосии менечер дар ин асно аз он иборат аст, ки дар асоси таҳлил на танҳо муайян намудани сабаби он, балки муайян намудани ҳаҷми маблағи аз ҳисоби баровардани сахмия чамъкardашуда ва микдори даромади ба дорандаи сахҳом додашвандаро муайян намояд.

Дар ин ҳолат, менечер аз ду яке аз имкониятҳои истифода карда метавонад:

1. муфлис эълон кардани корхона; 2. аз ҳисоби қарз пардохтани дивиденти дорандагони сахмия. Чавҳари асосии онро қабули қарори мусоид перомуни масрафи камтарин ташкил медиҳад.

Дар ҳаёти иқтисодии ширкатҳо лаҳзаҳои мешаванд, ки ба ҷои фоида онҳо зарар мебинанд, аммо дар чунин ҳолат низ ба дорандагони сахмия ширкатҳо додани даромади сахмияро таъмин мекунанд ва бо ҳамин худро аз мушкilotи иқтисодӣ каму беш озод менамоянд. Мувофиқи қоидаи меъёри даромади ба дорандаи сахҳом оддӣ пардохташаванда ба даромаднокии миёнаи хоҷагии халқ ва ё ба фоизи қарзи бонкӣ бояд баробар бошад. Меъёри

номбаршуда вобаста ба ҳолати иқтисоди молиявии мамлакат ва ширкат дар асоси баҳисобгирии таъсири чунин омилҳо: сатҳи раванк, дурнамои инкишоф, меъёри фоизи қарз муайян карда мешавад. Бояд тазаккур дод, ки меъёри пардохти фоиз устувор буда, тағйирёбии он вобаста ба ҳолати иқтисод ба вучуд меояд. Баъзан чунин мешавад, ки саҳмияи дар ибтидои амал хело паст, минбаъд дар оянда хеле боло меравад. Андозаи даромадҳои саҳмияҳои оддӣ, ҳамчун таносуби фоидаи софи дар ихтиёри ширкат монда, баъдаз пардохти судҳои авроқҳои қарза, саҳмияҳои афзалиятнок, чудо қардани маблағ ба ҳисоби фонди эҳтиётӣ ва фондҳо ба тамоми сармоияи саҳомӣ ва ё ба тамоми сармоияи асосӣ, муайян карда мешавад. Ҳаминро бояд ба инобат гирифт, ки ченаки даромади саҳмияи оддӣ, аз як тараф, муайяннамоёндаи «катировкаи» саҳомӣ ва нархи он дар бозор бошад, аз тарафи дигар, муайянкунандаи арзиши саҳом ҳаст. Менечер, ба тарзи ғайрирасмӣ, зариби (коэффисенти) «котировкаро» ин тавр муайян менамояд.

$$\text{Зариби котировка} = \frac{\text{меъёри солони даромади саҳноми}}{\text{меъёри сабти бонки (банковская учетная ставка)}}$$

Нархи бозории саҳмия, пеш аз ҳама, ба андозаи даромаде, ки он таъмин мекунад, вобаста аст. Дар мавриди нархи бозории саҳмияро муайян намудан, имконияти ҳозира ва ояндаи ширкатро нисбати даромади ояндаи он, ва сатҳи таваққали сармоиягузорӣ, ки тақозоро оид ба саҳмия ва арзиши бозории он фароҳам меорад, ба инобат мегиранд. Нархҳои, ки дар биржаи сармоияву дорой оиди саҳмом ба вучуд меоянд, арзиши воҳиди пулии ба саҳмом гузошташударо муайян мекунанд.

$$A_{внс} = \frac{D_d}{D_{сac}} C_{рd}$$

D_d – даромаде, ки ба ҳар як саҳмом дар соли чорӣ мепардозанд;

$A_{внс}$ – арзиши воҳиди пули ба саҳмом гузошташуда;

$D_{сac}$ – даромади соф ба ҳар як саҳмом;

$C_{рd}$ – суръати рушди ченаки дорой.

Даромади софро аз ҳар як сахмия, ҳамчун фарқи нархи бозори сахмия ва арзиши паҳннамоии он, дар байни харидорон муайян мекунад. Фарқи байни нархи бозорӣ ва исмии (номиналии) сахмия фоидаи сахмиядорро ташкил медиҳад.

Агар ширкатҳои саҳомпаҳнкунанда даромади баланди сахмияро пешниҳод кунанд, он гоҳ дар сармоғгузор (харидори сахмия) дудилагӣ бавучуд омада метавонад. Дар ин ҳолат эҳтимолияти баланд шудани қадру қимати ширкат ба миён омада, кӯтоҳандешӣ ва дар оянда вазъияти ногувори молиявиро ба вучуд оварда, бо ҳамин, боварии ҳиссагузoronро нисбат ба ширкат суст мегардонад.

Бобби 9. МЕНЕҶМЕНТИ АНДОЗ ВА АНДОЗБАНДӢ

9.1. Моҳият ва хусусиятҳои андозу андозбандӣ.

9.2. Андозу андозбандӣ ва идораи он.

9.1. Моҳият ва хусусиятҳои андозу андозбандӣ

Андозу андозбандӣ дар заминаи бавучудоии синфҳои ҷамъиятӣ ба вучуд омада, таърихи дурударози инкишоф ва рушдро дар бар мегирад.

Давраи махсуси нашъунамои андозу андозбандӣ дар шароити ҳукмронии муносибатҳои бозорӣ ба миён омадааст. Хусусияти фарқкунандаи андоз аз он иборат аст, ки он ҳамчун механизми универсалии танзими иқтисодӣ истифода шуда, рафти таракқиёту пешрафти мамлакатро муайян мекунад. Ба раванди инкишоф ва ташаккули он системаи андоз ва қонунгузориҳо оид ба он нақш ва мақоми хоса пайдо мекунад.

Андоз пардохти ҳатмӣ ва ғайриэквивалентӣ мебошад, ки дар вақти муайян бо меъёрҳои муайянкардашуда ба буча супорида мешавад. Ҳар як низоми иқтисодӣ аз андозу андозбандӣ эмин нест. Таҷрибаи иқтисодию сиёсии ҳуқуқии ҷаҳонӣ, вобаста ба мақсади олии он тарзи истехсолот, моҳирона истифода шуда, андозу андозбандиро бо ёрии қонунҳои қабулшуда ба механизми идораи давлатӣ табдил медиҳанд.

Тоҷикон низ оид ба андозу андозбандӣ таърихи бою ғани доранд, ки аз таҷрибаи гузаштаи он барои ҳаёти имрӯза имконияти баҳрабардорӣ ҷой дорад.

Гузариш ба иқтисоди бозорӣ ва қабули Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон миқдор ва сохти таркибии андозҳоро тағйир дода, имконияти идораи иқтисодии андозу андозбандиро фароҳам овард.

Мувофиқи Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон андозҳо ба ҳабаҳ номгӯӣ ҷудо карда шуда, ба ҳукуматҳои маҳаллӣ ҳуқуқи мустақилона муайян ва қабул намудани номгӯи нави онҳо дода мешавад.

Системаи андоз ва андозбандии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба андозҳои умумидавлатӣ ва маҳаллӣ, мустақим ва ғайримустақим, барои шахсони ҳуқуқию воқеӣ ва ғайра ҷудо карда шудааст. Ин тарзи тақсимбандӣ имконияти моҳирона идора намудани иқтисоди фароҳам оварда метавонад.

Соҳтори андозу андозбандии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси таҷрибаи дар зарфи солҳои 1993 – 1998 андӯхташуда тасдиқ гардида, ҳамчун механизми идораи Микро ва Макроиқтисод истифода карда мешавад.

Давлат дар асоси номгуӣ меъёр ва микдори андозсупорандагон, ки аз қайди ташкилотҳои андозбанд гузаштаанд, вобаста ба зариби бекурбу бақурбшавӣ нисбат ба хароҷотҳои дар буҷа пешбинишуда вазъияти буҷавиро оид ба ташкил ва истиқрори даромад тартиб медиҳад.

Микдор ва меъёри андозҳо, ки дар Кодекси андоз тасниф шудааст, ҳамчун воситаи ифодаи сатҳи инкишофи иқтисодӣ ва вобастагии он ба равандҳои ҳамгирӣ ва самаранокии системаи андози Ҷумҳурии Тоҷикистон хизмат мекунад. Микдори андозҳо барои ҳар як соҳаи иқтисод меъёри муайянкунандаи шароити фаъолияти хоҷагии халқ буда метавонад. Номгуӣ андозҳо бояд гуногун бошад, вагарна, дар ҳолате, ки буҳронҳои иқтисодӣ ба вуқӯ мепаиванданд, микдори ками андоз низ ба буҳрон дучор шуда, монетаи фаъолияти хоҷагии халқ шуда метавонад. Номгуӣ микдори андозҳо дар шароити бозор бояд хусусият ва имконияти зудбадалӣ (маневрӣ) дошта бошад.

Дар системаи андоз омили аз ҳама асосӣ сифат мебошад. Таҳти сифат аз ҷиҳати илмӣ вобаста ба ҳолати мамлакат асоснок будани нормативҳо ва методҳои пардохти андозҳо фаҳмида мешавад.

Андоз ва андозбандӣ дар қорҷубаи чунин услубҳо (принсипҳо) ташкил карда мешавад:

-андозҳо бояд имконияти паст намудани хароҷотҳои тағйирёбандаро дар сатҳи фаъолияти ибтидоӣ таъмин наоянд;

- онҳо бояд ба рақобатпазирӣ дар сатҳи макроиқтисод мусоидат наоянд;

- ташкилкунандаи ҳавасмандии истифодаи технологияи нав бошанд;

- сифати системаи андозро бо самаранокии моликияти соҳибкор пайваста тавонанд;

- системаи андозбандии мавҷуда ҳимоятгар ва эҳёкунандаи соҳибкорию ватанӣ бошад.

Барои мамлакатҳое, ки мустақилияти иқтисодӣ надоранд ва онҳо дар талоши ташкили он мебошанд, андоз ва системаи андозбандӣ хусусияти худро доранд. Дар ин ҷо барои онҳое, ки технологияи навро ба мамлакат ворид намуда, соҳаҳои нави фаъолиятро ташкил карданианд, имтиёзҳои андозӣ бояд ҷорӣ карда шаванд. Давлат барои ояндаи наздик – бозори предметҳои истеъмолӣ ва барои дурнамоии он, - бозори воситаҳои истеҳсолот ва технологияи навро бояд зеро ҳимояи худ гирад.

Система ва меъёрҳои муайянкардашудаи андоз бояд вобаста ба воқеияти иқтисодии ҷойдошта ба гурӯҳе така карда, имконияти маблағгузорӣ ва баргардони қарзи давлатӣ ва соҳибкоро таъмин намуда, заминаи инкишофи онро фароҳам орад.

Қабули Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон давраи ягонаро оид ба андозу андозбандӣ фароҳам оварда, принципҳои ягонаи андозбандиро барои ноҳияҳои гуногуни ҷумҳурӣ муҳайё месозад, ки он аз якмаротибагӣ, бебозгашт, оддӣ ва одилона будани андозбандӣ шаҳодат медиҳад.

Новобаста аз даври замон ва қабули қонунҳо, андозу андозбандӣ дорои чунин вазифаҳои мушаххас – ситонидан, тақсим, танзим, назорат ва ҳавасмандгардонӣ мебошад.

Вазифаҳои андоз дар маҷмӯи моҳият, мавқеъ ва мақоми онро дар ҷамъият ифода менамояд.

Ҳаминро бояд қайд кард, ки вобаста ба таносубе, ки арзиши азнавбавучудовардашуда тақсим карда мешавад, (яъне мо андозситониро дар назар дорем), нерӯ ва иқтидори иқтисодии соҳибкор таъмин карда мешавад. Дар шароити иқтисоди бозорӣ пардохти ҳамаи намудҳои андоз аз тарафи соҳибкор, ҳамчун хароҷот шарҳ дода шуда, ба арзиши аслии маҳсулот ва ё хизматрасонӣ дохил карда мешавад, ки дар ниҳоят ба ҳаҷми

фоида бетаъсир буда наметавонад. Аз ин сабаб, агар соҳибкор 1 рубл фоида гирифта, аз он зиёда аз 50 тинро дар шаклҳои гуногун ҳамчун андоз супорад, он гоҳ ӯ аз ҳолати кушоди (легалии) амал, ба ҳолати пушида (ғайрилегалии)-и амал мегузарад ва имкониятҳои ташкили фондҳои зарурӣ ва таносуби муайяни хоҷагидориро аз даст медиҳад.

Аз ҳамин васила, меъёри андозҳо дар шакли кул ба ақидаи мо, бояд ба суммаи фоидаи миёнаи хоҷагии халқ баробар бошад ва ба ҳарду ҷониб, соҳибкор ва давлат, имконияти тадбиқи ӯҳдадориро фароҳам оварда тавонад.

Меъёри андоз аз ҷониби давлат, ҳамчун механизми дискретсионӣ ва автоматии танзим, бояд истифода карда шавад. Андоз, ҳамчун механизми дискретсионии танзими иқтисод, фаъолияти бошууронаи соҳибкорону менечеронро вобаста ба ҳолати иқтисодиёт ифода мекунад. Каму зиёд шудани андоз сабаби тағйирёбии арзиши аслии маҳсулот ва хизматрасониҳо мебошад.

Андоз, ҳамчун механизми автоматии танзими иқтисодиёт, бо роҳи каму зиёд намудани хароҷот, миқдори андозии супоридашударо тағйир медиҳад. Таносубияте, ки аз рӯи он андоз ситонида мешавад, бояд дар сиёсати андозбандии давлат акс ёфта, аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуда бошад. Андоз ва низоми андозбандии ҷорикардшуда ҳамчун эҳнамояндаи сохти таркибии хоҷагии нав ба муносибатҳои бозоргонӣ мувофиқат намуда, фазои мусоидтарини рақобат ва таносубияти нави шаклҳои моликиятро бояд фароҳам оварда тавонад. Омилҳои объективӣ ва субъективӣ, ки метавонад андозро ба ҳайси фишанги эҳё, ё механизми таназзули иқтисодиёт табдил диҳанд, вазифаҳои худӣ андоз ба ҳисоб мераванд. Вазифаҳои андоз бояд бо системаи худӣ андоз алоқаманд бошанд, яъне мустақим ва ғайримустақими маҳалию умумидавлатӣ, шахсони ҳуқуқию воқеӣ супорандагонӣ андозро дар бар гирифта, ба рафти ҳамгирии дохилидавлатӣ ва байнидавлатӣ таъсир расонда, мунтазамиро фароҳам оварда тавонад.

9.2. Андозу андозбандӣ ва идораи он

Идораи андозу андозбандӣ дар шароити бозор ду сатҳ -- корхона ва давлатро дар бар мегирад.

Аз як тараф, ҳарду сатҳи идораи иқтисодӣ тибқи қонунҳои маъмурий ба низом дароварда шаванд, аз тарафи дигар, ба идораи қонунҳои иқтисодӣ бозор (талаботу тақлифот) таъсир мерасонад, ки омӯзишу баҳисобгирии он воситаи пурратар дар амал тадбиқ намудани менечменти андозу андозбандӣ мебошад. Механизмҳои, ки бо ёрии он андозу андозбандӣ амалӣ гардонда мешавад, тактика ё стратегияи андозбандӣ, таҳлилу хулосабарорӣ ва банақшагирию ояндабинӣ, назорату танзим мебошанд. Таҳлилу хулосабарорӣ, вобаста ба сатҳи менечменти зикршуда, дар асоси истифодаи воқеиятҳои бозорӣ амалӣ мешавад. Таҳлилу хулосабарории шахси ҳуқуқӣ оид ба андозу андозбандӣ, нисбат ба меъёрҳо ва номгуӣ андозҳои дар кодекси андоз пешбинишуда, ҷой дорад. Таҳлил нисбат ба ғоидаи интзорӣ ба амал бароварда шуда, таносуби андози супоридашаванда ва ғоидаи боқимонда муайян карда шуда, имконияти аз ҳисоби воситаҳои худӣ ва қарзӣ хоҷагидорӣ карданро муайян мекунанд.

Дар мавриди баамалбарории таҳлил сатҳи қурби пул ва фузунсозии андоз оид ба ҳаҷми истеҳсол ва тағйирёбии талабот дар бозор бояд ба инобат гирифта шуда, вобаста ба он, хулоса оид ба хоҷагидории минбаъда қабул карда шавад.

Ҳангоми таҳлил вариантҳои аз даст додани қобилияти ҳисоббаробарнамоиҳо ва имконияти пардохти андоз аз ҳисоби сарчашмаҳои гуногун бояд муайян карда шавад.

Таҳлил ва хулосабарорӣ, ҳамчун шакли идораи андозу андозбандӣ, аз он сабаб аҳамияти иқтисодӣ дорад, ки баъзе андозҳоро шахси ҳуқуқӣ новобаста аз он, ки ӯ амал менамояд ва ё аз фаъолият мондааст, бояд супорад. Имконияти пардохти андозро вобаста ба ҳолати истеҳсолот шахси ҳуқуқӣ бояд муайян намояд ва дар мавриди ҷой надоштани имконият варианти ҳалли онро бо ёрии сарчашмаи корпоратсия ва ё хайрия пайдо намояд.

Таҳлилу хулосабарории давлатӣ, пеш аз ҳама, дар асоси муайян намудани тамоюли тақозою арза, фузунсозии андоз,

қурби пул, даромаднокии миёнаи хоҷагии халқ, миқдори миёнаи соҳибкорони нав ва муфлисшавии онҳо, алоқамандии ҳамгирой (интеграсионӣ) ва бурду боҳти он ва самарани содироти софро дарбар мегирад.

Механизми дигари идораи андозу андозбандӣ банақшагирии пардохти он мебошад. Вобаста ба нақшаи соҳибкорӣ ва ё миқдори маҳсулоти фурухташаванда, менечери молиявӣ пардохти соли якум, дуум ва сейуми андозро ҳамчун харочоти аввалиндараҷа, вобаста ба талабот ва сатҳи нарх ба маҳсулоти истеҳсолкардашаванда, муайян карда, харочоти хешро муайян менамояд.

Андозсупорандаро сатҳи нарх ба маҳсулоти истеҳсол кардашаванда ва ҳаҷми андоз нисбат ба он нарх ором намегузорад ва аз ин сабаб банақшагирии пардохти андоз зиддияти байни субъекти моликият ва давлатро ифода намуда, оптималӣ будани онро ифода менамояд. Ба нақшагирии пардохти андоз дар шакли нақшаи соҳибкорӣ дар асоси нишондиҳандаҳои дар боло зикр гардида ба амал бароварда мешаванд. Банақшагирии молиявӣ ифоданамояндаи таносубият ва муносибатҳо бо ташкилотҳои худӣ, қарздиҳанда, бучет, давлат ва мутахассисони дар ҳамин корхона коркунанда мебошад.

Барои бақонокии ширкатро дар олами бозор таъмин намудан ва каму беш ҳолати устувори молиявиро фароҳам овардан, вақти давраҳои такрористеҳсолро ба инобат гирифта, таъсири тақозо ва арзаи берунаро ба ҳолати молиявии ширкат муайян намудан, мувофиқи матлаб мебошад. Нақшаи молиявии ширкат имконияти пардохтҳои якуминдараҷаро аз ҳисоби воситаҳои худӣ ва қарзӣ, вобаста ба ҳолатҳои эҳтимолии корхона ва қоидаи рафтори истеъмолгар бояд ифода карда тавонад.

Танҳо дар ҳамин сурат нақшаи андоз ҳамчун воситаи идораи ширкат, натиҷаи дилхоҳ дода метавонад. Ширкатҳо, ҳеч гоҳ нақшаи андозу андозбандиро алоҳида тартиб намедиханд, чунки он як чузъи нақшаи молиявии ширкат аст.

Корхонаҳо дар ҳолати мушкilotи молиявӣ роҳҳои қонунӣ ва ғайриқонунии аз андозсупорӣ озод намудани корхонаи худро низ дида мебароянд.

Ҳамин ҷоизи қайд аст, ки банақшагирии андозу андозбандӣ дар сатҳи давлат, нисбат ба банақшагирии он дар сатҳи ширкат, муаммоҳо ва мушкилоти зиёдтареро дорад.

Банақшагирии андозу андозбандӣ дар сатҳи давлат бо мақсади муайян намудани ҳолати қисми даромади буҷа, дар асоси баҳисобгирии миқдори андозсупорандагони дар китоби реестри давлатӣ қайдшуда ва зариби (коэффисенти) аҳолие, ки нав бо соҳибкорӣ машғул мешаванд ва муфлисшавии миёнаи онҳо ба ҳисоб гирифта мешавад. Баъд аз рақамҳои ҷойдоштаро бо мақсади банақшагирӣ ҳисоб намудан, таҳлили вазъи андозу андозбандӣ ва майли онро муайян намуда, аз он истифода бурдан мувофиқи матлаб мебошад. Барои банақшагирии давлатии андозу андозбандӣ омӯзиши тамоюли тағйирёбии бозори мамлакат ва ҷаҳонӣ зарур мебошад.

Омӯзиши бозор, вобаста ба тарзи мавҷудан баҳисобгирии маҷмуи маҳсулоти миллий дар мамлакат, аз руи даромадҳо ва харочотҳо ба роҳ монда мешавад. Мақсади омӯзиши бозор, дар асоси ҷорӣ намудани декларатсияи даромад, харочотҳои сармоягузорӣ ва давлатӣ, муайян намудани тамоюли тағйирёбии бозор ва майли номгуӣ андозҳо ҳаҷми гуншавии он нисбат ба буҷа мебошад.

Барои амалигардонии банақшагирии воридшавии андозҳо баҳисобгирӣ ва истифодаи зариби фузунсозии андоз ва дисконтинामीи пасандоз низ зарур мебошад. Ба гайр аз ин, барои банақшагирии ҳаҷми андозҳо зарур аст, ки мо зариби майл ба истеъмол ва пасандозро муайян намуда, таъсири онро нисбат ба ҳаҷми умумии андози ҷамъовардашаванда муайян намоем. Дар мавриди тадбиқ ва банақшагирии андоз бояд тамоюли тағйироти сатҳи нархҳо ба маҳсулоти ватанӣ ва хоричӣ, ки вориду содиршавандаанд, ба ҳисоб гирифта шуда, сатҳи даромаднокии миёнаи хоҷагии халқу аҳоли ва зариби муайяни аз андозсупорӣ саркашикунандагону ҷаримакардашудагон дақиқ карда шуда, нақша тартиб дода шавад.

Барои ҳолати устувори молиявии мамлакатро таъмин намудан ба нақшагирӣ ва таҳлил нисбат ба 17-номгуӣ андозҳои

дар кодекс пешбинишуда ба амал бароварда шуда, ҳиссаи андозхоро нисбати ба андозсупорандагон, харочоти миёнаи хочагии халқ муайян намуда, тавсияхоро оид ба ислохот пешбинӣ намудан зарур аст. Вобаста ба ҳолати бозори мамлакат ва меъёри андозҳо пеши роҳи бӯҳрони иқтисодии имконпазир ва ё бӯҳрони камистехсолнамоиро гирифтани мумкин аст, ки онро дар нақшаи солона ё худ перспективӣ пешбинӣ намудан имконпазир аст. Дар нақша бояд сатҳи муносибатҳои байналхалқӣ ва таъсири онҳо ба воридшавии андоз муайян гардида, то ба кадом дараҷа ҳимоя шудани манфиати иқтисодии Тоҷикистон аниқ нишон дода шавад.

Раванди банақшагирии андоз, ки ба муносибатҳои байналхалқӣ алоқаманд аст, зариби бозоргирии он ширкату давлатҳо ва баҳисобгирии онҳо воситаи таъмини эътимодноки воридшавии андозҳо ба буча мебошанд.

Дар мавриди банақшагирии андоз муайян намудани меъёри таъсири танзимдиҳандагони автоматикӣ ва дискрисионии молиявӣ ва таъсири тақозою арза хело муфид буда, ҳамчун воситаи танзими иқтисодиёт хизмат мекунад.

Агар дар мамлакат танзими нисбии нарх аз тарафи давлат қарор карда шуда бошад, (ҳол он ки аксарияти давлатҳои дунё онро истифода мебаранд), он бояд дар мавриди банақшагири ва вариантҳои гуногуни он ба ҳисоб гирифта шавад. Банақшагирии андоз аз тарафи давлат имкон медиҳад, ки дараҷаю меъёри ба соҳибқарор машғулшаванда ва ё хоричшаванда ба ҳисоби миёна ба ҳисоб гирифта, вобаста ба он, ҳаҷми воридшавии андоз пешбинӣ карда шавад.

Нишондиҳандае, ки таъсири он бояд ҳатман ба инобат гирифта шавад, таносуби андоз нисбат ба даромади шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ мебошад, ба ибораи дигар, вазни андоз нисбати даромадҳо бояд муайян карда шавад. Яке аз воситаҳои, ки бо ёрии он менечменти андоз дар ҳаёт татбиқ мешавад, истифодаи меъёри андоз, ҳамчун воситаи танзими иқтисодиёт, барои ҳамаи сатҳи иқтисодиёт, яъне микро ва макроиқтисод мебошад. Ақидаи мазкур дар асоси чунин нигоҳ ба иқтисодиёт ба миён омадааст.

Ҳамаи шаклҳои соҳибкорӣ бо мақсади ба даст овардани натиҷаи дилхоҳи молиявӣ ташкил карда мешаванд, вале мо, новобаста аз худ, дар ҳаёти иқтисодӣ ҷой доштани таносубияти муайянро, ки вобаста ба доираи интиҳобкардаамон худамон фароҳам меорем ва қисми дигари онро бо меъёрҳои, ки ташкилотҳои молиявӣ муайян менамоянд, ташкил медиҳем, дар мавриди хоҷагидорӣ ҳамчун қонуни инкишофи мунтазаму муттаносиб фаромуш менамоем. Ҳол он ки, ташкили фонди барқарорнамоӣ, истеъмоли ва андухт, худ фароҳамории таносубияти муайяни натиҷадиханда аст.

Дар мавриде, ки вобаста ба қонунҳои иқтисоди бозорӣ, бонавбат, паи ҳам пардохтани уҳдадорихои соҳибкорӣ, нисбат ба субъектҳои моликият муайян карда мешавад, риояи таносубияти иқтисодӣ механизми идораи иқтисодӣ буда, шакли ифодаи менечменти андоз мегардад. Мо ин ҷо пардохти андоз, дивиденд, фоиз, ҳаққи қарз ва ташкили фондҳои эҳтиётӣ, сугурта ва ғайраро дар назар дорем. Самараи чунин менечмент на танҳо ба фаъолияти менечер, балки фаъолияти давлат, ҳамчун фароҳаморандаи зерсохти (инфраструктураи) бозорӣ, муайянқунандаи шакл ва намуди никишофи бозор ва ҳиссаи муфлиси он вобаста мебошад. Давлат микдори соҳибкорӣ ва зичшавии ғоиданокии миёнаи онро муайян менамояд, ки онҳо дар якҷояги ҳамчун воситаи танзими иқтисодиёт сурат мегиранд. Нишондихандаҳои дигаре, ки воситаи танзими иқтисодиёт буда, бо ёрии он давлат мақсади худро амалӣ менамояд, имтиёзҳо ва тақсимбандии андоз ба андози маҳаллию умумидавлатӣ, мустақиму ғайримустақим ва ҳаҷми хароҷотҳои давлатӣ мебошад. Танзими иқтисодиёт дар асоси таҳлил ва омӯзиши бозори Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба роҳ монда шавад.

Боби 10. ТАҲЛИЛИ ҲОЛАТИ МОЛИЯВИИ ШИРКАТҲО

- 10.1. Моҳият ва зарурияти таҳлили молиявӣ.
- 10.2. Таҳлили ҳолати берунии молиявии ширкатҳо.
- 10.3. Нишондиҳандаҳои алоҳидаи таҳлили молиявии беруна.
- 10.4. Ҳисобнамой, даромадноқӣ ва даромад.

10.1. Моҳият ва зарурияти таҳлили молиявӣ

Фаъолияти иқтисодии шахсони ҳуқуқӣ ва воқеъӣ, новобаста ба муносибатҳои истеҳсолии дар ҷамъият ҳукмрон, ҳолати муайяни иқтисодӣ – молиявиро пайдо мекунад.

Вазифаи иқтисодчӣ ба амал баровардани тадқиқот нисбат ба ҳолати иқтисоди молиявии доираи амал ва вобаста ба натиҷаи таҳлил гузоштани вазифаҳои мушаххас оид ба пиёдамоии мақсад аст.

Ҳолати молиявии соҳибкориро нишондиҳандаҳои гуногун оид ба ташкил, тақсим ва истифодабарии фондҳои пулии таъиноти ҳосдошта, ки дар мавриди тақсим ва аз нав тақсими маҳсулоти умумии миллӣ ва даромади миллӣ ба вучуд омадааст, инъикос менамояд. Ҳолати иқтисоди молиявии ширкатҳоро натиҷаи фаъолият ва то ба кадом сатҳ оқилона будани қарори менечер, инъикос менамояд. Натиҷаи таҳлилу тадқиқотҳои иқтисоди молиявӣ на танҳо барои қабули қарори мушаххаси ширкатҳо, балки барои ҳамкорон, қарздиҳандагон, сугуртакунандагон, андозситонандаҳо, бонкҳо, аудиторон, ташкилотҳои молиявӣ ва давлатҳо низ даркор мебошад.

Вобаста ба мавқеи сармоя дар такрористеҳсол ба соҳибкор ва менечер ба амал баровардани чунин таҳлилҳо зарур ва шарт аст.

Якум. Шахс аввало қобилият ва дороии хешро нисбат ба соҳаи интихобкардаи худ таҳлил намуда, қарори мушаххасеро қабул намояд. Натиҷаи таҳлил мавқеи соҳибкорро дар бозори иқтисодӣ инъикос менамояд. Дар шароити иқтисоди бозорӣ бонк

ва ташкилотҳои илмию молиявӣ воқеӣ будани натиҷаҳои таҳлил ва самаранок будани ҷорабиниҳои андешидашударо кафолат медиҳад.

Дуюм. Тадқиқи ҳолати молиявӣ иқтисодии ширкатҳоро мутахассисоне, ки соҳибкор ба сифати менеҷер, ҳисобдор, тафтишотчи ва ғайра дар асоси озмун ба қор гирифтааст, ба амал мебароранд. Донишҷӯёни бахши иқтисод вобаста ба дониш ва таҷрибаи ҷамъкардашон тағбиқнамояндаи таҳлили молиявӣ — иқтисодӣ буда, бо натиҷаи он, ки ифшоқунандаи малакаи ихтисосии онҳост, метавонанд рейтингҳои ширкатро ба осмон бардоранд ва ё онро ба замин зананд. Рейтингҳои ширкат, мавқеъ ва ҳолати он дар бозор кафолатдиҳандаи донишмандӣ ва мутахассис будани иқтисодчи аст.

Сеюм. Дар мавриде, ки таҳлил ва ҷорабиниҳои менеҷер бар ширкат нисбат ба риҳоқи ҳолати иқтисодии он дар бозор натиҷаи дилхоҳ намедиҳад, соҳибкор бо ташкилотҳои аудитори ватанӣ ва ё хориҷӣ дар асоси адои музд шартномаҳо оид ба баамалбарории таҳлил ва таъмини бақаноқии ширкат мебаранд. Ташкилоти аудиторӣ муассисаи бегараз аст, ки дар асоси таҳлил ва таъмини бақои қорхонаҳо соҳибқорони худро низ нигоҳ медорад. Ташкили хизмати аудиторӣ, аз як тараф, кафолатдиҳандаи нигоҳдории сирри тижоратии ширкат бошад, аз тарафи дигар, он мутахассисҳои бахши иқтисодии ширкатро бо хизматчиёни худаш иваз намуда, ба иқтисодчиёни ширкат бароҳмони қорҳои иқтисодиро меомӯзонад. Дар аксари маврид ташкилоти аудиторӣ баъд аз ба анҷом расонидани таҳлил аз ҳисоби маблағҳои ба худаш тааллуқдошта сармоягузори нисбат ба ширкат таъмин намуда, бақои онро дар олами бозорӣ фароҳам меорад.

Муносибат ва қонунҳои иқтисодии бозорӣ сабабгори ҷой доштани ду намуди таҳлили иқтисодии молиявӣ мебошад. Рақобат, сирри тижоратӣ, қобилият, рейтинг ва дигар мафҳумҳои иқтисодии бозорӣ сабабгори онанд, ки ширкат нишондиҳандаҳои бозоргирандагӣ, қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ, даромаднокӣ, оянданокӣ ва бақоро бо фоиз ифода намуда, ба онҳое, ки ба қорхона муносибатҳои иқтисодӣ барқарор менамоянд, пешкаш

менамояд. Бо ифодаи дигар, бо ёрии тахлили молиявӣ ширкат ба дигарон бозоргир будани ширкатро нишон дода, бо ёрии он нишондиҳандаҳо тахлили худро нисбат ба ширкат ба амал бароварда, сатҳи эътиқоди муайянеро пайдо мекунонад, то ки ба он хатари камтар таҳдид намояд.

Тахлили молиявии пешкашкардашуда дучониба буда, дар иқтисоди бозорӣ бо номи тахлили беруна маълум аст. Хислати дучонибагӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки аз як ҷанба, ширкат худастро агар ба дигарон нишон диҳад, аз дигар тараф, дигарон рақамҳои иқтисодии онро таҳлил намуда, нисбат ба амал ва кори он хулоса бароварда тадбир меандешанд.

Намуди дуҷуми тахлили дохилиширкатӣ ба мақсади муайян намудани тамоюлҳои ҳаракати ширкат дар олами номаълуми иқтисоди бозорӣ дар асоси омӯзиши тақозою арзаи бозорӣ ва ташкили тамсилаҳои гуногуни нарх гузаронида мешавад. Тахлили номбаршуда метавонад оид ба шаклҳои шугъл аз тарафи шӯъбаҳои менечменту маркетинг ташкил карда шавад. Дар доираи тахлили дохилию истехсолӣ рақамҳои таҳлилшаванда маҳдудият надоранд, аз доираи ширкат берун бароварда намешавад ва он ҳамчун сирри тиҷоратӣ маҳфуз мемонад.

Тахлили иқтисоди молиявии беруна ва дохилиистехсолиро менечери молиявӣ, вобаста ба вазифаҳои дар назди истехсолот гузоштаи тақозо ва арзаи бозорӣ ҳал менамояд.

Тахлили молиявӣ асосан барои муайян намудани:

- мавқеи ширкат дар олами пуррақобати номаълум.;
- сабаб ва омилҳои, ки тағйирёбии ҳолати молиявиро фароҳам меоваранд;
- дигаргуншавии нишондиҳандаи молиявӣ ва сатҳи таъсири омилҳои ба онҳо таъсиррасонида;
- баҳои ширкат, вобаста ба ҳолати бавучудомада ва тасдиқи қарор оид ба давом додан ва ё қатъ намудани фаъолият ва ғайра зарур мебошад.

Тахлили молиявӣ на танҳо ба менечерони ширкат, балки ба ҳамаи шахсони ҳуқуқии бо он муносибатдошта ва дар оянда муносибатпайдокунанда, ҳатмӣ ва зарур мебошад. Барои ононе,

ки бо ширкат минбаъд муносибат барқарор карданианд, таҳлил ва татқиқот имконияти қабули қарори ягонаи дурустро нисбат ба худдорӣ ва нигоҳ доштани ин муносибатҳо ба вучуд меорад.

Таҳлили молиявӣ ба соҳибкор ва менечер имконияти муайян кардани ҳадду ҳудуди ҳалли муаммоҳои иқтисодӣ ва дуруст вазифагузорӣ карданро фароҳам меоварад. Ин, дар навбати худ, ба ғанигардонии сарвати соҳибкор ё худ, ба касодию муфлисшавӣ дучор гардидани онро густариш медиҳад.

Таҳлили молиявии ширкат оид ба фаъолияти давлат, қарздиҳандагону фурӯшандагон ҳалли вазифаҳои муайянеро низ ба миён мегузорад. Ин, дар навбати худ, ба касодию муфлисшавӣ дучор гардидани онро густариш медиҳад.

Таҳлили молиявӣ дар асоси усул (метод) ва услубҳои (принципҳои) муайян ба роҳ монда мешавад. Ба ҷумлаи онҳо метавон номбар кард: муқоиса, гуруҳбандӣ ва истифодаи нишондиҳандаҳо, зарифҳои (коэффисиентҳои) молиявӣ ва истифодаи моделҳои иқтисодию математикӣ, усулҳои таҳлили молиявӣ ва ғайра.

10.2. Таҳлили ҳолати берунии молиявии ширкатҳо

Таҳлили ҳолати берунии молиявӣ, ба мисли ҳамаи татқиқотҳо, дар асоси ҳуҷҷатҳои айнӣ, ки воқеиятро ифода менамоянд, таъмин карда мешавад. Он ҳолат ва вазъи умумии молиявии ширкатро, ки ба дигарон муносибати иқтисодӣ барқарор карданист, нишон медиҳад. Таҳлили мазкур сатҳи рейтингии ширкатро ба дигарон маълум ва маъруф мегардонад.

Рақамҳои ҳисоботи ширкат аз сабаби пинҳон нигоҳ доштани сирри тичорат дар шакли умум пешниҳод карда шуда, дар аксар вақт бо фоиз ифода карда мешаванд. Шӯъбаҳои менечменту маркетинги ширкат субъекти таҳлили молиявӣ буда, бо ёрии он сармоягузoronро барои ҳалли муаммоҳои бамиёномада ҷалб менамоянд. Фурӯшандаву қарздиҳанда, суғуртақунандаву андозситонанда имконияти ягонаи ошноиро бо ширкат ба тариқи ошкоро (легалӣ) бо ёрии он рақамҳо пайдо мекунанд. Таҳлили

берунаи ҳолати молиявии ширкат доираи муайяни тадқиқоти ро фаро гирифта, бидуни он буда наметавонад. Рақобати иқтисодии ҷойдошта соҳибкорро барои аз даст надодани ширкат ба риоя кардани қоида ва услубҳои бозор маҷбур месозад.

Эҳё ва ташаккули муносибатҳои бозорӣ аз соҳибкорони тоҷик низ талаб менамояд, ки фаъолияти худро тибқи чунин тамоюлҳои таҳлили беруна ташкил намоянд:

- таҳлили шиддатнокии истифодаи сармояи гардон ва тасбит (қайдшуда);

- таҳлили бозорگیری ва сарчашмаҳои бавучудоии воситаҳо;

- таҳлили қобилияти ҳисоббаробарнамоиҳо;

- таҳлили фоида ва даромаднокии ширкат;

- даромад нисбат ба сармояи софи худӣ;

- ифодаи даромад бо фоиз аз суммаи фуруши соф;

- бозорگیریи мутлақ ва нисбӣ;

- таносуби дороиҳои кӯтоҳмуддат ва уҳдадориҳои кӯтоҳмуддат;

- таносуби қарздорӣ, ки нисбат ба сармояи софи худӣ ба амал бароварда мешавад;

Ин нишондиҳандаҳо ҷавҳари таҳлили берунаи ҳолати молиявиро ташкил диҳад ҳам, маънои онро надорад, ки натиҷаи таҳқиқ ҳақиқати воқеӣ аст. Барои ноил гаштан ба натиҷаи воқеии таҳлил қарори заруриро қабул кардан, ҳар як нишондиҳандаи таҳлилшавандаро дар алоқамандӣ бо дигар нишондиҳандаҳо тадқиқ кардан зарур меояд. Масалан, таҳлили қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ бидуни ба инobatгирии зареби сменаӣ ва гирдгардиши фондҳо натиҷаи дилхоҳи воқеиро дода наметавонад.

Таҳлили фоида ва даромаднокии ширкат бе назардошти таъсири имтиёз, меъёри тақсими фоида ва таносубияти онҳо, сирати воқеӣ гирифта наметавонад. Бояд махсус қайд кард, ки нишондиҳандаи даромаднокӣ ҳислати комплексӣ дорад, аз ин ҷиҳат, он нисбат ба ҳар як нишондиҳандаи дигар алоҳида муайян карда шавад.

Азбаски дар шароити иқтисоди бозорӣ ҳар як корхона вобаста ба сатҳи хароҷот ин ё он тарзи баҳисобдориро истифода мебарад,

бинобар ин тарз, услуб ва усули таҳлил дар ширкатҳои алоҳида ҳарҳела сурат мегиранд.

Аз ин ҷиҳат, усулҳои таҳлил низ тағйир меёбанд. Сатҳи истифодабарии сармояи тасбит (бакайдгирифташуда) ва гардон.

Дар олами сармоя нишондиҳандаҳои иқтисодии истеҳсоли ҳамаҷун сир ҳаҷ ошкор карда намешавад, агар мо барои худ онро ба амал набарорем, таҳлили мо нопурра мебуд.

Яке аз нишондиҳандаҳои, ки аз ҷониби фирмаҳо ҳамаҷун сир нигоҳ дошта шуда ҳаргиз барои дигарон ошкор ва пешниҳод карда намешавад, иқтисодии истеҳсоли мебошад. Ба сифати нишондиҳандаҳои мавқуфгузошта на танҳо иқтисодӣ, балки сатҳи истифодабарии воситаҳои истеҳсолот дар миқёси сех, участка, шӯба ва ширкат низ буда метавонанд.

Барои муайян намудани сатҳи истифодаи иқтисодии миқдори маҳсулоти истеҳсолкарда шударо ба иқтисодии лоиҳавии истеҳсоли тақсим кардан зарур меояд.

Масалан, дастгоҳ мувофиқи лоиҳа дар 8 соат 4000 дона маҳсулот бароварда метавонад. Агар маҳсулоти воқеии истеҳсолшуда баробари 3200 дона бошад, он гоҳ зарифи истифодаи иқтисодии 80% - ро ташкил медиҳад:

$$Z_u = \frac{3200}{4000} \cdot 100 = \frac{320000}{4000} \approx 80\%$$

$$Z_u = \frac{\text{миқдори маҳсулоти истеҳсолшуда}}{\text{иқтисодии лоиҳавӣ}} \cdot 100$$

Зиёд кардани вақти истифодаи таҷҳизот яке аз воситаҳои беҳтар намудани корфармоии онҳо аст, ки онро зарифи корфармоӣ низ меноманд.

Зарифи корфармоиро, ҳамаҷун нисбат ба вақти ҳақиқии истифодабарӣ, ба вақти эҳтимолӣ, ё лоиҳавӣ муайян менамоянд.

$$Z_v = \frac{B_x}{B_l};$$

Масалан, мувофиқи иқтидор дар сменаи кор бояд 1200 дона маҳсулот истеҳсол карда шавад. Дар асл 1000 дона маҳсулот истеҳсол карда шудааст.

Он гоҳ зариви корфармоӣ $\frac{1000}{1200} \approx 0,83\%$ -ро ташкил медиҳад.

Сатҳи истифодаро зариви сменанокӣ низ нишон медиҳад, ки он чанд тарз муайян карда мешавад.

Тарзи густаришёфтаи ҳисоби сменанокӣ ин тақсим намудани миқдори умумии коргарон ба миқдори умумии коргарони дар як смена коркунанда ба ҳисоб меравад.

Масалан, дар як смена 210 нафар коргар кор мекунад. Теъдоди умумии коргарон 320 нафар мебошанд.

Зариви сменанокӣ дар ин маврид $\frac{320}{210} \approx 1,5$ фоизро ташкил медиҳад.

Ҳамин тарзи амалро нисбат ба истифодаи дастгоҳҳо низ истифода кардан мумкин аст. Дар ин маврид натиҷа як хел аст. Самаранокии истифодаи воситаҳои гардон тибқи гирдгардиши онҳо муайян карда мешавад.

Он бо воситаи нишондиҳандаи васеъ паҳнғашта – миқдори рӯзҳо, ки дар давоми он як гирдгардиш таъмин карда мешавад, муайян карда мешавад. Вай ҳамчун нисбати суммаи миёнаи воситаҳои гардон ба фуруши якруза мувофиқи нархҳои чорӣ, муайян карда мешавад.

Зариви гирдгардиши умумии сармояи гардон дараҷа ва меъёри фаъолияти умумии соҳибкорро нишон медиҳад ва он бо чунин формула муайян карда мешавад:

$$ZyGz \approx \frac{Xcf}{Arмстд}$$

Дар ин ҷо;

$ZyGz$ — зариви умумии гирдгардиши воситаҳои гардон;

Xcf — ҳаҷми солонаи фуруш;

$Arмстд$ — арзиши миёнаи солонаи тарозии даромадҳо.

Нишондиҳандаи мазкур миқдори солонаи гардиши сармояи гузошташуда, ё худ, сатҳи даромад таъминнамоии пулии дороиро нишон медиҳад.

Дар давоми як давраи истехсолӣ, воситаҳои гардон ва ё дороии чорӣ эҳтимолияти ба воситаҳои пулӣ табдил ёфтандоранд. Ҳар қадар зароби умумии гардиш баланд бошад, ҳамон қадар сармоя самаранокона истифода шуда, бозоргирии ширкат хело васеъ мешавад. Муайян кардани дороии (активҳои) миёнаи солонаи ширкатҳои гуногун хусусиятҳои худро доранд. Сабаби хусусиятнок будани он дар он аст, ки сармоя бақайдгирифташуда, дар асоси баҳисобгирии хурдашавӣ, ё истехлок, аз рӯи арзиши боқимондашон ба ҳисоб гирифта мешаванд.

Чунин баҳисобгирӣ воқеияти дороии қайдкардашударо нишон диҳад ҳам, истифодаи истехлокро нишон намедиҳад. Аз рӯи хусусияти арзиши боқимонда ба роҳ мондани баҳисобгирии сармояи қайдшаванда фаъолияти ширкатҳои ҳолати хубдоштаро низ шубҳанок менамояд.

Дар мавриде, ки ширкати ҳолати хубдошта меъёри истехлоки зудбарқарорнамояндаро истифода менамояд, арзиши баъд аз фарсудашавӣ боқимондаи сармояи асосӣ аксар вақт нисбат ба арзиши аввала аз 50% зиёд нестанд, ки сабаби аз будааш зиёд нишон додани зароби гирдгардиши сармояи умумӣ гардад ва ҳолати ширкатҳои сармояи асосии фарсудадоштаро гайриҷашмдошт нишон диҳанд.

Бо мақсади таъмини рафти хусусияти истифодабарии меъёри истехлоки зудбарқароркардашаванда, ки ҳолати ширкатҳои сармояи асосии ҳозиразамондоштаро бад ва корхонаҳои сармояи асосии фарсудадоштаро хуб нишон медиҳад, зарбҳои гирдгардиши дороиҳои бақайдгирифташуда $Z_{гк}$ ва гардонро $Z_{гс}$ алоҳида – алоҳида истифода мебаранд:

зарби гирдгардиши сармояи қайдшаванда $Z_{гк}$

зарби сармояи гардон $Z_{гс}$

$$Z_{гс} = \frac{\text{ҳаҷми фурӯши солона}}{\text{арзиши миёнаи сармояи қайдшаванда}}$$

$$Z_{гсг} = \frac{\text{ҳачми фуруши солона}}{\text{бокимондаи миёнаи солонаи захираҳо}}$$

Ҳамчун қоидаи дар олами бозоргонӣ эътирофшуда, дар мавриди муайян намудани зариви гирдгардиши воситаҳои гардон баҳои арзиши молу маводро, вобаста ба арзиши асли ва ё бо нархи фуруш муайян мекунанд. Бояд қайд кард, ки ҳар як ширкат тарзи аз ҳисоб хориҷ намудани (списания) ба худ хоси молу маводи бокимондари муайян менамояд. Тарзҳои аз ҳисоб хориҷнамоии молу маводи ширкатҳо, ки дар илми менечмент эътироф шудааст, фифо, лифо ва ғайра мебошанд. Фифо – аз ҳисоб хориҷнамоӣ, бо нархҳои фуруши ибтидоӣ; лифо – аз ҳисоб хориҷнамоӣ бо нархҳои фуруши охири он ки дар мавриди муайяннамоии зариви гирдгардиши сармояи гардон бояд тарзи аз ҳисоб хориҷнамоии интихобшуда ба инобат гирифта шавад.

$$Z_{сх} = \frac{\text{ҳачми фуруши солона}}{\text{миёнаи солонаи сармояи худӣ}}$$

$$Z_{сқ} = \frac{\text{ҳачми фуруши солона}}{\text{миёнаи солонаи сармояи қарзӣ}}$$

Ба зариви сармояи худӣ ва қарзӣ низ бидуни баҳисобгирии таносуби маблағгузориҳои дохилӣ ва беруна баҳо додан мувофиқи матлаб нест, зеро воқеиятро инъикос наменамояд.

Зариви гирдгардиш ва таҳлили таъсири он ба ҳолати иктисодиёти ширкат моро ба хулосае меорад, ки ҳамоно вақт болоравии зариви гирдгардишро эътироф намудан зарур аст, ки агар фоидаорӣ нисбат ба ҳаҷми фуруш низ калон бошад. Ҳамоно болоравии зариви гирдгардишро эътироф намудан лозим аст, ки он ба зиёдшавии ҳаҷми фуруш ва ҳаҷми фоида анҷом ёфта бошад. Аз рӯи хусусияти истифодабарӣ дороии ғайримоддӣ зиёдтар ба воситаҳои асосии истехсолот мансуб буда, ба истифодабарандаи он фоида меорад. Вале ҳамоно низ мавриди қайд аст, ки дороии номбаршуда сохти таркибии натуралӣ – моддиро надорад ва аз ин нигоҳ, арзиш ва фоидаеро, ки он меорад, муайян намудан хело мушкул мебошад. Нишондиҳандаҳои ҳосилнокии меҳнат,

фоида ва ё ҳаҷми фуруш ба ҳар як коргари ширкат низ сатҳи истифодабарии дороии онро нишон медиҳад.

Таҳлили ҳолати берунии молнави ширкатҳо.

Бозоргир будан ва ё набудани ширкат вобаста ба миқдори гардиши воситаҳои гардон муайян карда мешавад.

Қисми дороии ширкат, ки дар як давраи гирдгардиш иштирок намуда, шакли худро тағйир медиҳад ва дар давоми он ба пул табдил меёбад, воситаҳои гардон ном дорад. Дороии гардони соф ҳамчун фарқи байни (активҳои) дороии чорӣ ва ӯҳдадорихои чорӣ муайян карда мешавад.

Аз руи хусусият дороии ширкатро ба дороии асосӣ (доимӣ), дороии ғайримоддӣ ва гардон (чорӣ) чудо менамоянд. Воситаҳои гардон ҳамчун қисми дорой ва ҷузъи босуръат ҳолаттабдилдиҳандаи ширкат мебошад. Таркибан дороии гардон, аз захира ва хароҷоти истехсолот, маҳсулоти истехсолшудаи тайёр, қарзи оидоти (дебиторӣ) ва воситаҳои пулӣ, ки дар ихтиёри ширкат мебошанд, иборат аст.

Воситаҳои гардон аз руи хусусияти бозорғириашон ба воситаҳои сустбафурушраванда (захираҳои ашёи хом, материалҳо, сӯзишворӣ, моли нимтайёр, тайёр ва ғайра), зудбафурушраванда (қарзи оидоти), қоғазҳои қиматнокисаҳмия ва фурухташавандагии бениҳоят баланд дошта (пулҳо дар хазина ва ҳисобномаҳои бонкӣ) чудо мешаванд. Вобаста ба нишондиҳандаҳои мазкур бозорғирии ширкатро ҳамчун нисбати воситаҳои гардон ба ҷамъи ӯҳдадорихои кӯтоҳмӯҳлат муайян менамоянд.

$$B_{ш} = \frac{B_{г}}{У_{к}}$$

Формулаи мазкур қобилияти дар давоми сол ҳисоббаробарнамоиро нисбат ба ӯҳдадорихои кӯтоҳмуддат нишон медиҳад. Таносуби дар олами бозор эътирофшуда ва муътадил 2:1, яъне воситаҳои гардон 2 ва ӯҳдадорихои кӯтоҳмуддат 1 ҳисса бояд дошта бошанд.

Дар фаъолияти хоҷагидорӣ ӯҳдадорихоро ба ӯҳдадорихои таъҷилии дараҷаи аввал ва муқаррарӣ чудо менамоянд

Бозоргирии ширкат оид ба ўҳдадориҳои таъҷилий (Б. шут) ин тавр муайян карда мешавад:

$$\text{Бшут} = \frac{\text{воситаҳои гардон} - \text{захираи молҳо}}{\text{сулмаи ўҳдадориҳои кўтоҳмудат}}$$

Дар мавриде, ки зариви ўҳдадориҳои таъҷилиро муайян менамоянд, ба воситаҳои гардон на ҳамаи қарзҳои оидотӣ, балки танҳо қарзҳои оидотии эҳтимолияти ҳатман пардохташавандагӣ доштаро ҳамроҳ мекунанд.

Ўҳдадориҳои кўтоҳмудат гуфта, ҳисоббаробарнамоиҳоеро, меноманд, ки онҳо дар давоми як сол ба вучуд омада метавонанд. Қарзи дарозмўҳлат, ки мўҳлати пардохти он дар давоми сол ба охир мерасад, ба ўҳдадориҳои кўтоҳмўҳлат дохил карда мешавад. Зариви ўҳдадориҳои таъҷилий нишон медиҳад, ки ширкат маблағи муайянеро барои якбора пардохтани (погашения) ўҳдадориҳои кўтоҳмўҳлат дорад, ки нормаи эътирофшудаи он ба 1 баробар аст. Дар шароити иктисоди бозорӣ таъсири ҳар як қисми таркибии воситаҳои гардонро ба бозоргирии ширкат муайян намуда, самаранокона тақсим шудани дорой ва имконияти аз нав пардохтани онро муайян намудан аз манфиат ҳолӣ нест.

Баъзан дар ҳаёти воқеии хоҷагидорӣ миқдори гардиш ва нормаи фоидаи бадастомада нисбат ба фоизҳои пардохткардашаванда хело зиёд шавад ҳам, зариви бозоргирии ширкат метавонад аз меъёр паст бошад, аммо паст будани зариб маънои бад будан ва ё паст будани ҳолати молиявии ширкатро надорад.

Бозоргирии ширкат нишондиҳандаи баҳои ҳолати молиявии он буда, тадқиқи он бояд характери комплексӣ дошта бошад. Нишондиҳандаи номбаршуда бояд дар алоқамандӣ бо дигар нишондиҳандаҳои корхона таҳлил карда шуда, ҳолати воқеии ширкатро муайян намуда тавонад. Аксарияти ширкатҳо дар мавриди фаъолият аз дороеи гайримоддӣ хело моҳирона истифода мебаранд ва бо ризогии тарафайни саҳмгиранда бо нархҳои ҷаҳонӣ онро ба фонди оиннома ҳамроҳ мекунанд. Дороеи гайримодии ширкат аз чунин унсурҳо иборат аст: ҳуқуқи истифодаи заминро захираҳои табиӣ; патенту — литсензияҳо,

ҳукуки муаллиф; бо барнома таъмин намудану истифодаи афзалиятҳо; аз ҳолати якҷаҳатмронии бозорию ҳукуки ихтироот; намуна ва тамсилаҳои саноатӣ; истифодаи қарорҳо оид ба тасвири ҳолатҳои бадеию созандагӣ; нишонаҳои савдоию аломатҳои ширкат ва молҳо; нархи ширкат; пардохт барои бақайдгирии давлатӣ; чойи брокерҳо дар биржаҳо ва ғайра.

Таҳлили дороии гайримоддӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки он аз арзиши моликияти саноатӣ, қобилияти зеҳнӣ (ақлонӣ) ва ғайра таркиб ёфтааст. Дар мавриди муайян намудани қобилияти бозоргирии ширкатҳо омилҳои гайримоддӣ ва таъсири онҳо низ, ба ҳисоб гирифта мешавад.

10.3 Нишондиҳандаҳои алоҳидаи таҳлили молиявии беруна

Иқтисоди бозорӣ менечерро ба он водор менамояд, ки қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ ва ё устувории иқтисодии ширкатҳоро муайян намояд ва вобаста ба ҳолати он ҷораҳои мушаххаси идораи иқтисодиро андешад.

Зариби қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ имконияти ширкатро оид ба таъмини ӯҳдадорихои кӯтоҳмуддату дарозмуддат ифода менамояд.

Ширкат дорои қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ мебошад, агар воситаҳои пулии ширкат, ки аз маблағгузориҳои кӯтоҳмуддат (ба коғазҳои қиматнок сарф кардааст ё ба дигар ширкатҳо ёри фаъол расонидааст) ва ҳисоббаробарнамоӣҳои фаъол (пардохти қарзи оидотӣ (дебиторӣ)) иборат аст ба ӯҳдадорихои кӯтоҳмуддат басанда бошанд, он гоҳ фирма қобилияти ҳисоббаробаркунии пайдо мекунад. Устувории молиявии ширкат гуфта, ҳолатеро дар назар доранд, ки он захираҳои (нормативҳои) муайяни натуралӣ — моддиро фароҳам оварад. Дар якҷоягӣ бо маблағи аз фуруш бадастовардашуда аз ӯҳдаи ҳалли ҳисоббаробарнамоӣҳо, ки дар давоми ҳафта, моҳ байни корхона ва дигар шахсон ҳукукӣ имконияти ба миён омадан дорад, барои таъини тавонад. Тахти устувории иқтисодии мулк ҳаҷми дороие, ки ба ҳуди ширкат

тааллуқ дошта, имконияти сари вақт ҳисоббаробарнамоиро таъмин кардан дорад, мефаҳманд. Вале, чунин ширкат дар амалия қариб ки дида намешавад ва аксарияти онҳо устувории худро аз ҳисоби маблағҳои қарзӣ таъмин менамоянд.

Зариби устуворӣ аз ҳисоби сармояи худӣ яке аз нишондиҳандаҳои устувории иқтисодӣ буда, ин тавр ифода карда мешавад:

$$Z_y = \frac{\text{Сармояи худӣ}}{\text{Ҷамъбасти тароз}}$$

Дар ин ҷо:

Z_y – зариби устуворӣ

Яке аз нишондиҳандаҳои, ки қобилияти устувории ширкатро ифода менамояд, зариби ҳаракатнокии сармояи худӣ мебошад, ки ин тавр муайян карда мешавад:

$$Z_{act} = \frac{\text{Сармояи гардони худӣ}}{\text{Ҷамаи сармояи худӣ}}$$

Нишондиҳандаи мазкур ҳиссаи ҳаракатнокии сармояи худиро нисбат ба ҷамаи сармояи худӣ нишон медиҳад. Дар ин ҷо мо он қисми сармояи худиро муайян намудем, ки саривақт дар ҳалли муаммоҳои гуногуни ширкат, аз он ҷумла, пардохти қарз, истифода шуда метавонад.

Менечер барои муайян намудани қобилияти ҳаракатнокии сармоя аз нишондиҳандаи зариби қобилияти устуворӣ моҳирона истифода менамояд.

$$Z_{cr} = \frac{\text{Қарздорӣ умумӣ}}{\text{Ҷамаи сармояи сахомӣ}}$$

Таносуби қарзи мазкур, ҳамчун меъёри дар олами бозор эътирофшуда, бояд ба 1 наздик бошад.

Дар хусуси муносибат оид ба қарзҳои дарозмуддат ва таъсири онҳо ба ҳолати ҳисоббаробарнамоӣ ҳамонро қайд кардан лозим аст, ки ин нишондиҳанда дар шакли алоҳида таҳлил карда шуда, дар олами бозор ҳамчун таносуби эътирофшуда қадр карда мешавад. Агар ҳаҷми қарзи дарозмуддат то 65 фоизи сармояи

худиро ташкил диҳад, хавфи зиёде барои ширкат ҷой надорад. Вале он соҳибкороне, ки сармои худашон то 65 фоиз сармои асосиро ташкил медиҳад, ҳаҷми қарзи дарозмуддаташон бояд на бештар аз 35 фоизро ташкил диҳад. Риояи таносуби номбаршуда имконияти гирифтани қарзи имтиёзнок ва рақобатпазирию дурсозии хавфу ҳаросро бештар таъмин менамояд.

Нишондиҳандаи дигаре, ки сатҳ ва ё мақоми молиявии ширкат, яъне қобилияти ҳисоббаробарнамоиву устувории онро дар олами бозорӣ нишон медиҳад, нишондиҳандаи эҳтимолияти муфлисшавӣ мебошад.

Баамалбарорандаи таҳлили беруна бо мақсади аз даст надодани дороии худ бояд аломатҳои эҳтимолияти муфлисшавиро ҳатман муайян карда тавонад. Ифодакунанда чунин ҳолат аз тарафи ширкат гум кардани қобилияти ҳисоббаробарнамоию устувории молиявии он мебошад. Эҳёғари ба вучуд оварандаи ҳолати бади молиявии корхона, аввало, норасогии маблағи аз амалиёт бадастомада барои ба амал баровардани муносибатҳои молиявӣ аст. Ширкат бо натиҷаи бадастовардаи худ наметавонад муносибатҳои пардохти ҳатмиашро ба мисли пардохти андозу дивиденд, фоизу қарз, фонди барқароркунӣ ва музди кор таъмин намояд. Аз ин нигоҳ хулоса бармеояд, ки корхона ба ҷои ғоида зарар дидааст, аз ин сабаб ноқоғигҳои воситаҳои гардону мушкилоти гирифтани қарзҳои тичоратӣ фароҳам омадааст.

Табиист, ки пастравии нархҳои сахмияҳои ширкат аз бад будани ҳолати молиявӣ дарак медиҳанд. Яке аз нишондиҳандаҳои умумӣ, ки шаҳодатдиҳандаи эҳтимолияти муфлисшавӣ аст, набудани имконияти бозпардозии (погашения) ӯҳдадорихои муҳлатӣ (срочные обязательства) мебошад.

Таҷрибаи соҳибкорӣ дар шароити бозор нишон медиҳад, ки баъди тартибдиҳии тарози ҳисобдорӣ зарурияти муайян кардани эҳтимолияти муфлисшавӣ, таҳлилу тадқиқот, ташкили таносубиятҳои молиявӣ ба миён меояд. Мувофиқатсозии онҳо тибки нишондиҳандаҳои зерин сурат мегирад:

— муайян намудани таносубияти ғоидаи соф нисбат ба ҳамаи

- дороии ширкат, ки сатҳи дароманокии дороиро нишон медиҳад;
- дороии чорӣ нисбат ба суммаи ҳамаи дороиҳо;
- ҳамаи қарзҳо нисбат ба ҳамаи дороиҳо;
- воридоти пули нақд аз амалиётҳои асосӣ нисбат ба ҳамаи уҳдадориҳо;
- фоидаи соф, чамъ бо фоизи қарзҳо нисбат ба фоизи қарзҳои қарздорӣ;
- ҳаҷми воситаҳои қарзшуда нисбат ба воситаҳои ба худ тааллуқдошта;
- ҳамаи воситаҳои гардони худӣ нисбат ба арзиши захираҳо.

Таносубиятҳои зикршударо танҳо дар мавриди ба амал баровардани таҳлили дохили истехсолӣ таъмин кардан мумкин аст. Рақам ва фоизҳои дар таҳлили берунаи молиявӣ маҳфузбуда имконияти муайян кардани таносубиятҳои қайдшударо фароҳам оварда наметавонад.

Яке аз формулаҳои, ки Е. Алтман «пешниҳод намудааст ва дар арсаи байналхалқӣ бо ёрии он сатҳи муфлисшавандагии ширкатҳоро муайян менамоянд, «Z—смет ном дорад:» (3, с. 68).

$$Z_{\text{гум}} = \left(\frac{\text{сармои гардон}}{\text{ҳамаи дороиҳо}} \cdot 1,2 \right) + \left(\frac{\text{фоидаи тақсимаи шуда}}{\text{ҳамаи дороиҳо}} \cdot 1,4 \right) + \left(\frac{\text{даромад аз фаъолияти асосӣ}}{\text{ҳамаи дороиҳо}} \cdot 3,3 \right) + \left(\frac{\text{нархи бозори саҳмияҳои бартаридошта ва оддии ширкат}}{\text{ҳамаи дороиҳо}} \cdot 0,6 \right) + \left(\frac{\text{ҳаҷми фурӯш}}{\text{ҳамаи дороиҳо}} \cdot 1,0 \right);$$

Муаллиф зарибҳои эҳтимолияти муфлисшавиро вобаста ба натиҷаи бадастомада тахмин менамояд, яъне дигар ҳел карда гӯем, вобаста ба ҳаҷми Z — смет, эҳтимолияти муфлисшавиро муайян менамояд. Агар зариб то 1,8 бошад, эҳтимолияти муфлисшавӣ бениҳоят баланд: аз 1,81 то 2,7 — баланд: аз 2,8 то 2,9 — хатари (бими) муфлисшавӣ ҷой дорад ва агар зариб 3,0 бошад, бим хело ночиз аст.

Ҳар як давлат қонунҳоро оид ба «муфлис эълон намудан» қабул намудааст ва мувофиқи он меъёрҳои муфлис эълон намудан низ қорӣ карда шудааст.

Масалан, Руссия зарибҳои худро дорад. (20, с. 305).

Зарибҳое, ки Е. Алтман тавсия менамояд, вобаста ба сохти таркибии иқтисодиёти ШМА, Англия ва Япония тартиб дода шудааст.

Ҳар як давлат, вобаста ба сохти таркибии хоҷагии халқаш, бояд зарибҳои муфлисшавии худро дошта бошад.

Аммо то имрӯз дар иқтисодиёти Тоҷикистон ҳамаи он нишондиҳандаҳое, ки бо ёрии он зарби муфлисшавӣ ҳисоб карда шавад, қой надорад. Аз ин рӯ, мо вобаста ба хусусиятҳои иқтисодии хоҷагии халқи Тоҷикистон зарби хоси счети Z –ро бояд дошта бошем.

10.4. Ҳисобнамоии даромаднокӣ ва даромад

Мақсади волои соҳибқорӣ ба даст овардани фоида дар олами пурақобати бозоргонӣ мебошад. Фоидаи умумии ширкат аз фоидаҳои гуногуни амал ташкил ёфта, барои таҳлили беруна ҳиссаи ҳар як фоида ва бардавомии он хело назаррас ва диққатҷалбкунанда аст.

Барои онҳое, ки ширкатро бо мақсади сармоягузорӣ меомӯзанд, ба назар гирифтани нишондиҳанда ва эътиборнокии онҳо: бақонӣ, тамоюли тағйирёбии фоида дар фосилаи вақт ва гайра нақши асосӣ мебозад.

Дар рафти таҳлили беруна майли мутлақ ва нисбии он (бо фоиз) нисбат ба нишондиҳандаҳои асосии молиявӣ муайян карда мешавад.

Нишондиҳандаи мутлақи фоида муқоисаи он дар фосилаи вақт мебошад, ки дигаргуншавии онро нишон медиҳад.

Нишондиҳандаи фоидаи нисбӣ бо фоиз ба тариқи зайл муайян карда мешавад. Фоидаи таъминшуда дар соли раван нисбат ба ссҥҳои асосии интиҳобшуда муқоиса карда мешавад.

Таъмини фоидаи бардавому устувор, яке аз нишондиҳандаи асосии таҳлили беруна аст. Дар амалиёти соҳибкорӣ таъмини устувории фоидагириро бо ёрии майли миёнаи квадратӣ ин тавр муайян менамоянд:

Майли миёнаи квадратӣ, даромадҳо ва зариви вариатсияи даромад.

$$MMK = \sqrt{\left(\frac{D - \bar{D}}{n}\right)^2} = 3B = \frac{MMK}{D}$$

MMK — Майли миёнаи квадрат,

D — даромади соф дар фосилаи вақт,

\bar{D} — даромади миёна,

n — миқдори сол.

Мувофиқи таҷрибаи дар мамлакатҳои ғарб эътирофшуда таҳлили майли миёнаи квадратиро (MMK) дар асоси факту рақамҳои даҳ соли охир ба амал мебароранд. Чӣ қадар майли миёнаи квадрати даромадҳо баланд бошад, ҳамон қадар даромад гирифтани ширкат ҳолати мувозинии устуворро аз даст медиҳад. Баланд будани зариви вариатсия ($3B$) гувоҳи он аст, ки маблағгузори ба ширкати мазкур таваккали хеле баландро тақозо мекунанд.

Яъне, аз гуфтаҳои боло хулоса бармеояд, ки паст будани нишондиҳандаҳои MMK ва $3B$ ба маблағгузор, дар ҳолати бетағйир будани ҳаҷми дорой ва фуруш, шаҳодат медиҳад, ки хавфи таваккал барои он хело паст буда, муддати дуру дароз имкони фоидаи устувор гирифтаниро бештар дорад. Барои ширкатҳои инкишофёфтаи стода, яъне онҳое, ки ҳаҷми доройашон кофӣ набуда, ҳаҷми фурушро васеъ гардонандианд, нишондиҳандаи зариви вариатсия нисбатан баланд мешавад. Он аз ҷониби дигар маънои таваккали баланди маблағгузори ба ширкат низ надорад. Пасту баланд будани зариви вариатсия якмаъноя набуда, вобаста ба ҳолати ширкат онро баҳо додан мумкин аст.

Барои даромадгириро муайян намудан, асосан, фоидаи то давраи андозсупорӣ гирифташударо ба суммаи ҳамаи дорой тақсим менамоянд, яъне ба тариқи формула;

$$Дэ \frac{\Phi}{\text{ХД}} :$$

Дар ин ҷо:

Φ — фоидаи то андозсупорӣ;

ХД — ҳамаи дорой новобаста аз сарчашма.

Асосан, ҳаҷми фоидаи вобаста ба миқдори фуруш ва тағйирёбии ҳаҷми дорой тағйир меёбад. Муайян намудани суръати ҳарсолаи афзоиши фоида баҳои воқеиро таъмин менамояд. Нишондиҳандаи умумӣ, ки ҳолати ширкатро айнан инъикос менамояд, нишондиҳандаи даромаднокии (рентабелност) мебошад.

Даромаднокии ширкатро вобаста ба мақсади таҳлил муайян намудан мувофиқи матлаб аст. Асосан, фоидаи то андозсупорӣ ва ё баъд аз андозсупориро ба тамоми ҳаҷми дорой ва ё дороии худӣ, қарзӣ, соф ва ҳаҷми фуруш муқоиса намуда, пешниҳод менамоянд. Нисбати фоидаи умумӣ ба ҳаҷми фуруш инъикоснамояндаи ҳиссаи харочот нисбат ба харочоти доимӣ буда метавонад, ки сиёсати нархгузорию ширкатро инъикос менамояд.

Зариби даромаднокии фуруш ҳамчун нисбати фоидаи соф ба ҳаҷми фуруш муайян карда шуда, умуман, ба ҳар як сомони маҳсулоти фурухташуда чӣ қадар фоидаи соф мувофиқ омаданаширо нишон медиҳад. Дар мавриди баамалбарории таҳлили дохилӣ асосан даромаднокии фурушро нисбат ба ҳар як намуди маҳсулот муайян намуда, оянданок будани намудҳои онро муайян менамоянд. Агар, нисбат ба фоидаи то пардохти фоизҳо ва андозҳо ба ҳаҷми фуруш муайян намоем, он гоҳ ҳиссаи фоидаро дар нархи маҳсулот муайян карда метавонем. Яке аз нишондиҳандаҳои умумии даромаднокии зарби даромаднокии дорой мебошад.

$$З_{\text{дл}} = \frac{\text{фоидаи соф}}{\text{суммаи дорой}} ;$$

Нишондиҳандаи мазкур ба ҳар як сомони сарфшуда чӣ қадар
фоидаи соф мувофиқат намуданро нишон медиҳад.

Азбаски дорой аз сармояи худӣ ва қарзӣ иборат аст,
даромаднокии ширкатро нисбати сармояи худӣ ва қарзӣ низ
муайян менамоянд.

Барои амалӣ гардонидани таҳлили беруна ва ҷалб намудани
сармоягузoron лозим меояд, ки даромаднокии воситаҳои
сахмиядоронро муайян намоем. Охирон ҳамчун нисбати
фоидаи соф ба сармояи сахҳомӣ муайян карда мешавад. Он яке
аз нишондиҳандаҳои даромаднокии сармояи сахҳомӣ ба ҳисоб
меравад.

Мувофиқи таҷрибаи андӯхташудаи ҷаҳони бозорӣ таносуби
нархи ҷорӣ бозорӣ сахмия ба даромади солонаи як сахмия,
ҳамчун рейтинги бозорӣ ширкат қабул карда шудааст.
Нишондиҳандаи мазкур нишон медиҳад, ки ҳиссагузор барои
ҳар як воҳиди даромади солона, ки аз сахмияи мазкур ба даст
овардааст, ё аз ҳиссаи ин қадом маблағро, ки тайёр аст, бипар-
дозад. Акси ин нишондиҳанда даромади солонаи як сахмияро
нисбат ба нархи ҷорӣ бозорӣ он, ҳамчун ифодакунандаи
дивиденднокии интизорӣ ҳар як сахмия нишон медиҳад. Дар
иқтисоди бозорӣ барои таҳлили беруна зарур аст, ки дар асоси
даромаднокии ширкат суръат ва дараҷаи рушди корхонаро
дуруст муайян намоянд.

Нишондиҳандаи мазкурро ҳамчун нисбати фоидаи софе, ки
аз он дивидендҳои пардохташуда кам карда, ба сармояи сахҳомӣ
тақсим карда мешавад, чунин ифода менамоянд:

$$P_n = P_k = \frac{\Phi_c - D_p}{C_{\text{сахомӣ}}};$$

Дар ин ҷо:

P_n = рушди корхона;

Φ_c = фоидаи соф;

D_p = дивиденди пардохташуда;

$C_{\text{сахомӣ}}$ — сармояи сахҳомӣ.

Формулаи мазкур ба маблагӣ дивиденд бевосита алоқаманд мебошад. Бинобар ин каму зиёдшавии он ба тағйирёбии сатҳи рушд оварда мерасонад. Нишондиҳандаҳои қайдшуда асоси муайянкунандаи ҳолат ва рейтинги ширкати маблағгузор мебошад.

Бобби 11. ТАҲЛИЛИ ДОХИЛИИСТЕҲСОЛИИ ШИРКАТҶО

- 11.1. Моҳият ва зарурияти таҳлили дохилиистеҳсолӣ.
- 11.2. Норми фоида.
- 11.3. Омилҳои ба фоида таъсиррасонанда ва таҳлили онҳо.
- 11.4. Нуқтаи ҳаҷми хавфнок.

11.1 Моҳият ва зарурияти таҳлили дохилиистеҳсолӣ

Таҳлили дохилиистеҳсолӣ яке аз мафҳумҳои иқтисоди бозорӣ буда, дар асоси факту рақамҳои дар ширкат ҷойдошта ба мақсади ҳалли муаммоҳои бавучудомада ва қабули қарорҳои нав оид ба фаъолияти ширкат ба амал бароварда мешавад.

Таҳлили мазкур дар асоси пинҳон нигоҳдории сирри тижоратӣ сурат гирифта, ҳаҷм ва дараҷаи он вобаста ба иттилоотҳои иқтисодии дастрасшуда ташкил карда мешавад.

Таҳлили беруна асосан ба мақсади ҷалб намудани субъектҳои саҳмгиранда ташкил карда мешавад.

Таҳлили дохилиистеҳсолӣ, ҳамчун инъикоси ҳолати воқеии ширкат, вобаста ба вазифаҳои дар назди он гузошта шуда, ташкил карда мешавад.

Таҳлили дохилиистеҳсолӣ аз менечер дониши ҳамачонибаи молиявиро талаб менамояд, чунки вобаста ба натиҷаи таҳлил қарор оид ба амали мушаххас қабул карда мешавад. Таҳлили дохилиистеҳсолӣ яке аз воқеиятҳои объективи иқтисоди бозорӣ буда, дар асоси нишондиҳандаҳои зиёди иқтисодӣ вобаста ба ҳолати бозор ва ширкат ба амал бароварда мешавад.

Таҳлили дохилиистеҳсолӣ бидуни мақсади асосии соҳибкорӣ буда наметавонад. Аз ин сабаб, мақсади асосии таҳлил муайян намуда тавонистани самаранокии даромад ва бақои сармояи гузашташуда мебошад.

Аз ин ҷо хулоса бармеояд, ки таҳлил вобаста ба давраҳои маблағгузорӣ ба амал бароварда шуда, хароҷот ва сатҳи сарфиатнокии сармоягузорӣ, ҳиссаи воситаҳои худӣ ва қарзӣ дар

сармояи гузошташуда, мӯҳлати дар шакли пули нақд баргаштани сармояи гузошташуда, ибтидои фоидаории маблағи сарфшуда ва муқоисаи фоидаорӣ бо дигар сармоягузориҳоро фаро мегирад.

11.2. Норман фоида

Инъикоси ҳолати ширкат нисбат ба сармояи гузошташуда нормаи фоидаории он мебошад.

Бартари нишондиҳандаи мазкур аз он иборат аст, ки диққати асосиро ба фоида ва самаранокии истифодабарии дорой ҷалб намуда, меъёри муайянро барои таҳлил ва қабули қарори мушаххас омода месозад. Яке аз нишондиҳандаҳои дар олами бозор васеъ истифодашаванда, ки бо номи фоидаории сармоя маълум аст, ҳамчун нисбати фоидаи миёнаи солона, то пардохти андозҳо, ба сармояи ибтидоии гузошташуда муайян карда мешавад.

$$D_1 = \frac{\text{Фоидаи миёнаи солона то пардохти андозҳо}}{\text{Сармояи ибтидоии гузошта шуда}}$$

Нишондиҳандаи мазкур сатҳи кусурбарории (окупаемост) маблағи гузошташуда ва натиҷадихии қарори қабулшударо ифода менамояд.

Нормаи миёнаи фоидаи солона нисбат ба сармояи гузошташуда бо воситаи формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$D_2 = \frac{\text{Фоидаи миёнаи солона то пардохти андозҳо}}{\text{Меъёри миёнаи сармоя}}$$

Дар олами бозор нисфи сармояи аввалаи гузошташударо ҳамчун ҳаҷми миёнаи сармоя мешуморанд, ки мантиқан имконияти ҳисобнамоии сатҳи фарсудашавиро фароҳам меорад. Азбаски соҳти таркибии сармоя дар соҳаҳои гуногун ҳархела мебошад, мӯҳлати истехлок низ гуногун аст. Арзиши миёнаи боқимондаи сармояро ҳамчун тавозуни миёнаи боқимонда барои мӯҳлати таҳлилшаванда муайян менамоянд. Мақсади асосӣ воқеъбинона муайян карда тавонистани сатҳи хурдашавии воситаҳои истехсолот, ки ба арзиши аслӣ таъсир мерасонад, мебошад.

Барои таҳлили фоидаории сармоя чунин таносубро истифода бурдан аз манфиат холи нест:

$$D_1 = \frac{\text{Фоидаи умуми то пардохти андозҳо - сармояи ибтидоии гузошта шуда}}{\text{ҳаҷми миёнаи сармоя}}$$

Он ҳамчун ифодаи даромаднокии софи сармоя баромад мекунад.

11.3. Омилҳои ба фоида таъсиррасонанда ва таҳлили онҳо

Барои менечери молиявӣ муайян намудани сабаби тағйирёбии фоида яке аз муаммоҳои асосӣ мебошад. Фоида, вобаста ба таъсири омилҳои гуногун каму зиёд мешавад. Сабаби онро чустан ва таъсири ҳар яке аз ин омилҳоро ёфтани ва фоиданокии онро муайян намуда тавонистан, дар маҷмӯъ имконияти қабули қарори ягонаи дурустро барои менечер фароҳам меоварад.

Барои мисол, агар ҳаҷми фурӯш 16 ҳазор сомони бошад ва хароҷоти тағйирёбанда 13000 ва хароҷоти доимӣ 2500 сомониро ташкил диҳад, он гоҳ фоида $16000 - 13000 - 2500 = 500$ сомониро ташкил медиҳад.

Нишондиҳандаи асосӣ, ки вобаста ба он суммаи фоида низ тағйир меёбад, ҳаҷми истеҳсол мебошад. Дар мавриде, ки ҳаҷми истеҳсол ё фурӯш ба 3% зиёд мешавад, $1600 \times 3 : 100 = 480$; $16000 + 480 = 16480$; $13000 \times 3 : 100 = 390$; 13390 , онгоҳ суммаи фоида $16480 - 13390 - 2500 = 590$ ҳазор сомониро ташкил медиҳад, ки назар ба фоидаи аввала, ки 500 ҳазор сомониро ташкил медод, 90 ҳазор сомони ё 11,8% зиёд мешавад. Дар мавриде, ки ҳаҷми фурӯш 5% меафзояд. $16800 - 13650 - 2500 = 650$ фоида 30% зиёд мешавад. Бо тағйирдиҳии таносуби хароҷоти тағйирёбанда ва доимӣ мо метавонем ҳаҷми фоидаи оптималиро муайян намоем. Нишондиҳандаи муайянкардашуда дар адабиёти иқтисодӣ бо номи самарои механизми истеҳсоли маълум аст.

Самарои механизми истеҳсоли ҳамчун нисбати маблағи аз фурӯш бадастомада, ки аз он хароҷоти тағйирёбандаро кам кардаанд ва он маблағро ба фоида аз фурӯш тақсим кардаанд, иборат аст.

$$СМИ = \frac{X_{\phi} - X_m}{\Phi_{\phi}} = \frac{16000 - 13000}{500} = \frac{3000}{500} = 6\%$$

СМИ - самараи механизми истеҳсолӣ;

X_{ϕ} - ҳаҷми фуруш;

X_m - хароҷоти тағйирёбанда;

Φ_{ϕ} - фоида аз фуруш.

Нерӯи самараи механизми истеҳсолӣ дар мисоли мо баробари 6 % аст. Барои ёфтани зиёдшавии фоида харду фоизро ба якдигар зарб мезананд. Агар ҳаҷми фуруш 5 % афзояд ва самараи механизми истеҳсолӣ ба 6% баробар бошад, он гоҳ зиёдшавии фоида бояд 30 %-ро ташкил диҳад, яъне; $6 \times 5 = 30\%$. Барои тағйирёбии фойдаро муайян намудан омилҳои ба он таъсиррасонандаро ба монанди ҳаҷми истеҳсол, номгуи мол, арзиши асли ва нархи маҳсулот номбар кардан зарур аст.

Мувофиқи таҷрибаи дар олами бозор расмшуда фоида аз амали асосиро муоина менамоянд. Фарқи байни нархи фуруши маҳсулот ва хароҷоти истеҳсолӣ, ки аз хароҷоти тағйирёбанда ва асосӣ иборат аст, суммаи фойдаро медиҳад.

$$\Phi = H\phi - A_u = \Phi\delta\Phi = H\phi - XT - X\delta$$

Аз ҳисоби омилҳои номбаршуда чӣ қадар афзудани фойдаро муайян намуда тавонистан яке аз вазифаҳои асосии менечери молиявӣ мебошад. Таъсири ин омилҳо бо воситаи чунин формулаҳо муайян карда мешавад: (11, с.123).

$$1. \Delta\Phi_{\text{хи}} \approx \left(\sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^0 - \sum_{i=2}^n X_i^0 H_i^0 \right) \cdot D^0$$

$$2. \Delta\Phi_{\text{азХН}} \approx \sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^1 - \sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^0$$

$$3. \Delta\Phi_{\text{азХНом}} \left(D^{01} - D^0 \right) \cdot \sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^0$$

$$4. \Delta\Phi_{\text{аз}A_A} \approx \sum_{i=1}^n X_i^1 A_i^0 - \sum_{i=1}^n X_i^1 A_i^1$$

Дар ин ҷо: Δ Фхи · Δ Фазхнарх · ФазХном Δ ФазАа нисбати
 фоидаи аз ҳисоби тағйирёбии истехсолот, нарх, номгӯй ва арзиши
 асли бавучудомада;

Д – даромаднокии маҳсулоти фуруҳташуда;

Х – ҳаҷми натуралии маҳсулоти i ;

Н – нархи маҳсулоти i ;

A_a - арзиши аслии маҳсулоти i ;

0; 1; 01; нишондиҳандаҳои базисӣ, ҳисоботӣ, нишондиҳандаи
 ҳисоботӣ бо нархи базисӣ,

$$5. D^0 = \frac{\sum_{i=1}^n X_i^0 H_i^0 - \sum_{i=1}^n X_i^0 A_i^0}{\sum_{i=1}^n X_i^0 H_i^0}$$

$$6. D^{01} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^0 - \sum_{i=1}^n X_i^1 A_i^0}{\sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^0}$$

Барои муайян намудани таъсири омили ҳаҷми истехсоли
 маҳсулот ба тағйирёбии фоида ҳаҷми натуралии маҳсулоти i – ро
 ба нархи ҳисоботӣ зарб зада, аз ҳосили он нархи ҳаҷми натуралии
 маҳсулоти базисиро, ки ба ҳаҷми натуралии маҳсулоти базисӣ
 зарб задаем, кам менамоем ва натиҷаи бадастомадаро ба
 даромаднокии базисӣ зарб мезананд.

Таъсири нархро ба тағйирёбии ҳаҷми фоида ин тавр муайян
 менамоем: ҳаҷми натуралии маҳсулоти ҳисоботиро ба нархи
 ҳисоботӣ зарб зада, аз он ҳаҷми натуралии маҳсулоти базисиро,
 ки ба нархи базисӣ зарб зада шудааст, кам менамоем. Агар барои
 як маҳсулот таъсиррасониро ба фоида муайян менамоем, натиҷаро
 ба миқдори маҳсулот зарб зада, тағйироти умумиро низ муайян
 менамоем.

Таъсири номгӯй ба фоида, ки дар формулаи 3 – м оварда
 шудааст, ин тавр муайян карда мешавад: аз даромади бо нархи

ҳисоботӣ муайянкардашуда даромади бо нархи базисӣ дақиқ-кардашударо кам менамоянд. Баъд аз он, ҳаҷми маҳсулоти натуралии ҳисоботиро бо нархи базисии маҳсулот зарб зада, фарқи даромаднокиро ба суммаи ҳаҷми маҳсулоти бо нархи базисӣ муайяншуда зарб мезананд.

Формулаи чорум. Таъсири арзиши асли, ба фоида ҳамчун суммаи зарби ҳаҷми маҳсулоти ҳисоботӣ, бо арзиши аслии базисӣ, ки аз он ин сумма ҳаҷми натуралии маҳсулоти ҳисоботӣ муайян карда шудааст, кам карда мешавад.

Формулаи 5 ва 6. Даромаднокии давраи базисӣ ва ҳисоботӣ мебошад.

Барои даромаднокии базисиро ёфтани миқдори маҳсулоти базисиро ба нархи базисӣ зарб зада, аз натиҷаи он миқдори маҳсулотро, ки вобаста ба арзиши асли муайян карда шудааст, кам карда, натиҷаро ба нархи маҳсулоти базисӣ тақсим менамоянд. Нишондиҳандаи даромаднокии ҳисоботӣ бо нархҳои базисӣ муайян карда шудааст.

Барои ёфтани даромаднокии ҳисоботӣ, мо миқдори маҳсулотро ба нархи базисӣ зарб зада, аз он нархи маҳсулотро, ки вобаста ба арзиши аслии базисӣ муайян карда шудааст, кам мекунем ва натиҷаи пайдошударо ба натиҷаи миқдори маҳсулот, ки бо нархи базисӣ ҳисоб карда шудааст, тақсим менамоем.

Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи чунин ҳисобкунӣ он аст, ки нишондиҳандаи ҳаҷми фуруш, миқдори маҳсулот ҳамчун воҳидҳои натуралӣ боқӣ мемонад. Таъсири номгуи маҳсулот ба фоидаи ба даст овардашуда, вобаста ба вазни ҳоси ҳар як номгуи маҳсулот, нисбат ба ҳамаи маҳсулоти фурухташуда, муайян карда мешавад.

Таъсири тағйирёбии омилҳои нарх ва арзиши асли ба ҳаҷми фоида, нисбат ба ҳар як маҳсулот бо формулаи алоҳида ҳисоб карда мешавад. (11.с.124)

$$7. \Delta D_i(H) \approx X_i^1 (H_i^1 - H_i^0)$$

$$8. \Delta D_i(A_{ij}) \approx X_i^1 (A_{ij}^e - A_{ij}^1)$$

Таъсири нарх ба фоида, нисбат ба номгуи алоҳида, ба тарзи зайл муайян карда мешавад. Аз нархи ҳисоботӣ нархи базисиро тарҳ карда, фарқро ба миқдори маҳсулоти ҳисоботӣ зарб мезананд.

Формулаи ҳаштум – тағйирёбии фоида аз ҳисоби арзиши асли мебошад, ки аз арзиши аслии базисӣ арзиши аслии ҳисоботиро кам карда, натиҷаро ба ҳаҷми маҳсулоти ҳисоботи истехсолшуда зарб мезананд.

Дар олами бозор усули муайян намудани ҳаҷми фоида, вобаста ба таъсири ҳаҷми фуруш ва номгуи маҳсулот каме фарқкунанда аст. Дар ибтидо онро нисбат ба ҳар як намуди маҳсулоти истехсолшаванда муайян менамоем:

$$9. \Delta D_i(X_M) \approx (H_i^o - A_{Ai}^o) X_i^o \left(\frac{\sum_{i=1}^n X_{M_i}^1}{\sum_{i=1}^n X_i^o} \right)$$

$$10. \Delta D_i(N) \approx (H_i^o - A_{Ai}^o) \cdot \left(X_i^1 - X_i^o \frac{\sum_{i=1}^n X_{M_i}^1}{\sum_{i=1}^n X_i^o} \right)$$

Формулаи 9. Таъсири фарқи байни фоидаи аз ҳисоби ҳаҷми маҳсулоти i гирифташудаи ширкатро, ки агар тағйирёбии ҳаҷми он ба дараҷаи зиёдшавии ҳаҷми фуруш, дар ифодаи натуралӣ, дар миқёси ширкат ва фоидаи дар нақша пешбинишуда баробар бошад, ифода менамоем. Ҳаҷми $D(X_M)$ – номгуи маҳсулот (ассортимент).

Формулаи 10 – ум тағйирёбии даромадгирӣ аз ҳисоби номгуи фарқи фоидаи ҳақиқӣ аз маҳсулоти i -ва фоидаеро, ки эҳтимолияти гирифтани дорад, нишон медиҳад. Он дигаргуншавии фоидаи нақшавиро аз ҳаҷми маҳсулот, дар давраи тадқиқоти таносубан ба тағйирёбии миқдори маҳсулоти фурухташуда бо ифодаи натуралӣ дар миқёси ширкат ифода мекунанд.

Коеффициенти нархи маҳсулотро ба фарқи байни миқдори истеҳсоли маҳсулот дар давраи ҳисоботию базисӣ зарб зада, натиҷаи бадастомадаро ба фарқи байни нархи базисӣ ва арзиши аслии ҳамон маҳсулоти i – боз зарб мезананд ва бо чунин роҳ таъсири тағйирёбии фоидаи нақшавӣ ва миқдори маҳсулотро муайян менамоянд.

Дар ин ҷо баҳои арзишии ҳаҷми фуруш ҷой надорад, аз ин ҷиҳат он диққатҷалбкунанда буда, аз камбудӣ низ ҳолӣ нест. Муайян намудани ҳаҷми маҳсулот бо ифодаи натуралӣ дар мавриде, ки номгӯй (ассортимент)- ҳои гуногун истеҳсол карда мешавад, дар ҳолати андозагирии натуралӣ доштан низ, муқоиса нашлавандаанд. Масалан, (дона, метр, тонна). Чунин нишондиҳандаҳоро яққоя карда, чамъ кардан ҳам мумкин нест.

Баъзе нишондиҳандаҳои натуралӣ, ки як нишондиҳанда ҳам доранд, баъзан муқоисанашаванда мебошанд (1 дона, А/м сабукрав ва боркаш) (1 дона вилосипеди кӯдакона ва барои калонсолон) аз ин ҷо хулоса бармеояд, ки барои фоидаро муайян намудан танҳо аз нишондиҳандаҳои натуралӣ истифода бурдан мувофиқи матлаб нест.

Дар олами иқтисоди бозорӣ ба ғайр аз таҳлили фоида аз рӯи омилҳои дар боло қайдшуда тарзи дигаре низ ҷой дорад. Таъсири омилҳо ба бавуҷудии фоида, нисбат ба ҳар як маҳсулот дар алоҳидагӣ муайян карда мешавад. Барои муайян кардани он дар сатҳи ширкат суммаи омилҳои алоҳидаро чамъ мекунамд.

Таъсири омилҳои номбаршударо ба фоида ин тавр муайян кардан мумкин аст.

$$11. \Delta D_i (H) \approx X_i^1 (H_i^1 - H_i^0)$$

Фарқи байни нархи ҳисоботӣ ва базисӣ, ки ба ҳаҷми маҳсулоти ҳисоботӣ зарб зада шудааст, даромади маҳсулоти i – ро аз ҳисоби нарх нишон медиҳад.

$$12. \Delta D_i (A_{Ai}) \approx X_i^1 (A_{Ai}^0 - A_{Ai}^1)$$

$$13. \Delta D_i (X) \approx (X_i^1 - X_i^0) \cdot (P_i^0 - A_{Ai}^0)$$

Аз формулаҳои овардашуда дида мешавад, ки чунин варианти таҳлили омилҳои ба фоида таъсиррасонанда таъсири омилҳои номгуӣ маҳсулотро ба ҳаҷми фоида дарбар намегирад, чунки мантиқан ҳисоб карда мешавад, ки омилҳои номбаршуда танҳо нисбат ба ҳаҷми фоида, ки умуман ширкат ба вучуд овардааст, амал менамояд.

Варианти овардашуда нисбат ба вариантҳои дар боло нишондодашуда оид ба таъсири омилҳо ба фоида объективона аст. Чунки дар ин ҷо манбаи ба даст овардани иттилоот, нисбатан, воқеӣ буда, ташкилҳои фоидаи ширкатро айнан ифода менамояд.

Варианти овардашуда оиди таъсири омилҳо ба даромад, ҳиссагузориҳои ҳар як номгуӣ маҳсулотро ба даромади ширкат ва муҳлати ҳаёти ҳар як маҳсулотро дар бозор баҳо медиҳад. ки ба менечер имконияти зиёдтари қабули қарори ягонаи дуруст фароҳам меоварад. Бояд дар назар дошт, ки ба ғайр аз таъсири омилҳои гуногун ба дараҷаи даромаднокии ширкат омилҳои дигаре низ мавҷуданд, ки новобаста ба фаъолияти ширкат таъсир мерасонанд. Истифодаи миқдори ашёи хом ва комбинатсияҳои аз он тайёр намудани маҳсулот агар ба ширкат вобаста бошад, тағйирёбии наркунаводарбозор, яъне бекурбшавӣ ва курбнокшавӣ, ки бевосита ба ҳаҷми фоида таъсир мерасонад, аз он вобастагӣ надорад. Вобаста ба гуфтаҳои боло, дар шароити бозор тамсилаи (моделҳои) индекси омилҳои ба фоида таъсиррасонандаро, ки ба ширкат вобаста ва ё худ вобаста нестанд, истифода мебаранд:

$$Jg = j_{ни} \cdot J_{бна}_A$$

I_d – индекси даромаднокии умумӣ,

$I_{ни}$ – индекси натиҷаи истеҳсоли;

$I_{бна}$ – индекси болоравии нархи маҳсулот нисбат ба арзиши аслии захираҳо.

$$14. \text{Ид} \approx \frac{\sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^0 - \sum_{i=1}^n X_i^0 H_i^0}{\sum_{j=1}^m X_j^1 H_j^0 - \sum_{j=1}^m X_j^0 H_j^0}$$

$$15. \text{Идбна}_a \approx \frac{\sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^1 - \sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^0}{\sum_{j=1}^m X_j^1 H_j^1 - \sum_{j=1}^m X_j^0 H_j^0}$$

0,1 – давраҳои базисӣ ва ҳисоботӣ;

X_i – ҳаҷми маҳсулоти намудӣ i бо ифодаи натуралӣ;

X_x – ҳаҷми хароҷоти маҳсулоти намуди J – бо ифодаи натуралӣ;

H_i – нархи воҳиди маҳсулоти намуди i ;

H – нархи 1 воҳиди маҳсулоти j ;

$I=1, \dots, m$ – миқдори намудҳои маҳсулоти истехсоли;

$J=1, \dots, m$ – миқдори намудҳои ресурсҳои хароҷотӣ.

Аз индексҳои овардашуда маълум мешавад, ки индекси даромаднокии умумӣ аз кулли индексҳои авомили ба ширкат вобаста ва новобаста иборат аст.

Индекси омилҳои ба ширкат вобаста, яъне натиҷаи истехсоли, алоқамандии пурраи омилҳои назоратшавандаро ифода менамояд. Индекси барқарорнамоёнҳои хароҷот ва ё назоратнашаванда алоқамандии омилҳои назоратнашавандаро ифода менамояд.

Дар мавриди доимӣ будани таъсири омилҳо – яъне нарх ба маҳсулот ва ресурсҳо, болоравии индекси натиҷадихии истехсоли хатман афзудани фоидаҳо таъмин менамояд. Баръакс, дар ҳолати бетағйир мондани ҳаҷми истехсолот ва мусбат будани индекси баргардонидашавии хароҷот, тағйирёбии фоида низ характери мусбат хоҳад дошт.

Ҳамин тавр, ҳаҷми мутлақи афзоиши фоида аз ҳисоби омилҳои назоратшаванда $D_{ни}$ иборат аст:

$$16. \Delta Дни = \left(\sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^1 - \sum_{i=1}^n X_i^0 H_i^0 \right) - \left(\sum_{j=1}^m X_{ij}^1 H_j^1 - \sum_{j=1}^m X_{ij}^0 H_j^0 \right)$$

Қисми якуми формулаи 16 тағйирёбии фоида аз ҳисоби дигаргуншавии ҳаҷми ҷисмонии маҳсулоти фурухташуда нишон диҳад, қисми дуюми он тағйиротро аз ҳисоби дигаршавии миқдори захираҳои истифодашуда ифода менамояд.

Тағйирёбии фоида аз ҳисоби дигаргуншавии таносуби нарх нисбат ба маҳсулоти истеҳсолшаванда ва ашёи истифодашаванда аз рӯи формулаи зерин муайян карда мешавад.

$$17. \Delta ДбНА_{i,j} = \left(\sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^1 - \sum_{i=1}^n X_i^0 H_i^0 \right) - \left(\sum_{j=1}^m X_{ij}^1 H_j^1 - \sum_{j=1}^m X_{ij}^0 H_j^0 \right)$$

$$18. \Delta Д\delta = ДНи + ДХхНв \underline{ва \text{ ё}}$$

$$19. \Delta Д\delta y = \left(\sum_{i=1}^n X_i^1 H_i^1 - \sum_{i=1}^n X_i^0 H_i^0 \right) - \left(\sum_{j=1}^m X_{ij}^1 H_j^1 - \sum_{j=1}^m X_{ij}^0 A_{ij}^0 \right)$$

(11, с.128)

Таҳлили болоиро ба эътибор гирифта, ҳаминро қайд кардан лозим аст, ки ба натиҷаи бадастомада баҳои яхела додан мумкин нест, чунки алоқаи оқибатии молиявӣ ба натиҷаи фаъолияти мукамал намудани идораи ширкат он қадар объективона нест. Аз ҷониби дигар, сабаби болоравии нархи маҳсулот метавонад аз ҳисоби беҳтар шудани сифат ва ё хусусиятҳои истеъмолии маҳсулот ба роҳ монда шавад.

Идораи ширкат он гоҳ натиҷаи дилхоҳ дода метавонад, ки агар эътимоднокии рақамҳои дар таҳлили дохилиистеҳсолӣ истифодашаванда ҷой дошта бошад. Дар олами бозор муносибатҳои истеҳсолӣ кафолати инкишофи мутаносибу мунтазамро ба шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ дода наметавонад. Аз ин рӯ муносибатҳои истеҳсолии иқтисодӣ бозорӣ ҳамеша ифоданамояндаи муносибатҳои эҳтимолиӣ низ ҳастанд. Аз ин рӯ барои ҳамаи иштирокчиёне, ки дар шароити иқтисодӣ бозорӣ амал менамоянд, эҳтимолияти аз даст додани фоида низ ҷой

дорад. Одатан, эҳтимолияти аз даст рафтани даромадро мувофиқи формулаи зерин чунин муайян мекунанд:

$$\mathcal{E}_{ки} = \frac{M^1}{M^2}$$

Дар ин ҷо:

$\mathcal{E}_{ки}$ – эҳтимолияти камшавии даромад;

M^1 – миқдори ҳодисаҳои, ки бо камшавии даромад дар давраи тадқиқотӣ (10 – 15 сол) анҷом ёфтааст;

M^2 – миқдори умумии тағйирёбии даромад дар интиҳоби омор. Агар тадқиқот 10 солро дар бар гирад, миқдори умумии тағйирёбии даромад дар интиҳоби оморӣ 10 мебошад.

Эҳтимолияти миёнаи камшавии даромад дар давраи тадқиқотӣ бо формулаи зерин мувофиқи таҷрибаи расмшуда муайян карда мешавад.

$$\bar{\mathcal{E}} = \sum_{i=1}^n A_i \mathcal{E}_{ки}$$

$\mathcal{E}_{ки}$ – эҳтимолияти миёнаи камшавии даромад;

A – аҳамияти воқеии ҳодисаҳо;

$\mathcal{E}_{ки}$ – эҳтимолияти камшавии даромад;

Эҳтимолияти миёнаи камшавии даромад ё тақрорёбии ҳодисот A_i ; Эҳтимолияти миёнаи мувофиқат \mathcal{E}_i .

Барои кушодани моҳияти эҳтимолияти тақрорёбии камшавии даромад аз чунин мисоли интиҳобӣ истифода бурда метавонем.

Даромаднокии иқтисодии ширкат барои солҳои 1989 – 1999, бо фоиз%

Ҷадвали 9.

даромаднокии иқтисодии ширкат	СОЛ ҲО										
	19 89	19 90	19 91	19 92	19 93	19 94	19 95	19 96	19 97	19 98	19 99
	19	21	20	18	10	9	9	10	8	14	..

Дар давоми 10 соли тадқиқотӣ як маротиба камшавии даромадро ба ҳаҷми 8 % қайд карда шудааст. Эҳтимолияти тақрорёбии камшавии даромад $\mathcal{E}_{ки} = 0,1$ аст, чунки $1:10 = 0,1$, яъне $\mathcal{E}_{ки} = 0,1$ аст, даромаднокии дар ҳаҷми 9 ва 10 фоизи ду маротибагӣ рӯй додааст, яъне $\mathcal{E}_{ки} = (2:10) 0,2$ $\mathcal{E}_{ки} = (2:10) 0,2$ яъне $\mathcal{E}_{ки} = 2$ $\mathcal{E}_{ки} = 2$ аст.

Баъд аз он ки эҳтимолияти камшавии даромадҳоро дар давраи тадқиқотӣ муайян намудем, ба мо зарурати муайянкардани эҳтимолияти камшавии миёнаи даромад ба вучуд меояд, ки мо онро мувофиқи формулаи зерин ба амал мебарорем.

$$\begin{aligned} \bar{Эм} \quad 18: 0,1 \quad 21: 0,1 \quad 20: 0,1 \quad 18: 0,1 \\ 10: 0,2 \quad 9: 0,2: 8: 0,1 \quad 14: 0,1 \quad 13,8 \end{aligned}$$

Тибқи формула даромаднокии миёна 13,8% - ро ташкил медиҳад.

Мувофиқи рақамҳои овардашуда сатҳи парокандашавии миёнаро ба ёрии формулаи қабулшуда муайян менамоем.

$$\text{Парокандашавӣ (дисперсия)} = \sum_{i=1}^n (A_i - \bar{Эм})^2 \cdot Э_{kd};$$

A – аҳамияти воқеии ҳодисот;

$\bar{Эм}$ – эҳтимолияти миёнаи такроршавии ҳодисот;

$Э_{kd}$ – эҳтимолияти такроршавии ҳодисаҳо ё камшавии даромад.

Ҳамин тавр, парокандашавӣ (дисперсия) – ро ҳамчун ҳосили суммаи квадратҳои фарқи байни ҳодисоти воқеӣ ва миёнаи ҳодисаҳо, ки эҳтимолияти аз нав рӯй додан доранд, муайян менамоем.

Барои ҳисобу китоби он ба ҷадвали зерин муроҷиат мекунем:

Ҳисобкунҳои парокандашавӣ (дисперсия)

Ҷадвали 10.

Аҳамияти воқеии ҳодисот A	Эҳти молият $Э_{\text{ва}}$	Эҳтимолияти миёнаи такроршавии ҳодисот $\bar{Эм} \quad A \cdot Э_{kd}$	Мазмуни воқеӣ мазмуни миёнаи интиторӣ $A \quad \bar{Эм}$	Парокандашавӣ (Дисперсия) $(A - \bar{Эм})^2 \cdot Э_{kd}$
19	0,1	19x0,1=1,9	19-13,8=5,2	5,2 ² x0,1=2,7
21	0,1	21x0,1=2,1	21-13,8=7,2	7,2 ² x0,1=5,2
20	0,1	20x0,1=2,0	20-13,8=6,2	6,2 ² x0,1=3,8
8	0,1	18x0,1=1,8	18-13,8=4,2	4,2 ² x0,1=1,8
10	0,2	10x0,2=2,0	10-13,8=-3,8	-3,8 ² x0,2=1,4
9	0,2	9x0,2=1,8	9-13,8=-4,8	-4,8 ² x0,2=2,3
8	0,1	8x0,1=0,8	8-13,8=-5,8	-5,8 ² x0,1=3,3
14	0,1	14x0,1=1,4	14-13,8=0,2	0,2 ² x0,1=0,04

Миёнаи Интиторӣ
13,8

Парокандашавӣ
(дисперсия) 20,54

Дар мавриде, ки парокандашавиро муайян намудем, имконияти аниқ намудани майли стандартӣ ё миёнаи квадрати маълумоти воқеиро нисбат ба рақамҳои ҳақиқӣ аз рақамҳои ҳисобӣ (расчетӣ) пайдо менамоем. Онро бо формулаи зерин ҳисобу китоб мекунам:

$$\text{Дар ин ҷо: } M_m = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^n (A - \Delta m)^2} \cdot \Delta k d}{n - k - 1}$$

M_m – майли миёна;

n – миқдори ҳодисаҳои татқиқотӣ;

- миқдори параметрҳои баробар.

$$M_m = \frac{\sqrt{2054}}{6} = \frac{4,53}{6} = 0,7$$

Эҳтимолияти майли воқеии даромадноки аз меъёри миёнааш дар зарфи солҳои овардашуда 13,80 % нисбат ба соли 1999 бо майли $\pm 0,7$ ба миён омада метавонад.

Эҳтимолияти миёнаи даромаднокии воқеӣ дар мавриди таҳлили дохилиистеҳсоли сатҳи таваққали молиявиро нишон дода метавонад, ки бо ёрии нишондиҳандаҳои мазкур имконияти хати қачи эҳтимолияти таваққалро тартиб додан пайдо мешавад.

Таҳлили дохилиистеҳсоли нисбат ба ташкили фондҳои пулии таъиноти хос, дар мавриди тақсими ва аз нав тақсими маҳсулоти умумии ширкат ҷой дошта метавонад. Дар ибтидо оид ба ташкили фондҳои барқарорнамоӣ, истеъмом ва андухт ва баъд аз он таҳлили муносибатҳои азнавтатқимшавӣ, оид ба фондҳои захиравӣ, суғуртавӣ ва эҳтиётӣ ва пардохти маблағҳои пардохташаванда, ба мисли андоз, дивидендҳо, фоиз ва қарз бояд ташкил карда шавад.

Натиҷаи дилхоҳи молиявӣ танҳо дар асоси таҳлил ва қабули қарори дуруст фароҳам оварда мешавад.

11.4. Нуктаи ҳаҷми хавфнок

Он ҳамчун тарзи муайян намудани ҳаҷми истехсоли маҳсулоти ширкат, ки ҳатман раванди Ҷоидагириро таъмин намояд ва ё нуктаи хавфноки истехсоли маҳсулотро нишон медиҳад, сурат мегирад.

Таҳлили Ҷоида, асосан, дар асоси қонун ва тарзи баҳисобгирии хароҷотҳо, ки давлат онро муайян намудааст, ташкил карда мешавад. Агар баҳисобгирии бухгалтерӣ дар асоси ҷудонамоии хароҷотҳо ба хароҷотҳои доимӣ ва тағйирёбанда ба роҳ монда шавад, онҳо нуктаи безарари истехсолро метавонем мувофиқи миқдори истехсоли маҳсулот, ки ҷойи хароҷоти тағйирёбанда ва доимиро ҳатман ҷишонида метавонад, яъне маблағи аз фуруш бадастомада аз хароҷотҳои номбаркардашда афзун бошад, дарёб намоём.

Аз ин меъёр кам кардани ҳаҷми истехсол ба ҷои Ҷоида зарар меорад. Мисол. агар мо дар як шабонаруз 10 дона маҳсулот истехсол кунем, $20-17-4=-1$; дар мавриде, ки 15 дона истехсол менамоем, $23-18-4=1$.

Дар ин ҷо:

23 – Ҳаҷми фуруш;

17 – Хароҷоти тағйирёбанда;

4 – Хароҷоти доимӣ.

Дар ҷунин ҳолат нуктаи кори безарари истехсоли маҳсулот дар як шабонаруз баробари 15 мебошад.

Нуктаи

$$\text{безарари} = \frac{\text{Хароҷоти доимӣ}}{\text{Маблағи аз фуруш - Хароҷоти тағйирёбанда дар ифодаи нисби истехсол}}$$

Агар мо ҳаҷми фурушро 1 гуфта қабул намоём, онҳо ифодаи нисбии хароҷоти тағйирёбанда ба 0,739., яъне $\left(\frac{17}{23}\right)$ баробар мешавад. Ҳаҷми фуруш, ки аз он хароҷоти тағйирёбанда тарх

карда шудааст (23 – 17) баробари 6 ва ё ифодаи нисбии он $\left(\frac{6}{23}\right)$ баробари 0,260 мешавад.

Харочоти доими

Нуктаи кори безарар $\frac{4}{0,260} \approx 15$.

15 – дона маҳсулот ифодаи нисбии фарқи байни ҳаҷми фуруш ва харочоти тағйирёбанда мебошад.

Дар шароити иқтисоди бозорӣ тарзи бо графика муайян намудани нуктаи безарари ҳаҷми истеҳсол ҷой дорад, ки аслан онро бо ёрии ифода намудан бо хатҳои уфуқӣ ва амудӣ (ордината ва обсиса) ва тирҳои онҳо муайян менамоянд. Барои ташкили графикаи нуктаи безарари истеҳсоли маҳсулот ҳамонро ба ҳисоб гирифтани зарур аст, ки он танҳо дар шароити истеҳсоли як намуди маҳсулот ҷой дошта метавонад.

Тасвири графикаи нуктаи безарари истеҳсоли маҳсулот ҳамчун инъикоси алоқамандии ҳаҷми истеҳсол, харочот ва фуруши маҳсулоти истеҳсолкардашуда (дар ифодаи натуралӣ) сурат мегирад.

Дар мавриди тартибдиҳии графикаи нуктаи истеҳсоли безарар, мо бояд ба қоидаҳои қабулшудаи таҳияи он риоя намоем. Дар тири амудӣ (горизонталӣ) графика ҳаҷми истеҳсоли натуралии маҳсулот ва дар тири уфуқӣ (вертикалӣ) бошад, харочоти истеҳсолот ва маблағи фурушро инъикос менамоянд.

Харочотҳои истеҳсолотӣ ба харочотҳои доимӣ ва тағйирёбанда ҷудо карда шуда, алоҳида инъикос карда мешаванд. Хати росте, ки алоқамандии ҳаҷми истеҳсол ва арзиши аслиро ифода менамояд, дар мавриде, ки хати ҳаҷми фурушро мебурад, нуктаи безарари ҳаҷми истеҳсолро ташкил медиҳад.

Нуктаи буриш аз ду паҳлӯ ба ҳам муқобили зарар ва фонди иборат мешавад. Графика аз нуктаи поён – зарар ва аз нуктаи боло – фоидаи инъикос менамояд.

Баъзан дар графикаи нуктаи безарари кор, хати харочотҳои тағйирёбандаро ифода намуда ба он параллел хати харочоти доимиро ҷой медиҳанд. Баъд аз он кунҷи графика хати фурушро

мегузаронанд, ки нуқтаи буриши он кори безарарро ифода намуда, онро ба ду майдон, яъне зарар ва фоида чудо менамояд.

Нақшаи 11.1. Нуқтаи кори безарар. (11.с.132)

Нуқтаи кори безарар ва гарзи муайян намудани он роҳи дурударози таърихӣ бувучудоиро тай кардааст ва ҳануз ҳам вобаста ба инкишофи муносибатҳои бозорӣ инкишоф ёфта, мукамал мегардад.

Бартари методҳои номбаршуда ва истифодаи он аз он иборат аст, ки тамоми манбаъҳои бавучудоии фоидаҳо дарбар гирифта, таъсири чунин омилҳо ба мисли арзиши асли ва нарх инъикос менамояд.

Асоси чунин тарзи таҳлили фоидаҳо гуногунии арзиши аслии номгӯйҳои маҳсулоти истеҳсолшаванда, ки вобаста ба микдори маҳсулоти истеҳсолшаванда тағйир меёбанд, ташкил медиҳанд. Дар ин асно ҳатман бояд арзиши асли аз нархи фуруш паст бошад, вагарна харочоти истеҳсолот пурра пушонидани нашуда, фоидагирӣ низ таъмин намегардад.

Боби 12. ИДОРАИ ТАВАККАЛИ МОЛИЯВӢ

12.1. Моҳият, шакл ва механизми таваккали молиявӣ.

12.2. Идораи таваккали молия.

12.1. Моҳият, шакл ва механизми таваккали молия

Таваккал яке аз мафҳуми муҳими иқтисодӣ буда, баробари аниқ гаштани муносибатҳои бозорӣ эҳё ва ташаккул ёфтааст, ки онро қонуни махсуси бозоргонӣ низ номидан мумкин аст.

Таваккал ҳамаи қисмҳои тақрористеҳсол (истеҳсол, тақсим, мубодила ва истеъмол)-ро дар бар мегирад. Аз ин рӯ, ҳамаи соҳибкорон, хоҳ шахсони ҳуқуқӣ бошанд, хоҳ шахсони воқеӣ, дар мавриди бо соҳибкорӣ машғул шудан, новобаста аз ашколи шугл, бо таваккал сару кор доранд.

Ҳар як шакли шугл ва фаъолияти соҳибкорӣ ифодакунандаи муносибатҳои таваккалӣ мебошад, ки мо онро вобаста ба хусусиятҳои соҳавӣ ва ё иштирок дар тақрористеҳсол ҷудо карда метавонем.

Таваккал — қонуни хоси иқтисодист, ки ба иқтисоди бозорӣ мувофиқат намуда, натиҷанокии шугли соҳибкориро барои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ ифода менамояд.

Сатҳ ва меъёри таваккал барои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ вобаста аст:

— ба ҳолати иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии мамлакат;

— шиддати рақобатнокӣ, аз он ҷумла, рақобати комил ва гайрикомил;

— сатҳи танзими микроиқтисодӣ ва доираи дарбаргирии қонуни зиддимонополӣ, ки давлат қабул кардааст;

— ҳолати муносибатҳои иқтисодии байналхалқӣ ва гайра.

Агар мо вобаста ба тақсимоги ҷамъиятии меҳнат ва хусусияти соҳавӣ пайдо кардани меҳнат таваккалро ҷудо намоем, он гоҳ таваккалҳои зиёде ба вуҷуд меоянд, ки моро аз мақсади асосӣ дур месозанд. Таваккали молиявӣ танҳо дар доираи муносибатҳои молиявӣ, ки дар мавриди тақсим ва азнавтаксими фондҳои пулии

таъиноти хосдошта арзи вучуд дошта метавонанд, мавқеи амал дошта метавонад. Азбаски мақсади олии соҳибкорӣ ба даст овардани фоида аст ва дар мавриде, ки натиҷаи дилхоҳ фароҳам намеояд, ҷой доштани таваккал ҳамчун ҳодисаи воқеии ҳаёти соҳибкорӣ шарҳ дода мешавад.

Дар ҳаёти воқеӣ натиҷанокии шугли соҳибкорӣ ҳадди ақал ва ҳадди аксар дошта метавонад. Агар омузиши доираи амали соҳибкорию интихобшуда бо маблағгузорӣ анҷом ёбад, он гоҳ таваккал сирати ақал ва дар ҳолати дастакшӣ аз маблағгузорӣ сирати аксар дорад.

Аз ниғаҳи волоияти муносибатҳои молиявӣ ва пайдо карда тавонистани умумият ва хусусиятҳои таваккали ба он дахл дошта, асосан се намуди таваккали молиявӣ: таваккали воридшавӣ, амал ва хоричшавӣ аз бозор фарқ карда мешавад:

Таваккалҳои номбаркардашудаи молиявӣ барои шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ новобаста аз доираи фаъолиятшон вучуд дорад.

Таваккал вобаста ба хусусияти ишғирок дар раванди гирдгардиши фондҳо ба таваккали муомилотӣ ва истехсолӣ ҷудо мешавад. Аз рӯи хусусияти муносибат таваккали муомилотӣ ва истехсолӣ ҷузъи муносибатҳои молиявӣ дар иқтисодиёт мебошад.

Дар адабиётҳои муосир зери мафҳуми таваккали молиявӣ, асосан, ҷой доштани онро танҳо дар бозорҳои коғазҳои қиматнок тасаввур мекунанд, ки он аз нигоҳи мо хатои маҳз мебошад. Агар таваккали молиявӣ гуфта, танҳо натиҷадихиро дар бозори коғазҳои қиматнок, яъне бозори молиявӣ ба маънои маҳдудаш фаҳмем, ба чунин хатогӣҳо роҳ медиҳем. Аввалан, мо бояд дар иқтисодиёт ҷой доштани системаи молиявиеро, ки он аз молияи корхона, сугурта ва моликияти давлатӣ иборат аст, инкор намоем. Ҳол он ки дар ҳар як шакли фаъолият таваккалҳои ба худ хос ҷой доранд. Ба ғайр аз ин, ба хатогии дигари дағал низ роҳ медиҳем, ки моҳияти қонуни бартарии истехсолотро нисбат ба муомилот инкор намуда, аз нигоҳи гӯё бартарии муомилот бар истехсолот онро таҳлил менамоем.

Муносибатҳои молиявӣ ифодакунандаи бартарии истехсолот бар муомилот мебошанд ва аз ин сабаб молия системаи муносибатҳои иқтисодиро оид ба ташкил ва истифодабарии фондҳои пулии таъиноти ҳослошта, ки дар мавриди тақсим ва аз навтақсимшавии МУД (маҳсулоти умумии дохилӣ) ва ДМ ба вучуд меоянд, дар бар мегирад.

Вобаста ба гуруҳбандии шаклҳои таваккал, ки мо дар боло нишон додем, онро ба таваккали воридшавӣ ва хоричшавӣ ҷудо намудем, ки ҳар яке аз онҳо дорои механизмҳои ба худ хоси иқтисодӣ буда, то кадом дараҷа илман асоснок будани онҳо меъёр ва дараҷаи таваккалро нишон медиҳад.

Аз ин нуқтаи назар механизмҳои, ки ба сатҳи таваккали воридшавӣ ба иқтисоди бозорӣ таъсир мерасонанд, номбар карда метавонем: қабули қонунҳо оид ба фаъолияти соҳибкорӣ аз тарафи шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ, дониш ва ихтисоси муайян доштан доир ба соҳаи шугли интихобшуда, танзими макроиқтисодии давлат, суғурта, таблиғ (реклама) ва ғайра.

Ба механизми таваккалӣ фаъолият: -ташкили маркетинг, менеҷмент, баплангирию ояндабинӣ, баҳисобгирӣ, таҳлил, назорат, суғурта, реклама, баҳодиҳӣ ба ҳолати иқтисодии корхонаи худӣ ва дигар корхонаву ташкилотҳои, ки бо ширкат муносибати иқтисодӣ барқарор намудаанд, дохил мешаванд.

Механизмҳои, ки ба сатҳ ва дараҷаи таваккали хоричшавӣ аз бозор таъсир расонида метавонанд, инҳоянд: фаъолияти соҳибкор вобаста ба таносуби омилҳои доимӣ ва тағйирёбанда, ки амали соҳибкориро барои муҳлати кӯтоҳ ва тӯлонӣ муайян менамояд, ҳади ақали хароҷот вобаста ба миқдор ва иқтидори истехсолот, фойданокӣ, суғурта, реклама ва ғайраҳо.

Механизмҳои таваккали воридшавии амал ва хоричшавӣ дорои хислаҳои хос ва умумӣ мебошанд.

Ба зумран механизмҳои умумӣ — дониш, суғурта, реклама дастгирии танзими давлатӣ ва барномарезӣ дохил мешаванд. Механизмҳои хос дар алоҳидагӣ оиди ҳар як шакли таваккал дар матн таҳлил карда мешаванд.

12.2. Идораи таваккали молиявӣ

Азбаски ҳар як таваккали молиявӣ дорои нишондиҳандаҳои мушаххаси иқтисодӣ аст, аз ин ру, нишондиҳандаҳои воқеиро барои ҳар як шакли он таҳлил намудан мувофиқи матлаб мебуд. Нишондиҳандаи воқеии таваккали молиявӣ ҳамчун натиҷанокии амали пешакардаи мо, ҳадди ақал (минималӣ) ва аксари (максималӣ) онро ифода мекунад. Ҳамаи таваккалҳо ба ғосилаи вақт алоқаманд буда, муқоиса, дараҷа ва сатҳи онро ифода мекунанд. Бо ибораи дигар, фарде, ки нияти бо соҳибкорӣ машғулшавӣ дошта бошад, дороии барои омӯзиши воридшавӣ ба бозор ва сармояи барои ғайолият нияти сарф намудан доштаи худро, пеш аз ҳама, бо он ғоизе муқоиса менамояд, ки бонки амонатгузорӣ ба амонатгузор медихад ва хароҷоти доираи ғайолияти интихобкардааш ҳеҷ набошад, ба ӯ ғоизи миёнаи бонки амонатгузорро таъмин карда тавонад, он гоҳ, ба соҳибкорӣ даст мезанад.

1. Таваккали молиявии воридшавӣ ба бозор дар асоси муқоисаи хароҷоти воридшавӣ ба бозор ва ғоидаи пешбинишуда ва муқоисаи он бо ғоидаи миёнаи бонки пасандоздиҳанда муайян карда мешавад.

2. Самти дигари таваккал ки бояд муайян карда шавад, ҷузъиёти (сигменти) бозории ғайолияти ширкат нисбат ба ҳаҷми умумии бозор, ҳиссаи бозории рақибон ва ғайолияти алтернативӣ мебошад.

3. Тағйирёбии нарх ба он иқтидоре, ки мо истифода намуданием ва эҳтимолияти иқтидоре, ки дигарон низ ҷорӣ менамоянд, вобаста аст. Мақсад, вариантҳои гуногуни нархро бо хароҷоти воридшавӣ ба бозор ва вобаста ба он тағйироти ғоида ва даромалнокиро муайян намудан аст.

4. Ба бозор воридшаванда зарур аст, ки барои ба сатҳи ақал расонидани таваккал хизматрасониҳои мушаххасро то ва баъди фуруш низ ба ҳисоб гирад ва таъсири онро нисбат ба ғоиданокӣ муайян намояд.

5. Бо соҳибкорӣ машғулшаванда вақти баргардонидани хароҷот ва дар кадом муддат сар шудани ғоидагириро бояд муайян намояд.

6. Муаммои таваккали молиявӣ чой доштани суғуртаи фаъолияти интихобнамудаи соҳибкор ва то ба кадом дараҷа суғурта, харочот ва ӯҳдадориҳоро таъмин намуда тавонистани онҳоро низ талаб менамояд.

Таваккали соҳибкор аз тартибдиҳии нақшаи соҳибкорӣ сар мешавад, ки он яке аз бахшҳои нақшаи баҳои таваккал мебошад. Воситаи асосӣ, ки бо ёрии он менечери молиявӣ мавқеи ширкатро дар бозор устувор намуда метавонад, омузиши бозор ва муайяннамоии мавқеи он дар бозор мебошад.

Суғурта кардани фаъолияти ширкат маънои паст шудани таваккалро дорад. Аз ин сабаб, сармоягузори хориҷӣ дар мавриди маблағгузориҳои ихтиёр намудан, аввал ташкилотҳои суғуртаи кафолатдиҳандаро ҷустуҷӯ намуда, худро суғурта менамоянд ва танҳо баъд аз он ба сармоягузориҳои ризо мешаванд. Идораи таваккали молиявӣ аз менечер дониши васеи иқтисодиро оид ба бозоргирии ширкат, бозор ва вазъи он талаб менамояд.

Азбаски давлат вобаста ба вазъи иқтисодӣ ва буча имконияти ташкил намудани муносибатҳои иқтисодиро нисбат ба ширкатҳо бо ёрии механизмҳои иқтисодӣ: ба мисли қарз, андоз, асър захираҳои қарзи бонкӣ дорад, бинобар ин менечменти ширкат бояд ба мақсади кам кардани таваккал аз он имкониятҳо бештар истифода намояд.

Яке аз муаммоҳое, ки дар ҳолати фаъолияти таваккали амал чой дошта метавонад, ба тариқи оптималӣ дуруст меаён карда тавонистани маблағҳои худӣ ва қарзӣ мебошад. Мувофиқи таҷрибаи дар олами бозор эътирофшуда қарзи дарозмуддат нисбат ба сармояи асосӣ бояд то 65%-и нархи он буда, нисбат ба воситаҳои истеҳсолие, ки пай дар пай, ҳар 4-5 сол иваз карда мешавад, меёри қарзи дарозмуддат на зиёда аз 35%-и нархи сармояи асосиро ташкил диҳад.

Барои ӯҳдадориҳои кӯтоҳмуддат ин таносуб ба 2% баробар аст. Қарзи саҳомӣ бошад, на зиёдтар аз 10%-и арзиши сармояро бояд ташкил диҳад. Ба ғайр аз ин, он имконияти аздастравии пакети назоратиро низ пешаки андешад.

Таваккали молиявӣ аз ҳисоби сарчашмаи асосии маблағҳои худӣ, яъне фонди, имконияти кам кардани ҳаҷми фондҳои эҳтиётӣ ва суғуртаро таъмин карда метавонад.

Барои ба сатҳи ақал расонидани таваккали молиявӣ таҳлили ҳолати иқсодии ширкатро дар асоси рақамҳои дақиқ ба амал бароварда тавонистан зарур аст. Умуман, таваккалҳое, ки соҳибкорро дар мавриди фаволият интизоранд чунинанд:

а) тағйирёбии талабот ва шартҳои молиявӣ;

б) гум кардани қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ;

в) гум кардани қобилияти ҳисоббаробарнамоӣ аз тарафи онҳое, ки бо ширкат муносибатҳои иқтисодӣ доранд.

Азбаски хоҷагии халқ ба ҳам алоқаманд аст, тағйироти таваккал дар сатҳи звеноҳои ибтидоии хоҷагии халқ (фирма, ширкат ва ғайра) ҳамчун ташаккули таваккал дар сатҳи макроиқтисод сурат мегирад.

Вазорати молия, бонки миллий ва Кумитаи андоз ҳамчун нишондиҳандаи сатҳи таваккал дар баҳши микроиқтисод мебошанд. Барои кам кардани таваккал дар сатҳи микроиқтисод, одатан, ҳиссаи корхонаҳои ҳолати баддошта ё ин ки мавқеи-вазнамояндаро муайян менамоянд. Раванди кам кардани сатҳи таваккал бо формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$K_{mb} = \frac{M_{kxb}}{M_{kxhx}}$$

K_{mb} — зариби корхонаҳои ҳолати баддошта.

M_{kxb} — миқдори корхонаҳои ҳолати баддошта дар давоми моҳ ё сол.

M_{kxhx} — миқдори ҳамаи корхонаҳои дар хоҷагии халқ ҷойдошта.

Баъд аз муайян кардани зариб, онро ба суммаи маблағи миёнаи андоз, ки ҳар як корхона месупорад, зарб зада, дар натиҷа таъсири амали таваккалро меёбанд. Дар чунин ҳолат барои ба ҳадди ақал расондани таваккал бояд давлат механизмҳои ба ҳадди ақал расонандаро бештар истифода барад. Давлат дар ин асно амалӣ гаштани қонун оиди муфлис шудани корхонаҳо, ташкили хизмати аудиторӣ, фонди эҳтиётӣ давлатӣ (государственный резервный фонд) барои дастгирии он соҳибкоро, ки барои бозори дохилӣ маҳсулот истеҳсол менамоянд ва аз хориҷа овардани онҳо нархи

дучандро талаб мекунад, ё он звенои асосии ҳамгиروي икисодии дохиличумхуриявӣ мебошад, ба роҳ мемонад. Ба гайр аз он, истифода аз механизмҳои хазинатаъминнамоии декларасионӣ ва ё автоматикӣ, механизми супоришҳои давлатӣ барои субъектҳои, ки доираи фаъолиятҳои барои хоҷагии халқ хело заруранд (яъне супориши давлатӣ ба онҳо имконияти кам кардани хавфи таваккалро фароҳам меорад), ҷой дошта метавонад.

Бадалшавии соҳибкор аз бозор маънои онро дорад, ки он барои як давраи муайян, кӯтоҳ ё худ тӯлонӣ, фаъолиятро давом додан, ё худро муфлис эълон намудан, қароре қабул намояд. Албатта, пеш аз ба ҷунун ҳуҷса омадан, он бояд қори зиёди таҳлилиро нисбат ба ҳолати иқтисодӣ ба амал бароварад. Соҳибкор, мувофиқи қоидаҳои иқтисодӣ (барои муҳлати кӯтоҳ), дар ҳолате корхонаи худро муфлис эълон карда метавонад, ки агар даромади интизорӣ аз фурӯши маҳсулот нисбат ба хароҷотҳои тағйирёбандаи корхона пасттар бошад. Дар акси ҳол, фаъолияти соҳибкорӣ аз нав давом дода мешавад...

Барои муҳлати тӯлонӣ бошад, фоидаи интизорӣ аз фурӯши маҳсулот бояд нисбат ба хароҷотҳои умумии корхона баланд бошад. Дар мавриде, ки фоидаи интизорӣ аз хароҷотҳои умумӣ паст аст, корхона муфлис эълон шуда метавонад.

Муфлис эълон шудани корхона ба нишондиҳандаҳои даромадноки низ вобаста мебошад. Он ҳамчун таносуби фоидаи умумӣ ба ҳаҷми умумии фурӯш, ё худ суммаи ҳаман хароҷотҳои муайян карда мешавад.

Дар давлатҳои соҳибистиклоли дорони муносибатҳои барҷастаи бозорӣ фишангҳои гуногуни иқтисодӣ онди ин масъалаҳо истифода мешаванд, ки таҷрибаи онҳо қобили истифода буда метавонад. Соҳибкорро зарураст, ки барои кам кардани таваккали молиявӣ таъсири барғарии фишанги истифодашавандаро ба ҳисоб гирад. Асоси таваккали молиявӣ аз бозор хоричшавандаро андоз, фоизи қарз, рақобат, беқурбшавии пул, тарзи ҳисоб намудани истехлок ташкил медиҳад.

Меъёри андоз ва фоизи қарз — унсурҳои сиёсати хазинадорӣи давлат аст, ки он ба сатҳи муфлисшавӣ хатман таъсир мерасонад.

Гузариш ва барқароршавии муносибатҳои навъи нав дар мамлақати мо дигаргуниҳои воқеиро нисбат ба идораи молиявӣ тақозо менамояд.

Дигаргунӣ ва тағйиротҳо оид ба ташкили фондҳои пулии таъиноти ҳосдошта дар мавриди тақсиму аз навтақсими даромади миллӣ дорои хусусияти эҳёнамояндаи иқтисодиёт мебошад. Аз ин рӯ, фаъолияти менечменти молиявӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ ба он нигаронида шудааст, ки менечери оянда имкониятҳои иқтисодиро истифода намуда, соҳибқорӣ бо технологияи ҳэзиразамон ҷиҳозонидашуда ва дар арсаи бозори ҷаҳонӣ рақобат кардатавонандаро ташкил карда тавонад ва Тоҷикистонро дар арсаи байналхалқӣ, ҳамчун бозори молиявӣ, муаррифӣ намояд.

Бояд тазаққур дод, ки дар Аврупо қисми зиёди давлатҳо ресурсҳои маҳдули худро пурра истифода намуда бошанд ҳам, аз ҳисоби ташкили бозори молиявии оламшумул зиндагии инсонпарварро барои 5-7 миллион аҳоли муҳайё намуда тавонистаанд. Мо дар ин ҷо Швейсария ва роли бонки Ҷаҳонӣ доштани онро дар назар дорем.

Тоҷикистониён, ки имрӯз ҷаҳонбинии технологияи оламшумул надоранд, вале мерос ва таҷрибаи иқтисодии бонкии имрӯзаи он бо мавқеи ҷуғрофиаш нисбат ба дигар давлатҳо хело мувофиқ мебошад, воситаи суғуртаи бонкӣ, маблағгузори хориҷӣ ва рушди иқтисодиёти мо буда метавонад, ки мо бояд моҳирона истифода бурда тавонем. Дар мавриде, ки мувофиқи муносибатҳои байналхалқӣ идораву коргузориҳои молиявиро бо ҳарҷоти камтарин баҳри рушди иқтисодии Тоҷикистон фароҳам оварда тавонем, дар он ҳолат ҳамаи тадбирҳои андешидашудаи мо барабас нахоҳад рафт.

Бо ин мақсад кушиш намудем дар бораи роҳҳои ба муносибатҳои эътирофшудаи байналхалқӣ мувофиқ гардонидани идоранамоӣ ва коргузориҳои молиявӣ ба хонандагон маълумот бидиҳем, то ки онҳо аз ин китоб пурсамар баҳра бурда, дар оянда саҳми худро дар рушди нумӯи иқтисодии Тоҷикистон бигузоранд.

АДАБИЁТ

1. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. — Душанбе, 1998.
2. Алексеев М.Ю. Рынок ценных бумаг. — М.: Финансы и статистика. 1992.
3. Алтман Е. Финансовый анализ деятельности фирмы. - М.: «Крокос интернешил», 1993.
4. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента (как управлять капиталом) — М.: Финансы и статистика: 1997.
5. Гулмирзоев Д. Назарияи андоз ва андозбандӣ. Душанбе, 2000.
6. Дмитриев В.В. Финансовые аспекты деятельности капиталистического предприятия в условиях НТП. М.: МИНХ, 1989.
7. Дойл Д. Как создать предприятие. «Таллин», 1991.
8. Жак Ришар. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия. - М.: «Аудит» издательское объединение «ЮНИТИ», 1997.
9. Исломов С. Афкори иқтисодии мутафаккирони тоҷик дар аҳди эҳёи Аҷам. Душанбе, 1998.
10. Кейнс Дж. Общая теория занятости процента и денег. Антология экономической классики. М.: Экономика, 1989.
11. Кохно П. А., Микрюков В. А., Комаров С. Е. Менеджмент. - М.: Финансы и статистика, 1993.
12. Крилова Т.Б. Выбор партнёра: Анализ отчетности капиталистического предприятия. М.: Финансы и статистика. 1991.
13. Лукасевич И.Я. Анализ финансовых операций. - М.: «Финансы» Издательское объединение «ЮНИТИ». 1998.
14. Маркс К. Капитал. т.2. Москва, 1955.

15. Медведев А. Экономическое обоснование предпринимательского проекта. МЭИМО. №6, 1992.
16. Налоги /Под. Ред. Д.Г.Черник - М.: Финансы и статистика 1996.
17. Пушкарёва В. М., История финансовой мысли и политики налогов. - М.: ИНФРА - М. 1996.
18. Терехов А.А. Аудит - М.: Финансы и статистика. 1998.
19. Уткин Э. А. Финансовый менеджмент. - М.: Зеркало, 1998.
20. Финансовый менеджмент. / Под. Ред. Г.Б. Поляка - М.: «Финансы» издательское объединение «ЮНИТИ», 1997.
21. Финансовый менеджмент. /Под. Ред. Е.С. Стояновой — М.: «Перспектива», 1993.
22. Финансовый анализ деятельности фирмы. Пер.с английского. - М.: «Крокус интернешнл», 1992.
23. Ганиев Г. ва дигарон. Менеджмент. — Душанбе, 1993.
24. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение - М.: ИНФРА - М. 1999.
25. Ластурамалҳои Кумитаи андоз оиди андозҳои дар Ҷсдекси андоз пешбинишуда.

М У Н Д А Р И Ч А

Сарсухан.....	3
Боби 1. Бозори молиявӣ.	5
1. Бозори молиявӣ-узви таркибии муносибатҳои молиявӣ.....	5
2. Моҳият ва хусусиятҳои бозори молиявӣ.	6
3. Вазифаҳои бозори молиявӣ.	9
4. Унсурҳои бозори молиявӣ.	11
Боби 2. Сиёсати молиявӣ.	15
1. Сиёсати молиявӣ мазмун ва аҳамияти он.....	15
2. Механизми молиявӣ, нақш ва мақоми он дар амалигардони сиёсати молиявӣ.	18
3. Сиёсати молиявии давлат дар давраи муосир.....	19
Боби 3. Менечменти молиявӣ нақш ва мақоми он дар низоми бозорӣ. 21	
1. Мафҳум ва принципҳои менечменти молиявӣ.....	21
2. Хусусият ва тамоюли пешрафти менечменти молиявӣ.....	24
Боби 4. Баҳои ширкатҳо ва сармоягузорӣ (инвестисия).	27
1. Мафҳуми баҳои ширкат.....	27
2. Ҳисоби баҳои фирма.	28
3. Даромаднокӣ ва таваккали сармоягузорӣ.....	32
4. Талабот ва даромад аз сармоягузорӣ.	35
5. Андозаи сармоягузорӣ.....	36
6. Арзиши софи чорӣ.	39
Боби 5. Нақшаи бизнес (бизнес план).	40
1. Моҳият ва мазмуни нақшаи бизнес, ҳамчун воситаи ҷалбнамоии соҳибкорон ба сармоягузорӣ.....	40
2. Қисмҳои таркибии нақшаи бизнес: имкониятҳо, мол ва хизматрасониҳо, бозорҳо, лоиҳаи молиявӣ.....	42
Боби 6. Воситаҳои қарзӣ ва худии субъектҳои хоҷагӣ дар иқтисоди бозорӣ.	54
1. Сармоя, моҳият ва сарчашмаҳои ташаккули он.	54
2. Сарчашмаҳои худии сармоягузорӣ, истехлок, захира, фоидаи эҳтиётӣ (резервний) ва фоида.	57
3. Сарчашмаҳои қарзӣ.	61

Боби 7. Идораи молиявии сармояи гардон	65
1. Моҳияти молиявии сармояи гардон.	65
2. Нишондиҳандаҳои самаранокии истифодаи воситаҳои гардон.	68
3. Роҳҳои баланд бардоштани манфиатнокии истифодаи воситаҳои гардон.	72
Боби 8. Идораи фондаи соҳибкорӣ	75
1. Фонда, моҳият ва намудҳои он.	75
2. Омилҳои ба фонда таъсиррасонанда	80
3. Тамоюлҳои тақсими фонда	81
Боби 9. Менечменти андоз ва андозбандӣ	93
1. Моҳият ва хусусиятҳои андозу андозбандӣ.	93
2. Андозу андозбандӣ ва идораи он	97
Боби 10. Таҳлили ҳолати молиявии ширкатҳо	102
1. Моҳият ва зарурияти таҳлили молиявӣ	102
2. Таҳлили ҳолати берунии молиявии ширкатҳо.	105
3. Нишондиҳандаҳои алоҳидаи таҳлили молиявии беруна	113
4. Ҳисобнамои даромаднокӣ ва даромад	117
Боби 11. Таҳлили дохилиистехсолии ширкатҳо	122
1. Моҳият ва зарурияти таҳлили дохилиистехсолий.	122
2. Нормайи фонда	123
3. Смилҳои ба фонда таъсиррасонанда ва таҳлили онҳо.	124
4. Нуқтаи ҳаҷми хавфнок	136
Боби 12. Идораи таваккали молиявӣ	139
1. Моҳият, шакл ва механизми таваккали молиявӣ	139
2. Идораи таваккали молиявӣ	142
Ҳуҷҷа	146
Рӯйхаги адабиёти истифодашуда	147
Мундариҷа	149

Гулмирзоев Д.Г., Оймахмадов Г.Н.

ФИНАНСОВЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ

*Учебное пособие
(на таджикском языке)*

Управление Финансами является прерогативой финансового менеджмента, который является методической основой для руководства, основанного на законах, положениях и инструкциях, а также оперативной хозяйственной ситуации. С другой стороны он основывается на действиях экономических законов.

Для организации руководства финансовыми ресурсами, в соответствии с общепризнанными нормами необходимо знать основы финансового менеджмента, без чего не может состояться экономист. Исходя из этой необходимости, данное учебное пособие имеет следующую познавательную структуру: изучение финансового рынка, финансовой политики, финансового плана, содержание понятий собственных и заемных ресурсов, субъектов хозяйствования.

Важное место в пособии занимает управление оборотными средствами, механизм управления предпринимательской прибылью. Кроме того, большое внимание уделено налогам и налогообложению, анализу финансового состояния предприятий и финансовому риску.

Данное учебное пособие будет полезным подспорьем для студентов экономических специальностей, аспирантов и научных работников.

ГУЛМИРЗОЕВ Д.Г., ОЙМАҲМАДОВ Г.Н.

МЕНЕЦМЕНТИ МОЛИЯВӢ

Мухаррир: М. Холов
Тарроҳ: С. Барсуков
Ҳуруфчин: З. Ҷураева

Ба ҷопаш 15.07.2004 имзо шуд. Андозаи 60x84^{1/4}, Ҷогази офсет г. Ҷопи офсет.
Ҷузъи ҷопии шартӣ 9,5. Адади нашр 1000 нусха. Супориши № 25. Нарҳаш ш. ҷт-
номавӣ.

Муассисаи нашриявӣ «Маориф ва фарҳанг»-и Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии
Тоҷикистон, 734018, Душанбе, кӯчаи Н. Қарабобов, 17. Тел.: 33-95-63, тел./факс:
33-93-97.

E-mail: naimidin@netrt.org

Ҷамъияти саҳҳомии «Матбуот»-Вазорати Фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон
734025, Душанбе, хиёбони Рудақӣ, 37